ДОВЖЕНКО-ГРАФІК

Харків
Видавництво Точка
2021

УДК 76.071.1Довженко(084)
М65

Видання здійснено за підтримки
Міжнародного дитячого медіафестивалю «Дитятко»

Рецензенти: *Даниленко Віктор Якович*, доктор мистецтвознавства, професор, академік Національної академії мистецтв України, член Спілки дизайнерів України;
Безручко Олександр Вікторович, доктор мистецтвознавства, професор, член Національної спілки кінематографістів України.

Миславський В. Н.
М65 Довженко-графік / упор. і автор передм. В. Н. Миславський. Харків : Видавництво Точка, 2021. 315 с.

ISBN 978-617-7856-34-3

Основу цього видання склали маловідомі графічні роботи Олександра Довженка, надруковані у газетах і журналах протягом 1923–1926 років (310 примірників), коли він працював у Харкові художником-ілюстратором. Роки, проведені Довженком у Харкові, — ціла епоха. Це був, поза сумнівом, один із найкращих періодів його життя. У цьому місті розквів його талант художника. Саме в Харкові Довженко морально й, до певної міри, творчо підготувався до власної великої місії — роботи в кінематографі.

У цьому виданні зібрані усі наявні роботи Довженка-художника (плакати, карикатури, шаржі, портрети), опубліковані у тогочасній пресі. Деякі малюнки публікуються вперше. Видання розраховане на дослідників, викладачів вищих навчальних закладів, усіх, хто цікавиться історією українського кіно і української культури.

УДК 76.071.1Довженко(084)

ISBN 978-617-7856-34-3

© Миславський В. Н., 2021
© ТОВ «Видавництво «Точка», 2021

Пам'яті колеги і друга

Костянтина Кириловича Огнєва

присвячую цю книгу

07.04.1951 – 10.07.2021

Шановні друзі!

Ви тримаєте в руках книгу «Довженко-графік», приурочену до 100-річчя з дня приїзду видатного українського кінорежисера, письменника і художника Олександра Петровича Довженка до Харкова.

Харків називають науковим та освітнім центром України. До цих характеристик заслужено додають – центр культури, навіть іноді не замислюючись, скільки талановитих творчих особистостей зв'язали свою долю з нашим містом. У Харкові Альфред Федецький в вересні 1896 року провів першу в Україні кінозйомку, а Дмитро Харитонов фінансував перші екранізації українських письменників. Саме у цьому місті відбулося творче становлення Олександра Довженка.

Ім'я Довженка відоме далеко за межами нашої країни. Його картини «Звенигора», «Арсенал», «Іван» стали безсмертними шедеврами, а фільм «Земля» увійшов до десяти найкращих кіношедеврів за всю історію кінематографу.

Для мене особисто дуже важливим і значущим є все, що пов'язане з історією України та нашого міста. А харківський період життя (1923–1926) у становленні генія Довженка відіграв чималу роль. Це була доба культурного відродження, пов'язаного із Харковим, тогочасною столицею України. Довженко опиняється у товаристві українських літературних романтиків та письменників, працює як художник-ілюстратор у редакції газети «Вісті ВУЦВК» та карикатурист у багатьох харківських виданнях.

Трагічне життя Олександра Довженка, його непроста біографія, неповторна творчість становлять глибоке джерело вивчення нашої історії. Тож насамкінець хочу нагадати мудру пораду Павла Тичини: «До свого, рідного, пильніше придивлятися треба…»

Засновник Міжнародного дитячого
медіафестивалю «Дитятко»
Сергій Чернов

ЗМІСТ

Від упорядника 6
Ол. Довженко. На фронті образотворчого мистецтва (1925) 29
Ол. Довженко. До проблеми образотворчого мистецтва (1926) . . 37
1923
«Коммунист» 49
«Вісті ВУЦВК» 57
«Література. Наука. Мистецтво» 74
«Знаття» 97
1924
«Вісті ВУЦВК» 101
«Коммунист» 147
«Література. Наука. Мистецтво» 152
«Селянська правда» 165
«Знання» 185
«Пламя» 206
«Гарт» 209
«Плуг» 214
1925
«Вісті ВУЦВК» 231
«Селянська правда» 261
«Всесвіт» 263
«Безвірник» 270
1926
«Вісті ВУЦВК» 273
«Всесвіт» 279
«Кіно» 282
«Нове мистецтво» 285
1928
«Культура и побут» 289
Довженко в кольорі 290
Перелік надрукованих ілюстрацій 304

ВІД УПОРЯДНИКА

Вивченням графічної спадщини Олександра Петровича Довженка почав займатися в далекому 1983 році, коли в мою колекцію потрапили окремі номери журналу «Всесвіт» за 1925 рік. У них виявив карикатури, шаржі і кольорові роботи О. Довженка. Надалі зайнявся пошуком графічних робіт художника в інших українських виданнях 1920-х років. Протягом року була зібрана значна колекція фотокопій його робіт. Перша моя публікація на цю тему вийшла в 1985 році в газеті «Соціалістична Харківщина»[1]. Наступного року мене запросили в якості гостя в телепрограму «Кінопанорама». Для оформлення телеанонсу програми привіз в Останкіно власну колекцію журналів «Всесвіт», які так там і залишилися.

Надалі переключився на детальне вивчення історії українського кіно. І в середині 1990-х років всі чорно-білі і кольорові негативи графічних робіт Довженка передав в дар музею Національної кіностудії художніх фільмів ім. О. Довженка. І лише в 2010-х роках, коли опрацьовував пресу 1920-х років для серії майбутніх монографій з історії українського кіно, знову почав робити фотокопії малюнків О. Довженка. Тоді ж і виникла ідея зібрати усі наявні роботи художника «харківського періоду» та опублікувати їх окремим віданням.

Користуючись нагодою, хочу подякувати рецензентам Віктору Даниленку і Олександру Безручку, а також Володимиру Дягілеву і Радиславу Пересецькому. Окрема подяка засновнику Міжнародного дитячого медіафестивалю «Дитятко» **Сергію Чернову**, який неодноразово підтримував видання моїх книжок.

* * *

Олександр Петрович Довженко відомий у всьому світі як видатний кінорежисер і письменник. Роки, проведені Довженком у Харкові, — ціла епоха. Це був, поза сумнівом, один із кращих періодів у його житті. У Харкові Довженко увійшов до кола тогочасної мистецької еліти. Тут не лише розквів його малярський талант, але і розпочалася письменницька

[1] Миславський В. Довженко-художник // Соціалістична Харківщина. 1985. № 249. 29 грудня. С. 4.

діяльність. Саме в Харкові Довженко морально, й до певної міри творчо, підготувався до власної великої місії — роботи в кінематографі.

Мало хто знає про те, що Довженко був ще і чудовим художником-карикатуристом, живописцем, ілюстратором, плакатистом, людиною, що чудово розбиралась в складних питаннях образотворчого мистецтва. Спадщина Олександра Довженка-художника досить велика, це — понад п'ятсот портретів, плакатів, карикатур, шаржів, сатиричних та гумористичних малюнків, ілюстрацій до творів українських письменників. Будучи значною подією в історії українського образотворчого мистецтва, ці твори однак ще й досі, не привернули належну увагу дослідників. Скромною спробою заповнити цю прогалину і є це видання. Але не живопису і не графіці, а кінематографу віддано було серце художника.

«Я прийшов працювати в кінематографію в 1926 році. Згадував Довженко в одному зі своїх публічних виступів. — До тих пір я протягом чотирьох-п'яти років займався живописом… До мистецтва мене тягнуло з дитинства, і я був глибоко переконаний, що в цьому напрямку я і повинен будувати своє життя. 1926 рік був кінцем моєї діяльності як живописця. У ті роки я ще не був майстром живопису. Але я був глибоко переконаний, що через десять-п'ятнадцять років, приблизно в 1945 році, я зумію достатньо оволодіти мальовничою технікою, для того щоб ті творчі сили, які я в собі органічно відчував, знайшли належний вираз в сфері нового мистецтва»[2].

В автобіографії Довженко також зазначав:

«В дитинстві у мене був певний нахил до споглядальності… Загалом мої мрії у виборі майбутньої професії літали у сфері архітектури, живопису»[3].

У шкільні роки і, особливо під час навчання в Глухівському учительському інституті, куди Довженко поступив в 1911 році, майбутній письменник і майстер кіно захоплюється читанням і малюванням.

«Сашко, — згадувала сестра Довженко Поліна Петрівна Довженко, був дуже вразливим хлопчиком і відрізнявся від своїх однолітків дивним спокоєм і якоюсь внутрішньою зібраністю. Його найбільшою пристрастю були книги. Я зараз і згадати не можу моменту, коли б він розлучався з ними. Вдома він дуже багато і з великим старанням

---

[2] Выступление А. Довженко // За большое киноискусство. Москва : Кинофотоиздат, 1935. С. 59.

[3] Автобіографія. 1939. Довженко Олександр. Твори у п'яти томах. Т. 1. Київ : Дніпро, 1964. С. 22.

малював — мріяв стати художником. З його тодішніх малюнків особливо запам'ятався один. Це був мій портрет. Брат намалював мене сплячою з трохи відкритим усміхненим ротом. Всі домашні і сусіди знаходили в тому малюнку велику схожість і пророкували Сашкові лаври знаменитого художника»[4].

Після закінчення інституту Довженка було направлено на роботу вчителем Другого Житомирського змішаного вищого початкового училища. Тут він отримує можливість займатися улюбленою справою, продовжувати вчитися основам живопису.

«У той час, — писав Довженко в автобіографії, — я мріяв стати художником, я малював вдома і брав приватні уроки малювання, мріючи коли-небудь потрапити в Академію мистецтв хоч би вільним слухачем»[5].

У 1917 році О. Довженко перейшов на вчительську роботу до Києва і вступив до Комерційного інституту, а коли в місті відкрилася Українська академія мистецтв, вступив до неї. В академії він навчався з квітня по грудень 1918 року, та невдовзі покинув її.

«Так мені всього хотілося, — писав Довженко в автобіографії, — і так з мене тоді нічого не вийшло»[6].

У серпні 1919 року Довженко повертається до Житомиру. Тут він знайомиться з Василем Елланом-Блакитним, який в подальшому відіграє вагому роль в кар'єрі Довженко-художника в Харкові.

Однак з мрією стати художником Довженко не розлучився і після прийняття в апарат Київського губернського відділу народної освіти. Зберігся цікавий спогад професора Івана Опанасовича Соколянського про те, як він в 1920 році познайомився з майбутнім кінорежисером:

«У приймальні комісара, забравшись з босими ногами в крісло, сидів якийсь юнак і захоплено малював. На питання відвідувача, чи можна зайти до комісара, художник лаконічно відповів: "Ні, комісар зайнятий". Не підводячи голови, він продовжував малювати. Цим юнаком — відповідальним секретарем колегії Київського губернського комісаріату народної освіти — і був Олександр Петрович Довженко»[7].

---

[4] Довженко П. Про брата // Полум'яне життя: Спогади про Олександра Довженка. Київ : Дніпро, 1973. С. 119–120.

[5] Довженко А. Собрание сочинений в 4-х томах. Москва : Искусство, 1966. Т. 1. С. 42.

[6] Автобіографія. 1939. Довженко Олександр. Твори у п'яти томах. Т. 1. Київ : Дніпро, 1964. С. 25–26.

[7] Бодік Л. Це було у серпні 1927 року // Олександр Довженко. Збірник спогадів і статей про митця. Київ : Мистецтво, 1959. С. 69.

Як пише сам Довженко, в цей час він дійсно багато сил віддавав малюванню, особливо захоплюючись карикатурою[8].

«Мені довелося, — згадував художник А. Г. Петрицький, — бачити багато з карикатур Довженка в 1920 році, коли губернський комісаріат народної освіти призначив Олександра Петровича до нас в театр імені Т. Г. Шевченка комісаром. Якось я помітив у нього в руках саморобний альбом і попросив показати його вміст. Комісар довго упирався, але потім знехотя простягнув мені альбом. У ньому виявилися карикатури, зроблені хоча і не дуже вмілою рукою, але на диво влучні і схожі. Пам'ятаю добре, що там були смішні шаржі на колег — наробразовців і на декого з акторів нашого театру»[9].

У 1921 році Довженко приїжджає до Харкова, і його направляють на дипломатичну роботу. З липня по жовтень 1921 року він займав посаду завідуючого загальним відділом Повноважного Представництва УРСР у Польщі. З липня ж він був зарахований до списків співпрацівників Наркомату закордонних справ. В цей час Довженко розпочинає працювати над альбомом карикатур та шаржів під назвою «Ряба книга», а також присвячує серію сатиричних малюнків прибуттю представництва до Варшави[10]. Цей альбом на жаль не зберігся.

Наступного 1922 року Довженка було переведено в Берлін на посаду секретаря консульського відділу торгового представництва України у Німеччині. У вересні 1922 року Довженко для навчання живопису поступив у приватну художню майстерню й одночасно відвідував лекції в Берлінській Академічній вищій школі образотворчого мистецтва та в приватній мистецькій школі професора-експресіоніста Віллі Геккеля.

У Берліні Довженко отримує можливість ознайомитися з шедеврами світового мистецтва, поглибити свої знання в техніці рисунка. Він відвідує музеї, картинні галереї, стає частим гостем в майстернях художників. Про цей період життя Довженка згадував художник Микола Глущенко:

«Зустрівшись якось із Олександром Петровичем в консульстві, ми дуже швидко подружилися. Він став майже щодня бувати у мене в майстерні. Приходив вранці і йшов пізно ввечері. Спочатку уважно

---

[8] Довженко О. Автобіографія // Олександр Довженко. Збірник спогадів і статей про митця. Київ : Мистецтво, 1959. С. 16.

[9] Цит. за: Коновалов Г. Графическое наследие Александра Довженко // Искусство. 1967. № 1. С. 44.

[10] Гнатюк М. Народження художника // Полум'яне життя: Спогади про Олександра Довженка. Київ : Дніпро, 1973. С. 161–162.

спостерігав за моєю роботою, а потім сам ставив полотно на мольберт і починав малювати. З наших розмов і суперечок я зрозумів, що найбільшим авторитетом в той час для Довженка були французи. Особливу перевагу він віддавав Ван-Гогу. З німців буквально обожнював Георга Гросса, чиї гострі політичні та побутові карикатури тоді були дуже популярними не тільки в Німеччині. В один з чергових візитів Довженко ми влаштували своєрідний турнір: кожен з нас взявся за один сеанс написати портрет іншого. Я пам'ятаю, що Олександру Петровичу вдалося зобразити мене дуже схоже. Я ж написав його таким, яким часто бачив в майстерні: в пальто, кепці, з допитливими хлоп'ячими очима і твердим, впертим ротом. На жаль, сам портрет не зберігся, залишилася тільки його фотокопія… Добре пам'ятаю, що у всіх його роботах з натури (а ми часто писали разом в місті і на природі) був якийсь свій стиль, стиль людини великої індивідуальності»[11].

У Берліні Олександр Довженко крім живопису багато часу присвячує вивченню німецької карикатури, творчості Вільгельма Буша, Адольфа Оберлендера, Адольфа Менцеля. Особливо захоплюється малюнками талановитого художника Георга Гросса, що володів, на думку сучасників, великою творчою фантазією і своєрідним сатиричним талантом. Також фахівці, відзначали, що в своїх перших опублікованих малюнках Довженко намагався наслідувати Гроссу, передавати в двох-трьох штрихах найнесподіваніші сцени. Перші карикатури Довженко були опубліковані в ліпні 1923 року. Ці роботи молодий художник пересилав з Берліна до редакції гумористично-сатиричного журналу «Молот», який виходив у США.

«Мені тим більше було приємно тоді бачити рисунки-карикатури Сашка, бо склалось так, що він дебютував зі своїми карикатурами в гумористично-сатиричному журналі українських комуністів в США "Молот", що виходив у місті Нью-Йорку під моєю редакцією. Згадував поет Микола Тарновський. — Іншими словами — я був першим редактором молодого тоді Сашка, студента художнього училища за кордоном. Саме тоді, 1921 чи 1922 року, нам написали товариші з Європи, що в Берліні учиться молодий Олександр Довженко. Радянський уряд послав його за кордон для дальшого навчання. Сашко прислав нам свої рисунки-карикатури для "Молота". Це були його перші спроби в цьому ділі, які й надруковано в деяких номерах журналу в 1923 році. Карикатури,

[11] Цит. за: Коновалов Г. Графическое наследие Александра Довженко // Искусство. 1967. № 1. С. 45.

що їх надсилав О. Довженко, були гострі й актуальні. Оскільки журнал "Молот" було призначено для українських робітників в Америці, які прибули туди з Західної України, О. Довженко порушував західноукраїнські теми»[12].

В липні 1923 року Довженко разом з дружиною Варварою повернувся до Харкова, і дуже скоро опинився в центрі літературного та мистецького життя українського культурного відродження. Тут він зустрівся з засновником та редактором газети «Вісті ВУЦВК» Василем

[12] Тарновський М. Спомини про молодого О. Довженка // Олександр Довженко. Збірник спогадів і статей про митця. Київ: Мистецтво, 1959. С. 246; Тарновський М. Сила мистецтва // Полум'яне життя: Спогади про Олександра Довженко. Київ: Дніпро, 1973. С. 170.

Елланом-Блакитним. Фейлетоніст Еллан-Блакитний (псевдонім — Валер Проноза) запрошує Довженка на посаду художника-ілюстратора газети «Вісті ВУЦВК».

У будівлі на вул. Сумської, № 11 розміщувалися різні організації, серед яких — редакція газети «Вісті ВУЦВК». Будинок став місцем зустрічей численних українських письменників і журналістів. Тут бували Павло Тичина, Володимир Сосюра, Остап Вишня, Олександр Довженко і багато інших. У цій будівлі крім «Вістей» розміщувалися редакції газет «Літературна газета», «Селянська правда» (редактор Сергій Пилипенко — керівник союзу селянських письменників «Плуг»), «Пролетар», а з 1932 року — оргкомітет «Спілки письменників України».

За спогадами журналіста Олександра Мар'ямова, кілька днів Довженко жив в кабінеті Василя Еллана-Блакитного:

Будинок, в якому в одній із кімнат жив О. П. Довженко з дружиною

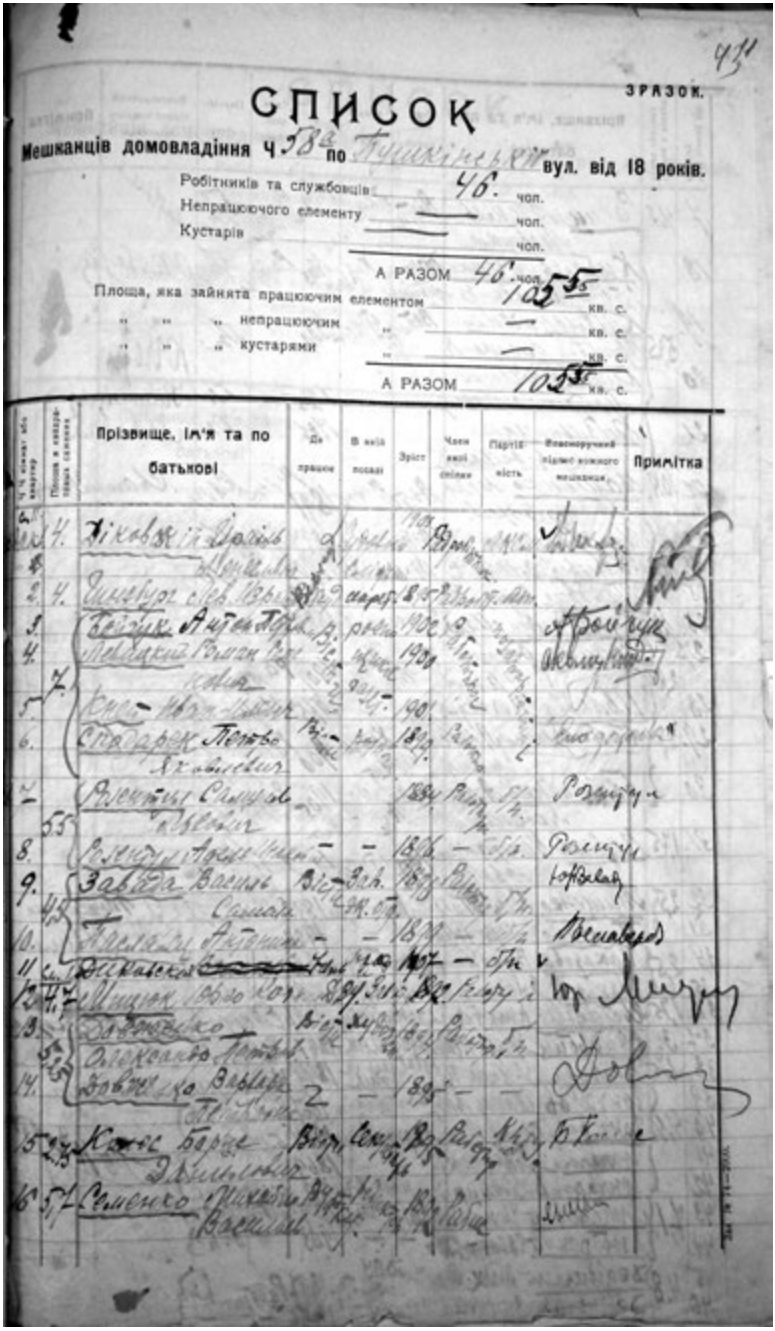

ЗРАЗОК.

СПИСОК

Мешканців домовладіння ч. 58а по Пушкінській вул. від 18 років.

Робітників та службовців 46 чол.
Непрацюючого елементу — чол.
Кустарів — чол.

А РАЗОМ 46 чол.

Площа, яка зайнята працюючим елементом 105 55 кв. с.
" " " непрацюючим " — кв. с.
" " " кустарями " — кв. с.

А РАЗОМ 105 55 кв. с.

Ч. ч. кімнат або квартир	Площа в квадратових саженях	Прізвище, ім'я та по батькові	До працю	В якій посаді	Зріст	Член якої спілки	Партійність	Власноручний підпис кожного мешканця	Примітка
1.	4.	Діковський Ізраїль Менделевич	[illegible]	[illegible]	1901	[illegible]	[illegible]	[illegible]	
2.	4.	Гинзбург Лев Ізраїль	[illegible]	[illegible]	1895	[illegible]	[illegible]		
3.	7.	Бойчук Антон Петров	[illegible]	[illegible]	1902	[illegible]	[illegible]	[illegible]	
4.		Левицкий Роман Семенович	[illegible]	[illegible]	1900	[illegible]	[illegible]	[illegible]	
5.		Кнеп Іван Львович	[illegible]	[illegible]	1901				
6.		Спадарек Петро Яковлевич	[illegible]	[illegible]	1899	[illegible]		[illegible]	
7.	5,5	Розентул Самуїл Львович			1884	[illegible]	б/п	Розентул	
8.		Розентул Арсеній Михайлович	—	—	1896	—	б/п	Розентул	
9.	4,5	Завада Василь Самсон	[illegible]	[illegible]	1893	[illegible]	б/п	[illegible]	
10.		Паслаєв Антонина	—	—	1899	—	б/п	[illegible]	
11.	[illegible]	Дикавська [illegible]	[illegible]	[illegible]	1907	—	б/п		
12.	4,7	Мицюк Ірко Кон	[illegible]	[illegible]	1892	[illegible]	[illegible]	[illegible]	
13.	5,25	Довженко Олександр Петров	[illegible]	[illegible]	1894	[illegible]	б/п		
14.		Довженко Варвара Петрова	2	—	1895	—	—	[illegible]	
15.	2,75	Конес Борис Данилович	[illegible]	[illegible]	1895	[illegible]	[illegible]	[illegible]	
16.	5,7	Семенко Михайло Василів	[illegible]	[illegible]	1899	[illegible]		[illegible]	

Список мешканців. Довженко с дружиною значиться під № 13

«Чемодан Довженко, його фарби і згорнуті рулоном полотна були перетягнуті з Раднаркомівської на Сумську, прямо в редакторський кабінет. "Кімнати для приїжджих" у редакції не було. Вільного житла в Харкові не було теж. Карикатурист Сашко оселився на тому самому дивані, який і до того служив першим притулком для багатьох "новобранців" Блакитного, які починають свій шлях в українську радянську літературу»[13].

Згодом, завдяки сприянню В. Еллана-Блакитного, Довженко разом з дружиною Варварою займає одну з кімнат площею 5,25 кв.м . на другому поверсі в будівлі[14] за адресою — вул. Пушкінська, № 58а[15]. Кімната Довженка, за словами Миколи Бажана, видавалася *«дивовижно світлою й сонячною»*. Вона була *«чиста, пахуча, причепурена й добрим смаком господаря, й добрим дбанням господині – першої дружини Сашка, вродливої, сіроокої, тихої Варвари.*

Кімната була обставлена більше ніж скромно. Білий, складений зі старанно одгембльованих дощок стіл — і обідній, і робітний водночас, — дві тахти, застелені українськими килимами, на стінці – репродукція Сезаннового пейзажу, привезена, певне, господарем з Берліна <…> мольберт, флакончики туші, тюбики фарб, пензлі, книги, з поміж них напохваті – зеленуваті томики найулюбленішого Гоголя»[16].

У просторій залі, куди виходили двері кількох кімнат, у тому числі й Довженкової, влаштували художню студію, де періодично вранці збирались п'ять-шість художників. Вони сідали за свої мольберти для перенесення на полотно контури оголеного тіла натурниці. Ініціатором цієї творчої майстерні був Довженко:

«Я заробляв собі на життя ілюстраціями, а в вільний час навчався живопису. Згадував Довженко. — Я влаштував майстерню у себе на квартирі і в ній працював три роки. Я ще не був тоді хорошим художником, мені було дуже важко вчитися самому, та в мене була віра у свої здібності й глибока впевненість, що років через десять-п'ятнадцять упертої

---

[13] Марьямов А. Довженко. Москва : Молодая гвардия, 1968. С. 17.

[14] Детальніше про життя мистецької комуни в цієї будівлі див.: Марьямов А. Довженко. Москва : Молодая гвардия, 1968. С. 32–44; Бажан М. Митець шукає путі // // Полум'яне життя: Спогади про Олександра Довженка. Київ : Дніпро, 1973. С. 173–177.

[15] Деражавний архів Харківської області (ДАХО). Ф. Р-1163. Оп. 2. Спр. 3269. Арк. 43.

[16] Бажан М. Митець шукає путі // Полум'яне життя: Спогади про Олександра Довженка. Київ : Дніпро, 1973. С. 174.

О. Довженко. Автопротрет. 1924 р.

роботи я "вироблюсь" на хорошого художника»[17].

У той час Харків був столицею України. Тут зосередилися кращі сили української культури, виходили численні журнали і альманахи, активно функціонували різноманітні літературні групи, асоціації, об'єднання. Поява тут сатиричних та гумористичних журналів «Червоний перець», «Червона оса», «Гаврило», «Безвірник» збіглося з творчим народженням великої кількості художників-графіків, які мали характерний ухил у бік політичної і побутової карикатури, шаржу, веселого і дотепного малюнка.

Дебют Довженка-художника в Харкові відбувся 21 серпня 1923 року. У газеті «Комуніст» була опублікована карикатура «Оновлення» на антирелігійну тему. Харківський період творчості О. Довженка налічує всього три роки. У цей час Довженко в основному співпрацював з десятьма періодичними виданнями: «Комуніст» (з 21 серпня 1923 по 14 листопада 1923 та 12 грудня 1924); «Вісті ВУЦВК» (з 24 серпня 1923 по 16 червня 1926); «Література, наука, мистецтво» (з 14 жовтня 1923 по грудень 1924); «Знаття» / «Знання» (з 1 грудня 1923 по 13 грудня 1924); «Селянська правда» (з 9 квітня 1924 по 25 червня 1924); «Пламя» (з 30 квітня 1924 по грудень 1924); «Безвірник» (з січня 1925 по травень 1925); «Всесвіт»

[17] Довженко О. Автобіографія // Олександр Довженко. Збірник спогадів і статей про митця. Київ : Мистецтво, 1959. С. 17; Автобіографія. 1939. Довженко Олександр. Твори у п'яти томах. Т. 1. Київ : Дніпро, 1964. С. 28.

(з 15 січня 1925 по 15 червня 1926); «Кіно» (з листопада 1925 по травень 1926); «Нове мистецтво» (з 16 січня 1926 по 4 травня 1926).

Наведемо в хронологічному порядку варіанти підписів О. Довженка власних карикатур: «А. Д.», «О. Д.», «Сашко Д.», «Сашко», «О. Довженко», «С. Д.». Іноді малюнки Довженко підписували самі видавництва: «Мал. Сашка», «Шарж Сашка», «Сашко», «Довженко», «Мал. О. Довженка», «Худ. Сашко».

Найбільш плідним стало співробітництво О. Довженка з виданням «Вісті ВУЦВК». За три роки на сторінках цієї газети і у її літературному і науково-мистецькому додатку «Література. Наука. Мистецтво» було надруковано понад 150 карикатур та дружніх шаржів. «На сторінках "Вістей", — згадував Микола Бажан, — чи не щодня почали з'являтися дотепні й гострі карикатури, підписані ім'ям "Сашко". Сашко стає улюбленцем читацької маси, проводирем українських карикатуристів»[18].

Редакція „Всесвіту". Сидять зліва: **О. Довженко (Сашко)** — художн.; **М. Хвильовий** — заст. редакт.; **В. Іволгін** — секретар. Стоять: **Корж Ол.**; **Гордієнко К.** — літробітники; **А. Плахтій** — фотогр.

[18] Бажан М. Довженко Олександр // Путі людей. Київ : Дніпро, 1969. С. 78.

Карикатури Довженка, зроблені в жанрі модної в ті часи політичної сатирі, відображали найбільш актуальні віяння того часу — значні події міжнародного і внутрішнього життя. Довженко створює цикл карикатур різноманітної тематики. Вона торкалась як міжнародного політичного становища, так і внутрішньогосподарських, культурних і релігійних справ. Довженко, як і більшість його тогочасних колег, виконував ідеологічні замовлення більшовицької партії.

Персонажами його політично-сатиричних шаржів стали — канцлер Германії Г. Штреземан («Комуніст», 1923, 28 серпня), прем'єр-міністр Франції Р. Пуанкаре («Вісті», 1924, 12 лютого), міністр закордонних справ Великої Британії Д. Макдональд («Вісті», 1924, 28 лютого), міністр внутрішніх справ Великої Британії Хікс («Вісті», 1925, 25 жовтня), президент Франції А. Мильеран («Вісті», 1924, 21 грудня), прем'єр-міністр Італії Б. Муссоліні («Вісті», 1924, 24 грудня), рейхсканцлер Германії Ф. Еберт («Всесвіт», 1925, 15 березня), прем'єр-міністр Великої Британії Н. Чемберлен («Вісті», 1925, 9 серпня), військовий і політичний діяч Іспанії Ф. Франко («Вісті», 1925, 10 жовтня).

Внутрішнім насущним проблемам присвячені карикатури: «Чванько» («Вісті», 1924, 27 березня), «Не голова, а міністр» («Селянська правда», 1924, 20 квітня), «Лихий голова» («Селянська правда», 1924, 5 червеня) и «Чи скрізь так ділять братів?» («Селянська правда», 1924, 8 червеня).

Багато уваги Довженко-сатирик приділяв боротьбі з релігією: «Оновлення» («Комуніст». 1923. 21 серпня), «Крокодилячі сльози!» («Вісті», 1923, 16 вересня), «Христос рождається, славіте…» («Вісті» 1923, 25 грудня), «Друг друга обимем… і возопієм…» («Вісті», 1924, 26 квітня), «Ой неслися бідні кури…» («Селянська правда», 1924, 27 квітня), «Чого, свиня плачеш?» («Безвірник», 1925, січень), «Всі ми під богом ходимо» («Безвірник», 1925, січень).

Творча діяльність Довженка-художника в 1920-ті роки не обмежувалася тільки політичними і побутовими карикатурами. Великий вплив на творчість митця надали відомі українські письменники і поети, з якими він познайомився в Харкові. Ось що Довженко повідомляв в автобіографії:

«У цей харківський період я познайомився з харківським українським літературним світом, який групувався тоді навколо редакції "Вісті", "Селянської правди", вірніше, навколо Блакитного і Пилипенка, — згадував Довженко. — Це були "Гарт" і "Плуг". Членом "Гарту" я був і сам,

як книжковий ілюстратор. Пізніше з "Гарту" виділилося всім відоме "Вапліте", в якому я також перебував, хоч потім і вийшов…»[19].

«Гарт», 1924 рік.
Сидять (зліва): А. Любченко, В. Поліщук, М. Хвильовий, В. Еллан-Блакитний, П. Тичина, Гордій Коцюба, В. Сосюра. Стоять (зліва): І. Дніпровський, В. Коряк, М. Йогансен, М. Христовий, О. Довженко, І. Сенченко, О. Копиленко, М. Майський.

За повідомленням Олександра Мар'ямова, який працював тоді у Харкові журналістом «Робітничої газети», в 1923 році В. Еллан-Блакитний запропонував Довженку намалювати емблему до майбутнього альманаху «Гарт». Довженко накидав декілька ескізів. Один з них — простий малюнок і жирні прямокутники стилізованих букв були укладені в чітке коло зубчастого колеса. Лаконізм і простота елементарних деталей робили малюнок схожим на фабричну марку[20]. На жаль цей

[19] Довженко О. Автобіографія // Олександр Довженко. Збірник спогадів і статей про митця. Київ : Мистецтво, 1959. С. 17; Автобіографія. 1939. Довженко Олександр. Твори у п'яти томах. Т. 1. Київ : Дніпро, 1964. С. 28. Крім цих об'єднань Довженко входив до складу Асоціації Революційного Мистецтва України (АРМУ). Див.: Холостенко Є. В АРМУ // Плужанин. 1926. № 12. Грудень. С. 25.

[20] Марьямов А. Довженко. Москва : Молодая гвардия, 1968. С. 16.

малюнок не зберігся. Але зберігся гумористичний малюнок з написом: «На засіданні 20.11.25 у ВУФКУ утворення ВАПЛІТЕ, намалював С. Довженко проект жетона для академіків», зроблений художником на черговому засіданні ВАПЛІТЕ[21].

На засіданні 20.11.25 у ВУФКУ утворення ВАПЛІТЕ, намалював С. Довженко проект жетона для академіків

Знайомство з яскравими майстрами друкованого слова стало поштовхом для появи серії дружніх шаржів О. Довженка на багатьох з них — Володимира Сосюру, Павла Тичину, Олександра Копиленка, Сергія Пилипенка, Валер'яна Поліщука. Особливо зійшовся Олександр Довженко з Остапом Вишнею, який був його колегою по «Вістям».

Так на сторінках «Селянської правди» (1924, 11 травня) було надруковано три дружні шаржі на свого приятеля з коментарями самого художника: «Оце такий Остап Вишня, як ви про нього думаєте»; «Оце такий, як він думає писати фейлетон»; «Оце такий, як у гості йде».

Також Довженко не раз звертався до творів письменника. У 1923–1926 роках виходять декілька робіт Остапа Вишні з ілюстраціями художника — «Походження світу» («Знаття», 1923, грудень), «Великдень» («Знання». 1924, квітень»). В 1924 році виходить друком книга Остапа Вишні «Літературні усмішки». В ній читачі побачили ілюстрації «Сашка» — дотепні шаржі на відомих діячів літературно-мистецького кола. Зберегся відгук письменника на ці роботи Довженка:

[21] Ваплітянський збірник / під. ред. Ю. Луцького. Видання друге. Торонто : Мозаїка, 1977. С. 48.

«Хто ж не знає його знаменитих шаржів, його до корчів смішних карикатур?»[22].

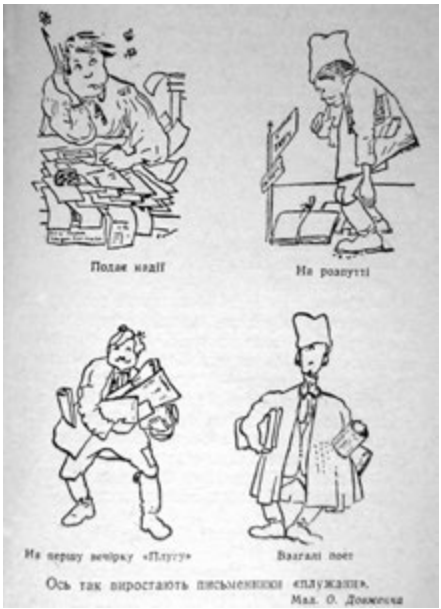

На думку сучасників найкраще вдалися Довженку ілюстрації до розповіді Остапа Вишні «Нраствінна робота» («Всесвіт», 1926, червень). У кожному з трьох малюнків дуже вірно були знайдені і загальний ритм і конкретні деталі, які допомагали розкрити справжню суть п'яниці і пристосуванця Васьки — головного персонажа розповіді.

Що ж в першу чергу привертало увагу Довженка — книжкового ілюстратора? Він брався за ілюстрування творів, які були близькі

[22] Остап Вишня. Олександр Довженко // Культура і побут. 1928. № 8. 25 лютого. С. 4; Остап Вишня. Олександр Довженко // Полум'яне життя: Спогади про Олександра Довженка. Київ : Дніпро, 1973. С. 59.

О. Довженко. Автошарж. 1923 р.

йому за темпераментом, за духом. Головним чином це були твори з яскраво вираженим сатиричним і гумористичним забарвленням. Серед них, мабуть, найбільш захопила художника сатирична повість-памфлет Костя Котка (Миколи Любченка) «Істукрев» («Історія українських революцій») («Знання», 1924, № 21/22, 41/42, 43/44, 45, 46, 47; «Комуніст», 1924, грудень). Ілюстрації Довженка до цього твору яскраво висловлювали переплетення комічного і сатиричного в творі Костя Котка.

Особливе місце в художній спадщині Олександра Довженка займають дружні шаржі, присвячені літературним друзям. Такі, наприклад, дружні шаржі художника, що ілюструють альманахи «Плуг»[23] і «Гарт»[24]. Петро Панч назвав їх як такі, що «вражають глибокою характеристикою». Багато з цих чудово виконаних шаржів (на Володимира Сосюру, Остапа Вишню, Павло Тичину, Олександра Копиленка, Петро Панча, Сергія Пилипенка) продовжували публікуватися і в 1960-і роки у виданнях, присвячених українській сатирі і гумору[25].

Також багато яскравих шаржів на українських письменників було опубліковано і в літературному додатку газети «Вісті ВУЦВК» — «Література. Наука. Мистецтво». В цьому виданні було надруковано і автошарж художника «Сашка» — Довженка. Микола Бажан так сповістив про це:

---

[23] Плуг. Літературний альманах /за ред. С. Пилипенка. Збірник перший. ДВУ, 1924.

[24] Гарт. Літературний альманах. Збірник перший. ДВУ, 1924.

[25] Українські пародії / упор. Г. Нудьга. Київ : АН УССР, 1963. С. 175, 183, 190, 196, 199–200, 204, 207, 210–211, 213, 215, 217, 219, 226.

О. Довженко. Автошарж. 1924 р.

«Він змалював і самого себе, відбивши і задерикуватість, і внутрішню гордливість своєї художницької темпераментної натури, яка не давала йому й миті супокою, звертаючи його інтерес і кидаючи його енергію мало не до всіх галузей мистецької творчості, зв'язуючи його зі всіма осідками тодішнього культурного життя молодої української радянської столиці»[26].

В автошаржі Довженко зобразив себе таким, яким його влучно описав Остап Вишня:

«Ви Олександра Довженка ніколи не бачили? Шкода! Його тяжко описати… Він — стрункий. Він — худорлявий . У нього високий хороший лоб і прямий ніс. У нього густе, тверде і непокірне волосся. Воно вже трохи сивувате, та я про це краще не писатиму, бо подумаєте, що він старий, а йому ж усього тільки 34 роки! Він, мабуть, увесь од волосся, як Самсон! Отакий він непокірливий, отакий непосидячий, якійсь такий прудкий, що ніколи не ходить повагом»[27].

Відзначимо, що до нас дійшли три версії автошаржу Довженка, які були надруковані в 1923 («Література, наука, мистецтво»), 1924 («Плуг») і 1928 («Культура і побут») роках.

Ще один напрямок творчого устремління Олександра Довженка — політичний плакат. На сьогодні відомі три роботи Довженка-плакатиста,

---

[26] Бажан М. Довженко Олександр // Путі людей. Київ : Дніпро, 1969. С. 78; Бажан М. Митець шукає путі // Полум'яне життя: Спогади про Олександра Довженка. Київ : Дніпро, 1973. С. 174.

[27] Остап Вишня. Олександр Довженко // Культура і побут. 1928. № 8. 25 лютого. С. 5; Остап Вишня. Твори в семи томах. Київ : Дніпро, 1964. Т. 4. С. 162; Остап Вишня. Олександр Довженко // Полум'яне життя: Спогади про Олександра Довженка. Київ : Дніпро, 1973. С. 59.

О. Довженко. Автошарж. 1928 р.

які були надруковані в 1925 році на обкладинках журналу «Всесвіт» (січень, лютий, квітень). Наприкінці 1924 року Довженко написав плакат, присвячений річниці смерті Леніна. За основу плаката було взято зображення посмертної маски Леніна роботи скульптора С. Меркурова. Однак Державне видавництво України відмовилося від цієї роботи Довженка, оскільки не встигали її надрукувати до річниці смерті Леніна[28]. Тоді Довженко показав цей плакат В. Еллану-Блакитному, і з благословення редактора «Вістей» и «Всесвіту» плакат був оприлюднений у другому номері журналу «Всесвіт».

Про велику вимогливість Довженка-портретиста до самого себе свідчить неодноразова робота художника над однією і тією ж моделлю. Так було, наприклад, з портретами В. Еллана-Блакитного. Спочатку з'явилися дуже прості по виконанню графічні етюди, зроблені для «Вістей». Головну увагу в них приділялася зовнішній схожості, якої Довженко досягав завдяки своєму вмінню декількома лініями передати чіткий контур портретованого. Однак ці чисто газетні портрети не задовольняли Довженка. До першої річниці від дня смерті Еллана-Блакитного він пише для журналу «Кіно» (1926, січень) акварельний портрет поета. Відомо і про те, що Довженко писав великий портрет Еллана-Блакитного олійними фарбами. Цей портрет, за спогадами О. Грищенка, довгий час висів у кабінеті головного редактора «Вістей»[29]. Також в 1920-ті роки Довженко написав маслом портрет голови ВУЦВК Г. І. Петровського («Кіно», 1926, лютий) і кілька автопортретів, з яких зберігся лише один.

---

[28] Владич Л. Один из первых // Уроки Александра Довженко. Київ : Мистецтво, 1982. С. 136–137.

[29] Грищенко О. З берегів зачарованої Десни. Київ : Молодь, 1964. С. 86–87.

У 1926 році Довженко робить першу спробу виступити у ролі теоретика образотворчого мистецтва. На сторінках альманаху «ВАПЛІТЕ» в аналітичної статті «До проблеми образотворчого мистецтва»[30], задовго до сакраментального гасла Миколи Хвильового «Геть від Москви!» Довженко делікатно заговорив про Європу, Захід і, нарешті, відчужуючись від російських художніх угрупувань, їхніх українських послідовників. Він критикував спроби Асоціації Художників Революційної Росії (АХРР) підпорядкувати неоромантичне мистецтво України принципам «героїчного реалізму» та накиданням на нього «убогої мистецької традиції передвижників». Але ця точка зору Довженка викликала негативну реакцію[31].

У 1920-ті роки багато письменників і художників починають захоплюватися кінематографом. Це захоплення не обійшло стороною і Довженка. Першу згадку про це було надруковано в 1924 році. У газеті «Комуніст» зокрема повідомлялося:

«Групою художників студії "Гарт", під керівництвом художника Довженка виробляються експерименти по створенню штрихових кінокартин, пророблені групою досліди в лабораторії ВУФКУ дали позитивні результати»[32].

За повідомленнями сучасників над цим мультфільмом під назвою «Макдональд» разом з Довженком працювали художники Г. Цапко та Б. Косарєв[33]. Але задум не було реалізовано

В першої половині 1926 року Довженко працює над кіноплакатами для ВУФКУ. На сьогоднішній день відомі лише п'ять кіноплакатів художника. Всі вони підписані не псевдонімом «Сашко», а справжнім прізвищем — Довженко. Це плакати до фільмів Одеської кінофабрики ВУФКУ «В пазурах Радвлади», «Синій пакет», «Трипільська трагедія», «Боротьба велетнів», а також плакат до американського фільму «Акули Нью-Йорку».

Захоплення кіномистецтвом і знайомство з людьми, які працювали в кінематографі (так, Довженко познайомився з письменником і редактором ВУФКУ Юрієм Яновським, який часто приїжджав до Харкова

---

[30] Довженко О. До проблеми образотворчого мистецтва // ВАПЛІТЕ. 1926. Зошит перший. С. 25–36.

[31] Якубовський Ю. «ВАПЛІТЕ», альманах перший. ДВУ 1926 // Життя і революція. 1927. № 1. Січень. С. 390.

[32] Коммунист. 1924. № 150. 3 июля. С. 5.

[33] Жукова А. Час пошуків // Дніпро. 1994. № 9/10. С. 56–57.

«Акули Нью-Йорка». Кіноплакат. Худ. О. Довженко. 1926 р.

«В пазурах Радвлади». Кіноплакат. Худ. О. Довженко. 1926 р.

Емблема ВУФКУ. Худ. О. Довженко

і зупинявся у друзів в будинку на Пушкінській) стало одним з факторів, які штовхнули Довженко до зміни професії.

У червні 1926 року О. П. Довженко від'їздить з Харкова до Одеси. Там влаштовується на кінофабрику режисером і мріє присвятити себе жанру комедії. Звичайно, перехід уже відомого газетного карикатуриста і художника-ілюстратора до кінематографа відбувався не так раптово і випадково.

Виїхати тридцятирічного Довженка в Одесу змусили декілька факторів: захоплення кінематографом, а також сімейні обставини, незадоволеність своєю творчістю і гнітюча атмосфера, що негативно позначалися на психологічному стані митця:

«*Членом "Гарту" я був і сам, як книжковий ілюстратор. Писав Довженко в автобіографії. — Пізніше з "Гарту" виділилося всім відоме "Вапліте", в якому я також перебував, хоч потім і вийшов. Треба думати, що верховоди цих організацій вважали мене маленьким при них ілюстратором, та ще карикатуристом, отже, весельчаком, а мені часто було сумно дивитись на їхню безпросвітну провінціальність, некультурність і обмеженість. Іноді мені здавалося, що я не на вечорах, а на вечорницях, не на засіданнях, а на колядках, і я почав від них відходити. Я не знав, куди подітися, але відчував, що так далі жити не можна. В цей приблизно час я зблизився з українською кіноорганізацією "ВУФКУ". Я робив для ВУФКУ плакати і часто туди заходив.*

Обмеженість і вузькість літературного життя, трудність учитись у себе самого і панування тоді в лефівських журнальчиках ідеї про непотрібність живопису взагалі, як мистецтва застарілого, яке цілком замінить фотографія, і неекономність живописної природи щодо впливу на глядача в розумінні його кількісного охоплення, і ускладнене родинне життя, і цілий ряд, очевидно, ще якихось причин, а найголовніше — уперте бажання бути максимально корисним своєму народові і партії, від якої я себе в душі не відокремлював, — примусили мене все більше і більше схилятися до кінематографії, як до наймасовішого, найдемократичнішого мистецтв»[34].

В одному зі своїх публічних виступів Довженко також висловився, що в силу ситуації, що склалася, він переглянув своє ставлення до живопису:

---

[34] Довженко О. Автобіографія // Олександр Довженко. Збірник спогадів і статей про митця. Київ : Мистецтво, 1959. С. 16–17; Автобіографія. 1939. Довженко Олександр. Твори у п'яти томах. Т. 1. Київ : Дніпро, 1964. С. 28.

«…в силу чи відірваності від Москви, мозку країни, в силу чи тодішньої моєї провінційності, в силу яких-небудь інших причин — про них не вважаю за потрібне докладно говорити — я під впливом блукаючих в той час в Харкові лефівських теорій став дивитися на живопис негативно. Я вирішив, що він не потрібен, що радянське мистецтво — не мистецтво живопису. Я задумався тоді над своєю творчою долею»[35].

Важким ударом для Довженка стало розставання з дружиною Варварою. У неї виявили важку недугу — туберкульоз кісток. У 1925 році вона поїхала на лікування до Криму. Але хвороба прогресувала. Внаслідок цього вона стала інвалідом. Варвара не хотіла обтяжувати життя Довженка і вирішила його відпустити:

О. Довженко.
Незавершений автопортрет. 1924 р.

«Дорогий, рідний, коханий мій! Я прощаюсь із тобою. Я від тебе іду назавжди. Розумію все-все. Перш за все — те, що жити разом ми не можемо. Ти ідеш у велике мистецтво. Ти віддаєш йому всього себе… Не тривожся за мене, коханий мій. Залишаю тебе свідомо. Не хочу, щоб моя недуга травмувала твою душу. Бо ти повинен творити, працювати по-справжньому. Я буду жити з тобою до останнього подиху, у споминах, думках і снах. І буду спостерігати за твоєю красивою ходою. Вірю і знаю, що ти створиш багато прекрасного, доброго, вічного… Прощай. Хай іде до тебе добро і щастя від Землі, від Неба, від Води! Твоя навіки Варвара Довженко»[36].

---

[35] Выступление А. Довженко // За большое киноискусство. Москва : Кинофотоиздат, 1935. С. 59.

[36] Цит. за: Степанишин Б. Велично-трагічне кохання // Київ. 1994. № 11/12. С. 99.

Крім того, обридла і приводила Довженка в тугу редакційна рутина. Власні полотна, повернені до стіни своєї кімнати, гнобили. До того ж після трагічної розлуки з дружиною поруч з ним виявилася жінка, з якою йому ставало все більш порожньо і байдуже. Пора було рвати все відразу. І влітку 1926 він зважився:

О. Довженко. Незавершений автопортрет. 1925 р.

«У 1926 р. влітку, в червні місяці, після безсонної ночі, продумавши все, що я зробив у житті, я взяв палицю, чемодан і поїхав в Одесу, щоб ніколи не повертатися на свою стару квартиру. Я залишив в цій квартирі всі свої полотна, весь інвентар. Я стояв на берегу Чорного моря — такою собі голою людиною, якій 32 роки від роду; треба починати життя спочатку…»[37].

Опановуючи професію режисера, Довженко не забував про живопис. Немає ніякого сумніву в тому, що накопичений досвід художника-ілюстратора допомагав Довженкові в пошуках образотворчої стилістики своїх фільмів. В листопаді 1949 року, будучи вже визнаним майстром кіномистецтва, але переживаючи важкий момент, пов'язаний з проблемними зйомками «Мічуріна» і перенесеним через це інфарктом, Довженко напише:

«Малювання було моєю пристрастю з дитинства. Я і зараз переконаний, що, отримай я правильне виховання і освіту, я був би більш потужним художником у живопису, ніж в кіно, [що] обумовлено *сотнями випадкових чинників, які не залежали від моєї творчої волі»*[38].

---

[37] Выступление А. Довженко // За большое киноискусство. Москва : Кинофотоиздат, 1935. С. 59.

[38] Довженко А. Собрание сочинений в 4-х томах. Москва : Искусство, 1966. Т. 1. С. 43.

На фронті образотворчого мистецтва

Серед такого розвалу на загальномистецькому полі, серед вузької ортодоксальності різних пролетарствуючих інтелігентів од «лефів», що протягом кількох літ революції уперто заганяли свою образотворчу культуру в квадрат і куб при щирій допомозі циркуля й рейсшини, заклалася нова, зараз сама числена художня групіровка під назвою АХРР — Асоціація художників революційної Росії.

Уряд не може допомагати одній лише художній організації (Лефу), ігноруючи все, що поза нею; «Лефи» мали досить часу для виявлення своєї повної нездатності в справі творення основної лінії Союзу. Хто скаже одверто, що трудящі маси можна задовольнити виключно куболінійними «реальностями» в той час, коли многомільйонні робітниче-селянські маси не бачили ще жодної картини? Хіба образотворче мистецтво може мовчки пройти мимо епохальних років Жовтневої революції, з її велетенською боротьбою й перемогами, з відродженням економіки і перебудовою вікового побуту?

Спілка соціалістичних радянських республік з крицевим мозком і крицевими м'язами мільйонів, завжди готових до боротьби й праці рук — чи ж не найбільшою реальністю цілих століть?

От, без сумніву, думки, з яких виходили основоположники АХРР'а, гуртуючи навколо себе як старих художників, так і молодь, що ніяк не могла проковтнути конструктивного «лефівського» пирога і шукала реальних простих форм для еиявлєння свого світогляду.

І цілком зрозуміло, що в основу своєї мистецької праці АХРР поклав реалізм, який найбільше відповідав би вимогам нашої найреалістичної доби.

Установка на реалізм протікала в перші часи під прапором боротьби з Лефом в РСФСР, під гаслом протесту проти урядового протекціонізму в напрямку одної організації «Лефа» і ігнорування спроб всіх інших групіровок. Законність цієї боротьби скоро оправдалася і постановою ЦК ВКП в справі політики в галузі художньої літератури, постанови, в якій виразно помічено і лінію партії в аналогічній галузі образотворчого мистецтва.

Основні засади АХРР'у, виразна позиція компартії і урядова матеріальна підтримка АХРР'у, що послідувала незабаром по виявленню партійної лінії в галузі мистецтва,— все це утворило надзвичайно

сприятливі передумови для росту цієї організації, поклавши на неї, безумовно, і велику відповідальність за правильність мистецької лінії.

Зараз перед нами АХРР чотирьохлітній, АХРР, поширений на значну частину території СРСР, організація, яка досить яскраво виявила себе в кількох художніх виставках, диспутах, різних петиціях до Уряду і останньою претензією на всесоюзність з керуючим центром у Москві. І тому вже вповні можна зробити оцінку його лінії. Така оцінка має для нас значення не тільки інформац'йного характеру. Сьогодні АХРР закладає свої ячейки на Україні (Київ, Харків) під маркою АХЧУ — Асоціації художників Червоної України, і тому треба точно встановити принципіальну точку погляду на природу цієї організації.

Образотворчі групіровки лефівського типу, що ігнорували образну творчість і скупчували всю увагу на експериментальну працю, і особливо на виробничу, були почасти праві.

Художнє оформлення побуту, речей обіходу, виробництва має в умовах капіталістичної анархії Західної Європи величезні досягнення через виробниче мистецтво. Правда, від більшості цеї творчості на нас дихає брутальність розкладу, але все ж таки слід визнати в принципі, що на виробниче мистецтво Європа додає багато свого смаку часом доцільного і цікавого.

У нас при перебудові побуту і виробництва питання Kunst-gewerbe стало зараз актуальним, і не даремно виробничий ухил всіх наших мистецьких шкіл ні в кого майже не викликає вже жахливого сюсюкання: «Ах, мистецтво гине».

І дійсно, коли оглянути мистецьку спадщину дореволюційного часу, його повну одірваність од життя, коли прислухатись до скарг наших органів текстильного, керамічного та інших виробництв, де аж до цього часу доводиться користатися дешевими антихудожніми зразками старого, і це в країні, в якій скрізь розкидані чудесні зразки, стає цілком ясно, що художній курс наші школи взяли правильний, бо в галузі прикладного мистецтва майже по всіх ділянках виробництва у нас непочатий край роботи. І ніякі наші образотворчі групіровки не повинні обходити цього питання легковажно, пам’ятаючи, що в противному разі їх чекає доля чистого естетизму, якому навряд чи найдеться місце в будівництві нашої нової культури.

Як же розв’язує АХРР цю важку проблему? На запитання, поставлене на одному з диспутів АХРР'а у Харкові, ахррівський ідеолог Перельман відповів дуже просто: «Как мы смотрим на прикладное искусство?

Очень хорошо смотрим». І дальше ні слова. Словом, як казав всім відомий Олександр Іванович з Петербурга: «Пусть называется».

В боротьбі з «Лефом», що об'явив непримириму війну образотворчому мистецтву, АХРР впав у другу крайність. Він висунув принципи станковізму і натуралізму з революційно-тематичною установкою, якою, до речі, тільки і більше нічим іншим піймав на гачок урядові установи нашого Союзу. Оголошення станковізму як певної галузі образотворчого мистецтва, звичайно, не криє в собі небезпеки для мистецької радянської культури; станковізм, картина, звичайно, ще житиме довго, і сьогодні особливо має за собою багато плюсів, але оголошувати його як альфу і омегу всього мистецтва — це, звичайно, груба помилка, яка чекає свого розшифрування у тому ж таки всесоюзному масштабі.

Одна помилка завжди тягне за собою низку других. Зробивши вузьку помилкову установку, АХРР цілком логічно впав і в інші, оголосивши декларативною свою кінцеву мету — стиль «героїчного реалізму».

Цитата [*сама цитата в рукописі відсутня. — В. М.*].

Здається, це перший випадок в історії культури, де стиль «постановляють» на засіданні! Але даруймо.

Подивимося, якими шляхами прямують ахррівці до героїчного стилю, які геройські заходи вживаються для оволодіння, скажем скромно, початками вищенаведеного реалізму.

Очевидно, боротьба з лівими течіями, зокрема з кубізмом, футуризмом та експресіонізмом, які, до речі пригадати, стихійно сходять зі сцени у всій Європі і які фактично цілком не мали в межах ССРР самостійного грунту, а приносилися з того ж таки Заходу, — очевидно ця боротьба далася-таки взнаки АХРР. Не даром всі гастролери з АХРР'у на диспутах так часто озираються на цей кущ.

«Ми знищили кубізм, конструктивізм в Росії! До чорта ліве мистецтво Європи! Сезан? Хто сказав Сезан? Сезан був хорий на очі! Розстріляти Сезана!»

От «шапкозакидательські» вигуки на кожному диспуті.

Ясно, що перед нами факт або голої непотрібної самозакоханості, або просто низький рівень мистецької освіти людей, що беруться за творення мистецької ж таки культури. Саме звичайнісіньке незнання тої простої істини, що мистецька культура російських художніх групіровок ніколи не стояла високо. «Спадщину буржуазного мистецтва нам ще рано здавати до архіву». «Треба взяти всю культуру, що залишив нам капіталізм, і з неї збудувати соціалізм. Треба взяти всю науку, техніку

й мистецтво, всі знання. Без цього ми життя комуністичного суспільства збудувати не можемо». Так говорив Ленін. Ми сміємо однести творчість найбільшого художника капіталістичної Франції Сезана до мистецтва, яке радив нам вивчати Ленін, для того, аби почути медичний діагноз ідеологів від «героїчного реалізму» з нехорими очима.

Одхрещуючись від Заходу, від лівих течій, АХРР, однак, не ставить собі задачею вирішення цілковито нової незалежної проблеми станковізму. Принцип преємственості не тільки визначається АХРР'ом, а більше того: АХРР увесь виріс з цього принципа, виріс з корня російського «передвижничества», даючи паростки, які, на жаль, далеко уступають в своїй соковитості старим росткам. Поскільки тут ми підходимо до виявлення справжньої природи АХРР, вважаємо за потрібне більш зупинитися на розборі цієї художньої групіровки, яка відігравала в мистецтві бувшої Росії величезну ролю.

В російському мистецтві «передвижничество» повстало з початку 70-х років. Це була найдемократичніша мистецька організація на чолі з Крамським, яка порвала з офіціальним фальшивим академізмом з метою боротьби за свободне мистецтво. Складалася вона виключно з художників-різночинців, що зразу ж обумовило характер її естетики. Будучи гарячими прихильниками і в великій мірі учасниками громадського перелому 70-х років, передвижники не надавали особливого значення розв'язанню формальних проблем — малюнку, техніці, композиції. Навіть більш того: в технічних досягненнях вони вбачали ознаки простої буржуазної вигадки. Все це привело, звичайно, до занепаду образотворчого мистецтва в Росії на кілька десятків літ.

«Всі, навіть найбільш талановиті передвижники, — пише В. Фріче в своїх нарисах по мистецтву, — були поганими малярами, не виключаючи й Репіна, байдужого до лірики фарб і рис, блідими колористами, як Перов, і неохайними рисувальщиками, як Суриков, у якого зустрічається безліч гріхів проти законів перспективи і анатомії, і Ге, що, на жаль, [зображаючи — *очевидно пропущено слово — В. М.*], навіть такого художника-аскета, як Л. Толстой, часом впадає в неймовірну мазанину».

Для передвижників, народників, що жили ідеями Чернишевського, примат змісту довлів понад усім. Приносячи форму в жертву змісту, вони, забуваючи, що великі майстри Ренесансу уміли справлятися з обома задачами, стреміли лише до того, аби було цікаво, себто «поучительно і облічительно».

Як і все покоління різночинців, передвижники не були пасивними глядачами життя. Вони активно строїли його як проповідники. Йдучи за своїм учителем Чернишевським, вони об'являли себе критиками суспільних подій, причому в основі звичайно лежала народницька ідеологія.

Надаючи небагато значення формальній красі, передвижники відбивали життя, опираючись не тільки на свої власні почуття, а й на громадський досвід народовольців в площині, головним чином, проповідницьких тенденцій. В результаті, маючи безумовно великі досягнення в напрямку вищезазначеної мети, розвій малярської культури, себто та частина образотворчого мистецтва, яка складає найголовніший його зміст, по якій будується історія розвитку мистецтва, занепав в Росії на довгі роки, набравши характеру мистецької поверховості.

Антихудожній ухил передвижничества стає тепер цілком зрозумілим. Щось подібне помічається зараз і в німецькому мистецтві, про що прекрасно свідчила остання німецька виставка в Москві. Протест проти буржуазії і всього гнилого розкладу, зв’язаного з її пануванням в Німеччині, почав руйнувати мистецьку культуру, висуваючи вперед проблему безпощадного агіту у всієї опозиційно настроєної художньої маси. Наближається грім гармат — притихають музи.

Не вдаючись в оцінку доцільності такого явища, перейдем знову до пасинка передвижників АХРР’а.

Тут слід пригадати для аналогії, а така аналогія, сміємо думати, мусить бути, шляхи розвитку літературних групіровок всіх республік нашого Союзу, особливо РСФСР, БСРР і УСРР.

Відбиваючи надзвичайно складний характер розвитку нашої революції, пройшовши цілий ряд етапів од військового комунізму до нинішньої доби економічного відбудування, віддавши значну частину своєї продукції революційному агіту зі втягненням в свої лави широких робсількорівських мас, літературні організації приступили давно вже до поглиблення своїх задач.

Розгортання на фоні агіту твердо чеканної різьби просвіту, другими словами, боротьба за культурну мистецьку форму, боротьба за якість літератури, розрахунок на сталу довговічність твору сьогодні у наших письменників вже повстає задачею в стадії її реального здійснення. Очевидно, АХРР'у не пристало заглядати в діла своїх товаришів письменників. Занадто вже вони складні і неспокійні. Куди простіше

позичити безформену, пробачте за парадокс, форму передвижників і пожинати лаври невихованих в мистецькому відношенні мас.

Не будемо зайвий раз нагадувати, що мистецтво не може не ставити собі задачею творення нових форм. Може, промовчимо і про те, що форма народжується з сознанія, а сознаніє опреділяється битієм. Для чого пригадувати старі, всім відомі істини. Погляньмо краще, як переливають ахррівці нове вино в старі міхи «на утешение родителям передвижникам» і народним масам на пользу (треба виховувати, розвивати народні маси, а не наживати собі політичні капітали на їх несвідомості в мистецтві).

Невдале копіювання минулого чужого — епігонство. Сьогодні АХРР — епігонство передвижничества.

Подивимося на ахррівську виставку в Харкові, прислухаємося до широкої художньої критики на диспутах.

«Коли я виходив у Берліні з Кайзер Фрідріхус музеум або з нової німецької чи французької національної галереї, мені було сумно, — говорить тов. Попов, якого, звичайно, не можемо обвинуватити в будь-якій тенденціозності, — я бачив колосальні художні досягнення, я бачив надзвичайні прояви мистецького смаку і уміння в цих скарбницях мистецтва, і од цього всього на мене дивився порожніми очима занепад буржуазної культури, і я пригадав Шпенглера.

Мені також було сумно, коли ходив я по залі ахррівської виставки. Я бачив чимало цікавих, на перший погляд, сюжетів нашої революції з невмілою трактовкою і жалюгідним виконанням. Передвижничество, тільки багато гірше». І далі тов. Попов починає перечисляти щось коло 10 плагіатів, знову повторно епігонських плагіатів, які широкі маси приймають за чисту монету. Конфуз. Під шклом нарисована внутрішність будинку, а внизу «Место убійства Ніколая Романова». І рядом печатка якоїсь установи : цим посвідчується. Напис.

Про що йде річ? Про мистецтво.

«Сія диня с'єдена мною 18 августа».

При сліпому і невдалому наслідуванні передвижників в час, коли лозунг «Дайош якість!» цілком вчасно пред'являє митцям всі свої права, на голій революційній тематиці виїхати не можна. Треба вивчати всі серйозні досягнення капіталістичного мистецтва, треба звернути найпильнішу увагу на великі скарби мистецтва народного з його глибоким і простим змістом, зв'язатися з ним і упорно вивчати сучасне оточення — і на цьому тлі розробляти проблеми нових, відповідних епосі,

формальних досягнень. Бо тільки при цих умовах революційна тематика виправдає дальніше існування станковізму. При тому ж гойданні на листових лаврах, на яких зараз розростається в ширину АХРР, не спасе його ні хвастання кількістю, ні перечисления на диспутах по йменню й по батькові всіх відомих авторитетних урядових осіб, ані безапеляційність безпідставних і безграмотних тверджень в справах мистецьких, якими розпочинаються майже всі виступи АХРР'у. Не спасуть його тим більше й ефектні спроби зробитися єдиною всесоюзною організацією, на що Совнарком У СРР виразно зазначив свою мудру точку погляду.

Всі подані тут міркування, вплоть до противних тактиці компартії в мистецьких справах претензій АХРР'а на утворення єдиної в ССРР урядової образотворчої організації станковізму, не міняють все ж таки справи в ролі АХРР'а по об'єднанню розпорошених художніх сил РСФСР. В цьому АХРР має свої заслуги. Але на цьому роль АХРР'а мусить і закінчитися, про що все піднімаються голоси і в РСФСР, в оточенні, яке раніше сліпо співчувало всій його політиці.

Специфічні обставини українського культурного життя дореволюційного часу, коли, підпорядкована російському уряду, Україна віддавала майже всі свої художні сили на творення російської культури, мистецтво на Україні не могло широко розвиватися, а тому й мистецька робота проводилася, головним чином, художніми школами провінціального, звичайно, типу. І коли на Україні часом зустрічалися поодинокі імена, це було, так би мовити, «не через, а не дивлячись»: вони переважно були вихозанцями західноєвропейських академій (Левицький, Боровиковський, Нарбут, Мурашко, Бойчук, Бурачек і інш.).

Умови, в яких протікала соціальна революція на Україні, також багато де в чому відрізнялися від умов російських: вони також затримали на кілька літ розвиток мистецтва на Україні в порівнянні з РСФСР. От через що художники УСРР лише зараз, на 8 році революції, коли в ряді інших питань культурного фронту перед Урядом і суспільством УСРР повстають і питання образотворчого мистецтва, вступають в добу організації. Найбільшу кількість кращих художніх сил України революція скупчила навколо художнього інституту в Києві, що завжди являвся хоч маленьким, але все ж таки єдиним художнім центром України. Художнє життя наших шкіл почалося у умовах горожанської боротьби на цілком нових принципах, без дореволюційної академічної схоластики. Довгий час ріст наших художніх сил був непомітний для суспільства, що 8 рік живе розв'язанням ударних завдань. І лише в 1925 році шляхом цілого

ряду внутрішніх процесів і різних перегрупіровок повстає на Україні Асоціація революційного мистецтва України (АРМУ), яка за короткий час охопила всі найбільш цінні сили Києва, Харкова, Одеси, Донбасу та інш.

Існуючи недавно, АРМУ не мала ще змоги проявити себе перед суспільством ні в одній виставці, і лише в травні цього року збирається вперше виступати з демонстрацією своєї творчості.

Тому, звичайно, зараз доводиться говорити лише о принципіальних засадах, на яких збудована її політична і мистецька платформа.

Образотворче мистецтво України в силу свого специфічного розвитку майже не зазнало періоду богемського індивідуалізму зі всім його поверховим наслідуванням розухабістої лівизни. Кубізм, супрематизм, футуризм залітав часом на Україну в цілком оформленому виді, не викликаючи жодного буму і не відіграючи, звичайно, тієї ролі, яку відігравав він в Росії.

Різні мистецькі течії уживалися цілком свободно без непотрібних загострень, що й дало можливість доцільного засвоєння цінних здобутків всіх нових шукань і здобутків мистецької культури. І тому в противність АХРР'у АРМУ, об'єднуючи навколо себе всі активні художньо-революційні сили на грунті марксівсько-матеріалістичного світогляду, не…

Ол. Довженко

незакінчена стаття*.

Республікація Р. Корогодського

Образотворче мистецтво.1990. Жовтень-вересень. С. 15–16.

---

* Центральний держа́вний архів-музей літератури і мистецтва України (ЦДАМЛМ України). Ф. 838. Оп. 1. Спр. 16. Арк. 1–27.

До проблеми образотворчого мистецтва

За соціяльної революції мистецтво колишньої Росії потрапило в надзвичайно скрутне становище. Різні мистецькі угруповання, окремі майстри, виховані на ідеалах слугування чистому мистецтву (читаймо — буржуазному і міщанському), були зовсім не підготовлені не тільки до участи в революції, а й до «приятия» її, а позбавившись до того ж урядово-поміщицького меценатства, вони або розпорошилися, або емігруваличи принишкли, очікуючи на «кращі часи».

Художню царину одразу опанували ліві течії, що художньо-марксівським активом, звичайно, не були. Перед революцією молодий футурист не йшов на фабрики й заводи, а гримів по кафе, стукав кулаками по столах, надівав жовту кофту, фарбував щелепи й невиразно погрожував кулаками. Серед пересліджень і глузування він дожив до захоплення влади пролетаріятом. І природно, що неповага до старих норм і молодеча динамічність споріднили його з революцією. Але свою буржуазно-богемську природу він доніс до нової доби.

Взявшись до мистецьких експериментів, так би мовити, на стикові мистецтва, політики, техніки й економіки, лівий фронт висунув низку цікавих і серйозних проблем, але підхід до справи, через зайву нетерпимість і неосвіченість багатьох прихильників лівого фронту, призвів до безоглядного сектантства. Цілковите іґнорування всього мистецтва, оголошення офіційної війни малярству вибило ґрунт з-під ніг лівого фронту й кинуло його в обійми туманного дилетантства.

Наслідком такого курсу, — а «лефівський» курс був довгий час сливе офіційним, — був значний занепад руського образотворчого мистецтва, яке, до речи зауважити, і в передреволюційну добу стояло невисоко.

В умовах такого розвалу, на образотворчому фланзі мистецтв серед вузької ортодоксальності різних «пролетарствующих» інтеліґентів і «лефів», що протягом кількох літ революції уперто заганяли всю образотворчу культуру в квадрат і куб, заклалася нова, нині найчисленніша художня групіровка з назвою АХРР — Асоціяція Художників Революційної Росії.

Уряд не може допомагати одній лише художній організації, ігноруючи все, що поза нею; «лефи» мали досить часу для виявлення своєї нездатності в справі творення основної мистецької лінії Союзу. Хто повірить, що трудящі маси можна задовольнити виключно кубо-лінійними

«реальностями» в той час, коли многомільйонові робітниче-селянські маси не бачили ще порядної картини.

Хіба образотворче мистецтво може мовчки пройти мимо епохальних років Жовтневої революції, з її велетенською боротьбою й перемогами, з відродженням економіки й перебудовою вікового побуту.

Спілка соціалістичних радянських республік з «мільйон мільйонів мускулястих рук» є найбільша реальність цілих століть. От, без сумніву, думки, з яких виходили основоположники АХРРу, гуртуючи навколо себе і старих художників, і молодь, що ніяк не могла проковтнути конструктивного «лефівського» пирога й шукала реальних, простих форм для виявлення свого світогляду. І цілком зрозуміло, що в основу своєї мистецької праці АХРР поклав реалізм, який найбільше відповідав би вимогам нашої найреалістичнішої доби.

Установка на реалізм протікала в перші часи під прапором боротьби з «Лефом» в РСФРР, під гаслом протесту проти урядового протекціонізму в напрямку одної організації «Лефа» і ігнорування спроб всіх інших групіровок. Законність цієї боротьби скоро оправдалася й постановою ЦК ВКП у справі політики в галузі художньої літератури, постановою, в якій виразно помічено й лінію партії в аналогічній галузі образотворчого мистецтва.

Основні засади АХРРу, виразна позиція Компартії й урядова матеріяльна підтримка АХРРу незабаром по виявленню партійної лінії в галузі мистецтва, — все це утворило надзвичайно сприятливі передумови для росту цієї організації, поклавши на неї, безумовно, й велику відповідальність за правильність мистецької лінії. Нині перед нами АХРР чотирьохлітній, АХРР, поширений на значну частину території СРСР, організація, яка досить яскраво виявила себе в кількох художніх виставках, диспутах, різних петиціях до уряду й останньою претензією на всесоюзність з керівничим центром у Москві. І тому вже вповні можна зробити оцінку його лінії. Така оцінка має для нас значіння не тільки інформаційного характеру: сьогодні АХРР закладає свої ячейки на Україні (Київ, Харків), під маркою АХЧУ (Асоціяція Художників Червоної України), і тому треба точно встановити принципіальну точку погляду на природу цієї організації.

Образотворчі угруповання «лефівського» типу, що ігнорували образну творчість і скупчували всю увагу на експериментальну працю й особливо на виробничу, почасти мали рацію. Художнє оформлення побуту, речей вжитку, виробництва має в умовах капіталістичної анархії

Західної Европи величезні досягнення через виробниче мистецтво. Правда, від більшості цієї творчості на нас дихає брутальністю розкладу, але все ж таки слід визнати в принципі, що на виробниче мистецтво Европа додає багато свого смаку, часом доцільного й цікавого.

У нас при перебудові побуту й виробництва питання виробничого мистецтва стало зразу актуальним, і не дурно виробничий ухил всіх наших мистецьких шкіл ні в кого майже не викликає вже жахливого сюсюкання про «загибель мистецтва!. І дійсно, коли оглянути мистецьку спадщину передреволюційного часу, його повну одірваність од життя, коли прислухатись до скарг наших органів текстильного, керамічного та інших виробництв, де ще досі доводиться користатися дешевими, антихудожніми зразками минулого, і це в країні, в якій розкидані невикористані художні зразки народної творчости, стає цілком ясним, що художній курс наші школи взяли правильний, бо в галузі прикладного мистецтва майже по всіх ділянках виробництва у нас непочатий край роботи, і ніякі наші образотворчі угруповання не повинні обминати цього питання легковажно, пам'ятаючи, що в противному разі їх чекає доля чистого естетизму, якому навряд чи найдеться ммісце в будівництві нашої нової культури.

Як же розв'язує АХРР цю важливу проблему? На подібне запитання, поставлене на одному з диспутів АХРРу в Харкові, ахрровський ідеолог Перельман відповів дуже просто: «как мы смотрим на прикладное искусство? — Очень хорошо смотрим». І далі ні слова.

Словом, як казав всім відомий Олександр Іванович з Петербургу: «Пусть называется». В боротьбі з «Лефом», який оголосив непримиренну війну образотворчому мистецтву, АХРР потрапив у другу крайність. Він висунув принципи станковізму й натуралізму з тематичною установкою, якою, до речи, тільки й більш нічим іншим піймав на гачок урядові установи нашого Союзу. Оголошення станковізму, як певної галузи образотворчого мистецтва, звичайно, не криє в собі небезпеки для мистецької радянської культури; станковізм — картина, що житиме, звичайно, довго, і сьогодні особливо має за собою багато плюсів, але оголошувати його, як альфу й омегу всього мистецтва — це, звичайно, груба помилка, яка чекає свого розшифрування у тому ж таки всесоюзному масштабі.

Одна помилка завжди тягне за собою низку інших. Зробивши вузьку помилкову установку, АХРР цілком логічно впав і в інші, оголосивши декларативно свою конечну мету — стиль «героїчного реалізму».

Здається, це перший випадок в історії культури, де стиль «постановляють» на засіданні. Але даруймо.

Подивімося, якими шляхами прямують ахрровці до героїчного стилю, яких геройських заходів вживається для оволодіння, скажемо скромно, початками вищенаведеного стилю. Очевидно, боротьба з лівими течіями, зокрема з кубізмом, футуризмом, які, до речи пригадати, стихійно сходять зі сцени у всій Европі і які фактично ніколи не мали в межах СРСР самостійного ґрунту, а прийшли з того ж таки Заходу, — ця боротьба далася таки в знаки АХРР. Не дурно всі гастролери з АХРРу на диспутах так часто озираються на цей кущ.

Ми знищимо кубізм, конструктивізм в Росії. До чорта ліве мистецтво Европи!

Сезан? Хто сказав Сезан? — Сезан був хворий на очі! Розстріляти Сезана!

Такі «шапкозакидательскиє» вигуки на кожному диспуті. Ясно, що перед нами факт або голої, непотрібної самозакоханості, або просто низький рівень мистецької освіти людей, що беруться за творення мистецької таки ж культури. Найзвичайнісіньке незнання тої простої істини, що мистецька культура російських художніх угруповань ніколи не стояла високо. «Спадщину буржуазного мистецтва нам ще рано здавати до архіву». «Треба взяти всю культуру, що залишив нам капіталізм, і з неї збудувати соціялізм. Треба взяти всю науку, техніку й мистецтво, всі знання. Без цього ми життя комуністичного суспільства збудувати не можемо». Так говорив Ленін.

Ми сміємо однести творчість найбільшого художника капіталістичної Франції — Сезана до мистецтва, яке радив нам вивчати Ленін для того, щоб почути медичний діагноз ідеологів від «героїчного реалізму» з нехворими очима. Одхрещуючись од Заходу, од лівих течій, АХРР, однак, не ставить собі задачі розв'язати остаточно нову незалежну проблему станковізму. Принципи спадковості не тільки визнає АХРР, а більше того — АХРР увесь виріс із цього принципу, виріс із кореня російського «передвиженчества», даючи паростки, яким, на жаль, ище далеко до соковитості старих пагонів. Оскільки тут ми підходимо до виявлення справжньої природи АХРР, вважаємо за потрібне детальніше зупинитися на розборі цього художнього угруповання, яке відігравало в мистецтві колишньої Росії величезну ролю.

В російському мистецтві «передвиженчество» постало з початку 70–х років. Це була найдемократичніша мистецька організація на чолі

з Крамським, яка порвала з офіціяльним фальшивим академізмом, з метою боротьби за вільне мистецтво. Складалася вона виключно з художників-різночинців, що одразу ж обумовило характер її естетики. Будучи гарячими прихильниками і в великій мірі учасниками громадського перелому 70–х років, передвижники не надавали особливого значіння розв'язанню формальних проблем — малюнкові, техніці, композиції. Навіть більше того: в технічних досягненнях вони вбачали ознаки порожньої буржуазної вигадки. Все це призвело, звичайно, до занепаду образотворчого мистецтва в Росії на кілька десятків літ.

«Всі, навіть найталановитіші, передвижники, — пише В. Фріче в своїх нарисах з поля мистецтв, — були поганими малярами, не виключаючи й Рєпіна, байдужого до лірики фарб і рис, блідими колористами як Перов, і неохайними рисувальниками, як Суриков, у якого безліч спостерігаємо гріхів проти законів перспективи й анатомії, і Ге, що, на жаль навіть такого художника-аскета, як Л. Толстой, часом впадав у неймовірну мазанину». Для передвижників, народників, що жили ідеями Чернишевського, примат змісту давив понад усе. Приносячи форму в жертву змістові, вони, забуваючи, що великі майстри Ренесансу уміли справлятися з обома завданнями, прагнули лише до того, щоб було цікаво, цебто «поучительно и обличительно». Як і все покоління різночинців, передвижники не були пасивними глядачами життя. Вони активно будували його, як проповідники. Йдучи за своїм учителем Чернишевським, вони оголошували себе за критиків суспільних подій, при чім у основі, звичайно, лежала народницька ідеологія.

Надаючи невеликого значіння формальній красі, передвижники відбивали життя, спираючись не тільки на свої власні почуття, а й на громадський досвід народовольців у площині, головним чином, літературних проповідницьких тенденцій. Маючи в результаті, безумовно, великі досягнення в напрямку вищезазначеної мети, розвій малярської культури, цебто тієї частини образотворчого мистецтва, яка становить найголовніший його зміст, по якій будується історія розвитку мистецтва, занепав у Росії на довгі роки, набравши характеру мистецької поверховості. Причина антихудожнього ухилу передвижництва стає тепер цілком зрозуміла. Щось подібне помічається нині й у німецькому малярстві, про що прекрасно свідчила остання німецька виставка в Москві. Протест проти буржуазії і всього гнилого розкладу, зв'язаного з її пануванням, в Німеччині почав руйнувати мистецьку культуру, висуваючи

вперед проблему безпощадного агіту у всієї опозиційно настроєної художньої маси. Наближається грім гармат — притихають музи.

Не вдаючись в оцінку доцільності такого явища, перейдімо знову до пасерба передвижників — АХРРу. Тут слід пригадати для аналогії, — а така аналогія, сміємо думати, мусить бути, — шляхи розвитку літературних угруповань всіх республік нашого Союзу, особливо РСФРР, БСРР і УСРР. Відбиваючи надзвичайно складний характер розвитку нашої революції, пройшовши цілий ряд етапів од військового комунізму до нинішньої доби економічної відбудови, віддавши значну частину своєї продукції революційному агіту зі втягненням до своїх лав широких робсількорівських мас, літературні організації давно вже взялись до поглиблення своїх задач.

Боротьба за культурну мистецьку форму, боротьба за якість літератури, розрахунок на сталу довговічність твору сьогодні у наших письменників уже повстає задачею в стадії її реального здійснення. Очевидно, АХРРу не пристало заглядати в діла своїх товаришів письменників. Занадто вже вони складні і неспокійні. Куди простіше позичити без формену, — пробачте за парадокс, — форму передвижників і пожинати лаври серед невихованих у мистецькій царині мас. Не будемо зайвий раз нагадувати, що мистецтво не може не ставити собі задачею творити нові форми. Може, промовчимо й про те, що форма народжується з свідомости, а свідомість визначає буття. Для чого пригадувати старі, всім відомі істини? Погляньмо краще, як переливають ахрровці нове революційне вино в старі міхи на «утєшеніє родітелям» — передвижникам і народним масам на користь.

Невдале копіювання минулого чужого — епігонство. Сьогодні АХРР — епігонство передвижництва. Погляньмо на ахррівську виставку в Харкові, прислухаймося до широкої художньої критики на диспутах. Коли я виходив у Берліні з Кайзер-Фрідріх музею, або з нової національної галереї, мені було сумно, — говорить тов. Попов, якого, звичайно, не можна обвинувачувати в будь-якій тенденційності, — я бачив величезні художні досягнення, я бачив надзвичайні прояви мистецького смаку й уміння в цих скарбницях мистецтва, і від усього цього на мене дивився порожніми очима занепад буржуазної культури, і я пригадав Шпенглера. Мені також було сумно, коли ходив я по залі ахррівської виставки. Я бачив чимало цікавих на перший погляд сюжетів нашої революції з невмілою трактовкою і жалю гідним виконанням. Передвижництво, тільки багато гірше. І далі тов. Попов починає

перераховувати щось коло 10 плагіатів, — повторюю, плагіатів, — які широкі маси приймають за чисту монету. Конфуз! Під склом погано намальовано внутрішність будинку, а внизу: «Место убийства Николая Романова». І рядом печатка якоїсь установи: цим посвідчується. Підпис.

Про що йде річ? Про мистецтво?

«Сия дыня съедена мною 16 августа». Треба виховувати й підвищувати художній смак народних мас, а не наживати собі «політичний капітальчик» на мистецькій неписьменності їх.

Сліпо й невдало наслідуючи передвижників у добу, коли гасло високої якості цілком вчасно пред'являє митцям всі свої права, на голій революційній тематиці виїхати не можна. Треба вивчати всі серйозні досягнення капіталістичного мистецтва, треба звернути найпильнішу увагу на великі скарби мистецтва народного, з його глибоким і простим змістом, зв'язатися з ним, треба довго й уперто вивчати сучасне оточення й на цьому тлі розробляти проблеми нових відповідних епосі формальних досягнень. Бо тільки за цих умов революційна тематика виправдає дальше існування станковізму. Гойдаючись на липових лаврах, на яких нині розростається в ширину АХРР, не врятується він вихвалянням своєї кількості, ні перелічуванням на диспутах по йменню й по батькові всіх відомих авторитетних урядових осіб, ані безапеляційністю безпідставних тверджень у справах мистецьких, якими позначаються майже всі виступи АХРРу. Не врятують його тим більше й ефектні спроби зробитися єдиною всесоюзною організацією, на що Раднарком УСРР виразно зазначив свою мудру точку погляду.

Немає жадного сумніву, що мистецтво революції — мистецтво реалістичне. Але «направленческий» тематизм, характерний саме для інтелігенції, що прагнула злиття з «народом», ні в якому разі ще не розв'язує проблеми реалізму в малярстві, як у мистецтві. Бо це саме, — що правда, збудоване на індивідуалістичному світосприйманні, — кинуло й футуристів на розрив з прострацією академізму, декадансу й символізму.

Безперечно, що елементи лівизни будуть виявлятись і в нашому реалізмі. Творення нових мистецьких форм є завжди складною переробкою старих форм під впливом нових факторів, які постають з оточення, що лежить поза мистецтвом.

«Наївно думати, — каже Троцький, — що кожен клас родив мистецтво виключно з себе, зокрема, що пролетаріят збудує своє мистецтво незалежно од старих форм мистецтва… Пролетаріят потрібує виявлення в мистецтві того нового душевного складу, що формується

в ньому і який мистецтво мусить допомогти оформити. Це не державне замовлення, а історичний критерій»… Всі подані тут міркування, аж до противних тактиці Компартії в мистецтві претензій АХРРу на утворення єдиної в СРСР урядової організації станковізму, не міняють все ж таки суті справи в ролі АХРРу щодо об'єднання розпорошених художніх сил РСФРР. В цьому АХРР має свої великі заслуги, але коли він не візьметься за ґрунтовний перегляд своїх мистецьких завдань, то на цьому його роль і мусить закінчитися, про що вже знімаються голоси і в РСФРР, в оточенні, яке раніше сліпо співчувало всій його політиці.

Отже — боротьба проти поверховості, проти поганого наслідування, проти казьонщини. Боротьба за якість, за мистецьку культуру.

Специфічні обставини українського культурного життя передреволюційного часу, коли підпорядкована російському урядові Україна віддавала майже всі свої художні сили на утворення російської культури, мали в наслідку те, що мистецтво на Україні не могло широко розвиватися, а тому й мистецьку роботу провадили переважно художні школи провінціяльного, звичайно, типу. І коли на Україні часом подибувано поодинокі імена, це було так би мовити «не через, а не дивлячись»: вони переважно були вихованцями західноевропейських академій (Левицький, Боровиківський, Нарбут, Мурашко, Бойчук, Бурачек та інші). Умови, в яких протікала соціяльна революція на Україні, також багато де в чому відрізнялися від умов російських; вони також затримали на кілька років розвиток мистецтва на Україні в порівнянні з РСФРР. От через що художники УСРР аж тепер, на 8–му році революції, коли в ряді інших питань культурного фронту перед урядом і суспільством УСРР повстають і питання образотворчого мистецтва, вступають в добу організації.

Найбільшу кількість кращих художніх сил України революція скупчила навколо художнього інституту в Києві, який завжди є, хоч маленький, але все ж таки єдиний художній центр радянської України. Художнє життя наших шкіл почалося в умовах громадянської боротьби на цілком нових принципах, без передреволюційної академічної схоластики. Довгий час ріст наших художніх сил був непомітний для суспільства, яке вже 8–й рік живе розв'язанням ударних завдань.

І аж 25 року, шляхом цілого ряду внутрішніх процесів і різних перегрупувань, постає на Україні Асоціяція Революційного Мистецтва України (АРМУ), яка за короткий час охопила всі найцінніші сили Києва, Харкова, Одеси, Донбасу та інші. Існуючи недовго, АРМУ не мала

ще змоги виявити себе перед суспільством ні в одній виставці і лише в жовтні ц. р. Лагодиться вперше виступити з демонстрацією своєї творчости. Тому, звичайно, нині доводиться говорити лише про принципові засади, на яких збудовано її політичну й мистецьку плятформу. Образотворче мистецтво України, в наслідок свого специфічного розвитку майже не зазнало періоду богемського індивідуалізму з усім його поверховим наслідуванням «разухабистой» лівизни. Кубізм, супрематизм, футуризм залітав часом на Україну в цілком оформленому вигляді, не викликаючи жадного буму й не відіграючи, звичайно, тієї ролі, яку відігравав він у Росії. Тому різні мистецькі течії вживалися цілком свобідно, без непотрібних загострень, що й дало можливість доцільно засвоїти цінні здобутки всіх нових шукань мистецької культури.

І тому, в противагу АХРРу, АРМУ, об'єднуючи навколо себе всі активні художньо-революційні сили на ґрунті марксистсько-матеріялістичного світогляду, не одкидає безоглядно «лівих» течій і шукань західноевропейського мистецтва, а, ставлячись до них критично, однак вивчає їх і використовує за принципом доцільного добору, твердо пам'ятаючи заповіт Леніна, про який нагадувалося вище. Відокремлення в мистецькому творі проблеми форми від проблеми змісту, або повне ігнорування форми при революційності сюжету, чим особливо грішать художні праці АХРРу, АРМУ категорично заперечує.

Виявляючи змістом класову ідеологію (мистецтво клерикальне, буржуазне, пролетарське), форма в мистецтві була й буде завжди продуктом класової психології й політико-економічних обставин кожного клясу. Твердо пам'ятаючи ці основні фактори в цілях застереження себе від дешевого мистецького намулу, АРМУ ставить чергове завдання сучасности — боротьбу за формальну якість мистецької продукції на фоні революційно-мистецької змістовности. Для пояснення відношення АРМУ до виробничого мистецтва скористуймося одним з пунктів проекту декларації.

«Орієнтуючись на новий побут і маси, ставлячи завданням органічне вростання мистецтва в побут і організацію нового побуту засобами мистецтва, АРМУ розглядає в цьому напрямку виробниче мистецтво, як цілком рівноцінне з іншими формами мистецької роботи, маючи в конечній перспективі цілковите злиття мистецтва з життям».

І ще: «Нова епоха соціалізму витворить стиль і форми». Яка шкода, що АРМУ віддає авторство нового стилю епосі. Куди вигідніше «постановити» стиль героїчного реалізму на за- сіданні президії АХРРу!

Обмеженість розміру статті не дає, на жаль, змоги докладно освітити всі позиції АРМУ. Цьому доведеться, без сумніву, присвятити окрему статтю.

Приступаючи до коротких висновків з основних принципів строгої й серйозної будови АРМУ, слід сказати, що позиції її правильні взагалі й особливо в умовах нашої української дійсности. Не забуваймо, що УСРР є одна з найбагатших країн народного мистецтва, яке й досі ще чекає свого культурного розроблення, що «перспектива цілковитого злиття мистецтва з життям у нас має всі передумови до реального здійснення». До цього часу ми не мали організації, яка б іншими шляхами наближалася до правильного здійснення мистецької проблеми на Україні. Та навряд чи й можна сподіватися народження такої організації, оскільки найцінніший мистецький актив, що мислить практично творчу працю, переважно в формах відповідних до національних особливостей робітниче-селянських мас України, увійшов до АРМУ.

Проблема будування радянської мистецької культури на Україні самими лише художніми силами здійснитися, звичайно, не може. В порівнянні, наприклад, з літератором, серйозний художник, через особливості своєї професії, перебуває в багато складніших обставинах, зв'язаних з великими матеріяльними витратами на матеріал, відповідне помешкання, зв'язаний переважно денним часом і т. и. Сама демонстрація творчості вимагає спеціальних витрат на виставки й репродукції.

Ясно, що в цій справі може допомогти тільки ділова зацікавленість уряду та відповідних громадських організацій. Підтримка художніх сил та щорічні асигнування на художні виставки не розв'яжуть справи по суті. Організація Всеукраїнської державної художньої виставки, або організація художньої виставки АРМУ, що їх намічає Головполітосвіта весною цього року, звичайно, внесуть небувале на Радянській Україні піднесення в колі художників. Стимулюючи розвиток мистецтва на Україні, виставка, безумовно, посуне наперед диференціяцію художніх сил. Але для цього треба створити якусь певну матеріяльну базу, що могла б визначитися в спеціяльних коштах на купівлю кращих праць з виставки державними й громадськими установами в порядку червоного меценатства. Ясна річ, що в наших умовах приватні особи не зможуть, та й не повинні, купувати речей художньої вартості, як то робиться на Заході. Така підтримка, даючи сильний імпульс художникові для творення, викликає потребу організації на Україні бодай одного музею революційного мистецтва. Тут слід пригадати, що не тільки РСФРР, а й

маленька Грузія такий музей вже має. З метою зацікавлення й ознайомлення з мистецтвом широких маспрацюючих, відповідні органи мусять подбати про утворення й пересувних виставок на свої кошти чи кошти місцевих політосвітніх органів. Тільки в такий спосіб можна зацікавити мистецькою культурою всі громадські сили України.

Зростання художніх організацій, серйозна підготовка до виставок, заінтересованість художнього й громадського активу теоретичними питаннями мистецтва, викликає також потребу у виданні спеціяльного журналу образотворчого мистецтва, який, звичайно, не мусить бути відомчим журнальчиком. Перед нами непочате поле невияснених теоретичних питань мистецтва. Мистецькі сили часто роками одірвані од культурних центрів краю, і тільки через журнал буде змога і підвищувати свій фаховий рівень і диференціюватися. Разом з тим журнал, подаючи відомості про художнє життя капіталістичної Европи, дав би змогу художникам бути в курсі справ, застерігаючи багатьох од впадання в провінціяльне позадництво й недоцільне марнування часу.

В цьому відношенні в допомозі стануть і командировки окремих художників, бодай на недовгий термін, за кордон, для наочного ознайомлення з технікою капіталістичного мистецтва. За капіталістичною Европою — гола художня техніка, за нами — соціяльна революція.

Ми переможемо!

Ол. Довженко

ВАПЛІТЕ. 1926. Зошит перший. С. 25–36.

1923

«Коммунист»

Ликвидация меньшевизма.

(Екатеринослав, 22—VIII). Развал меньшевистских организаций на Екатеринославщине продолжается... Оставшаяся в рядах РСДРП ничтожная группа выпустила подпольный листок, полный контр-революционных инсинуаций...

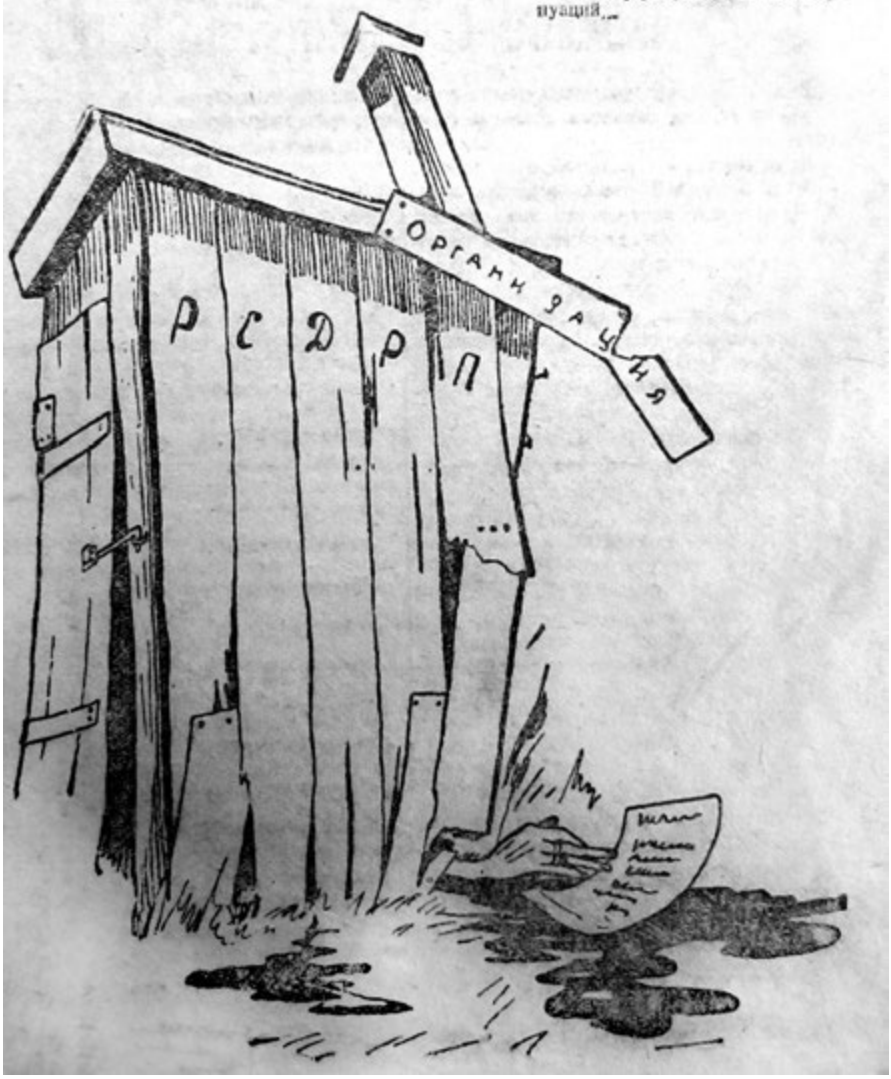

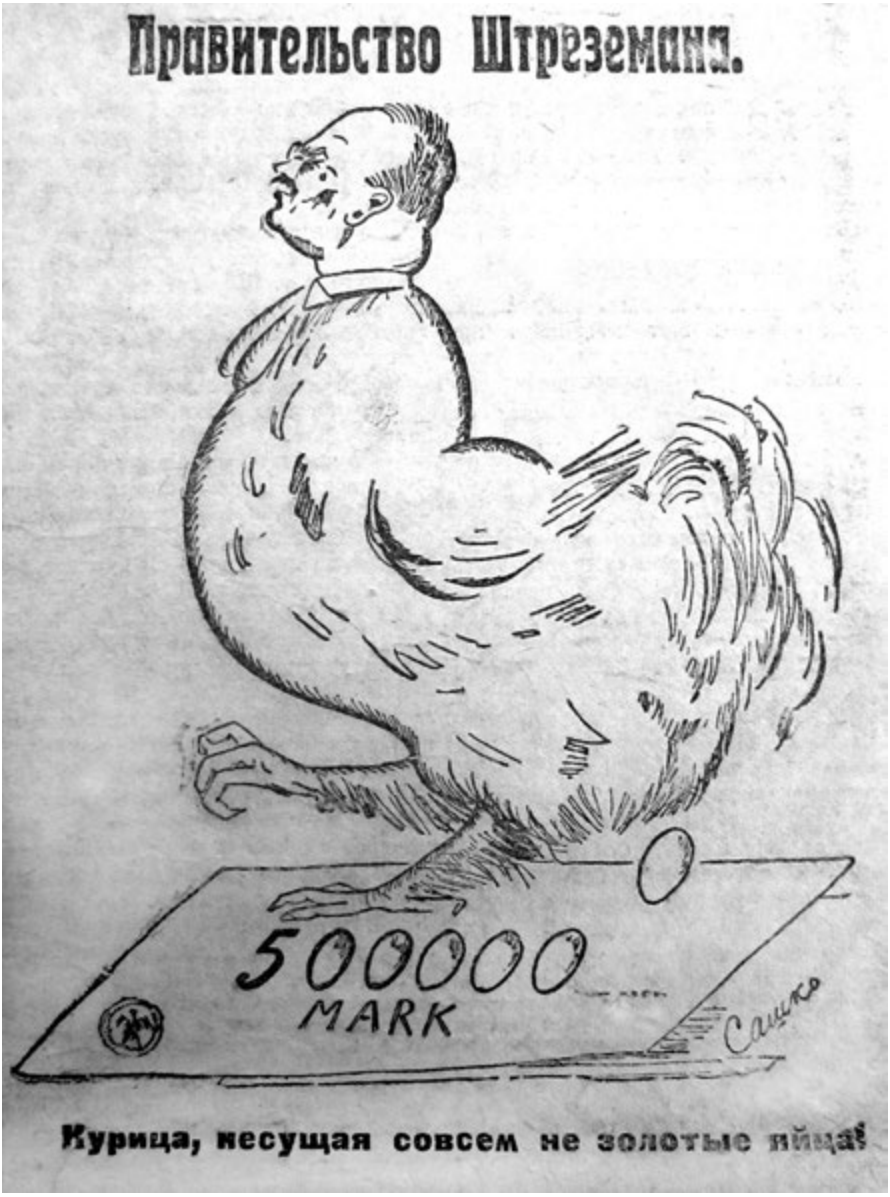

Курица, несущая совсем не золотые яйца!

Серенада на новый лад.

«От Севильи до Гренады Раздаются серенады,
В тихом сумраке ночей Раздается звон мечей».

Ремонт Харькова.

Корреспондент иностранной буржуазной прессы (записывает на лету).

...Баррикады на улицах Харькова... Слышатся удары камней и молотков... Спецы вылетают из машин... От дыма, пыли и ужаса у меня захватывает дыхание...

Вечные странники.

ПРАГА, 12—IX. Керенский, Зензинов и Кускова намерены переехать в Прагу и перевести туда из Берлина свою газету «Дни».

И тут революция.

Американский миллиардер Морган предложил Польше финансовую поддержку в виде займа.

(Из телеграмм)

«МОРГАНАТИЧЕСКИЙ» БРАК.

Дружеские шаржи.

Борис Годунов—«Чур! Чур, дитя!!!»

Нарномпрос т. Затонский.

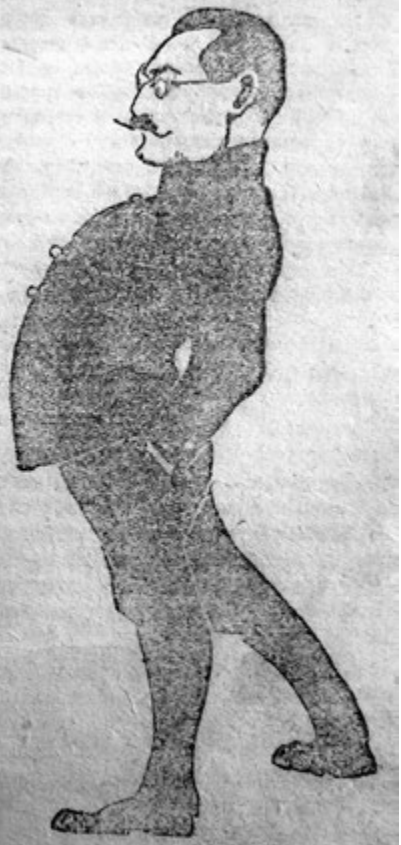

Редактор „Селянської Правди"
С. Пилипенко.

«Вісті ВУЦВК»

„Святе мистецтво“.

Знаменитий польський музика Падеревський дає зараз у Парижу концерти на користь „фонду удосконалення отруйних газів для війни“.

З газет.

Мал. Сашка

Лоскочуть згуки чарівні
Чуття парижського бо-монду
Музика—«із себе вилазить»:
Сьогодня—всі його пісні
— На користь фонду
Отруйних газів!

Слинять дурні і дури
Про «надклясове» естетство...
— О-це вам—к-культура!...
Оце вам—святе мистецтво!...

Валер Пронозв.

Верхівець без голови.

Польський уряд поставив дивоглядні умови, на яких він погоджується визнати СССР..

Польська преса повна нападок на Німеччину...

Польська буржуазія гадає, що крім Гданського „коридору" до Балтики вона одержує ще й Мемельський...

Страйковий рух в Польщі росте... Польська марка катастрофично падає в ціні...

Мал. ОАШКА. *(З газет).*

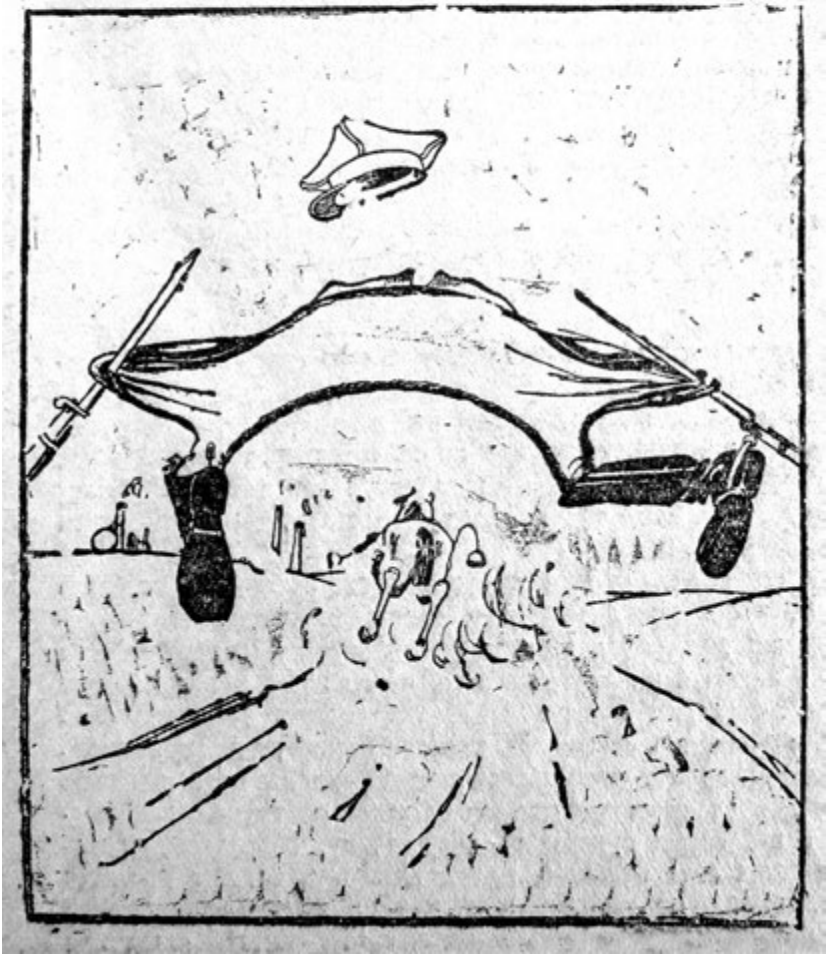

Наука їде.

Українська Академія Наук має переїздити до Харкова...
Де-які ченці з лаври працюють в У. А. Н.

Мал. Сашка. *(Чутки).*

Перед ганком Державн. Політ. Управління.

Мал. САШКА.

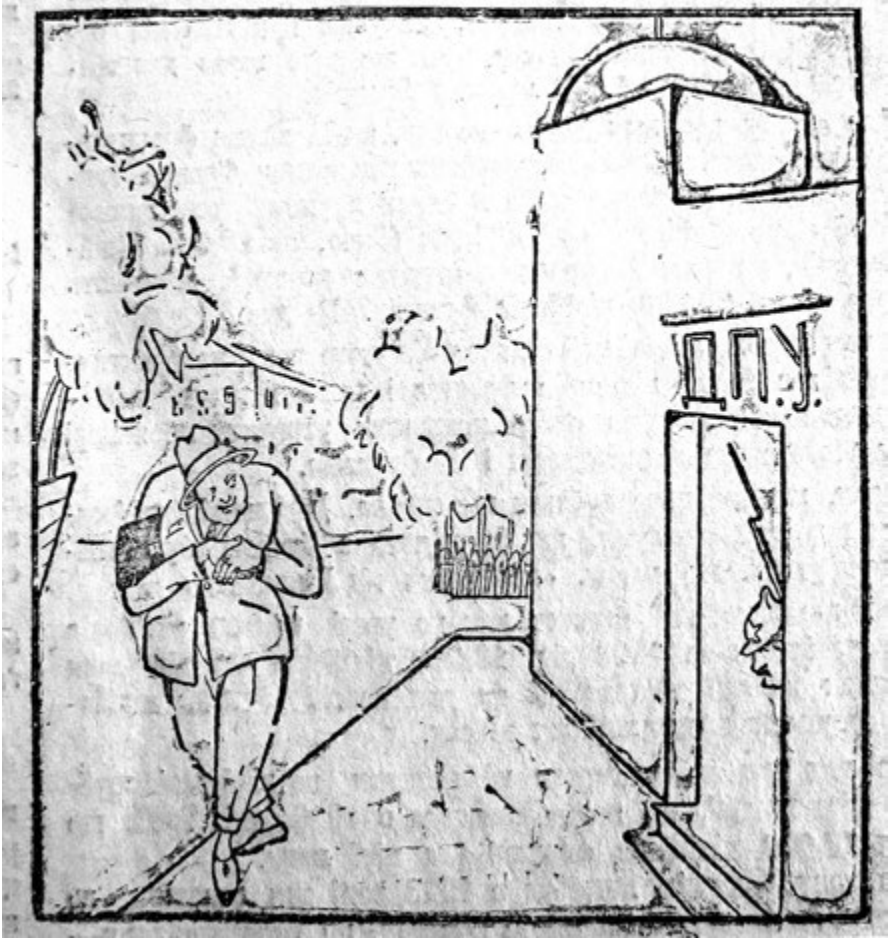

Думки американського дяді.

Гувер, мін. продовольч. справ у Америці, оцінює японську катастрофу так: Японія швидко відбудується, бо постраждала вона на стільки, на скільки постраждала б Америка, коли б у ній було зруйновано 2 міста.

З газет.

Мал. САШКА.

Ждемо.

По всій УСРР на робітничих і селянських зборах проходять резолюції, що закликають до допомоги німецькій революції.

З газет.

Мал. САШКА.

Крокодилячі сльози:
По церквах попи пояснюють землетрус в Японії божою карою.
(З дописів).
Мал. САШКА.

Не буде так!

Кінці „ножиць" все більше розсуваються.

Промислові товари все ростуть в ціні, ціна на хліб усе падає. Повстає погроза розриву економичних звязків між містом і селом.

(З газет).

Коли так справа йтиме далі з дорожчанням книги й газети, то незабаром вчителям доведеться вчити дітей азбуці біля вікон Держвидаву.

(„Вісти").

Мал. САШКА.

Ще один виклик.

СОФІЯ. 27—IX. У Болгарії уряд Цанкова, в наслідкові робітниче-селянського повстання, повалено.

БЕРЛІН. Уряд Штреземана на переодні краху.

З телеграм.

Мал. САШКА.

Останні часи.

Жовтоблакитна еміграція з напруженою увагою стежить за ходом українізації радапарату в УСРР. Ходят чутки, що готується нова „нота протесту" до Лігі Націй.

З газет.

Мал. САШКА.

Новий Маркс та його капитал.

Махно—на волі.

Що в пана, пана
— Собака п'яна.
Лежить на санях,
У синіх штанях...

Нар. пісня.

Мал. САШКА.

Мал. Сашка.

„Ножиці“.

Ой, сходяться!!!

Студентський побут.

Мал. Сашна.

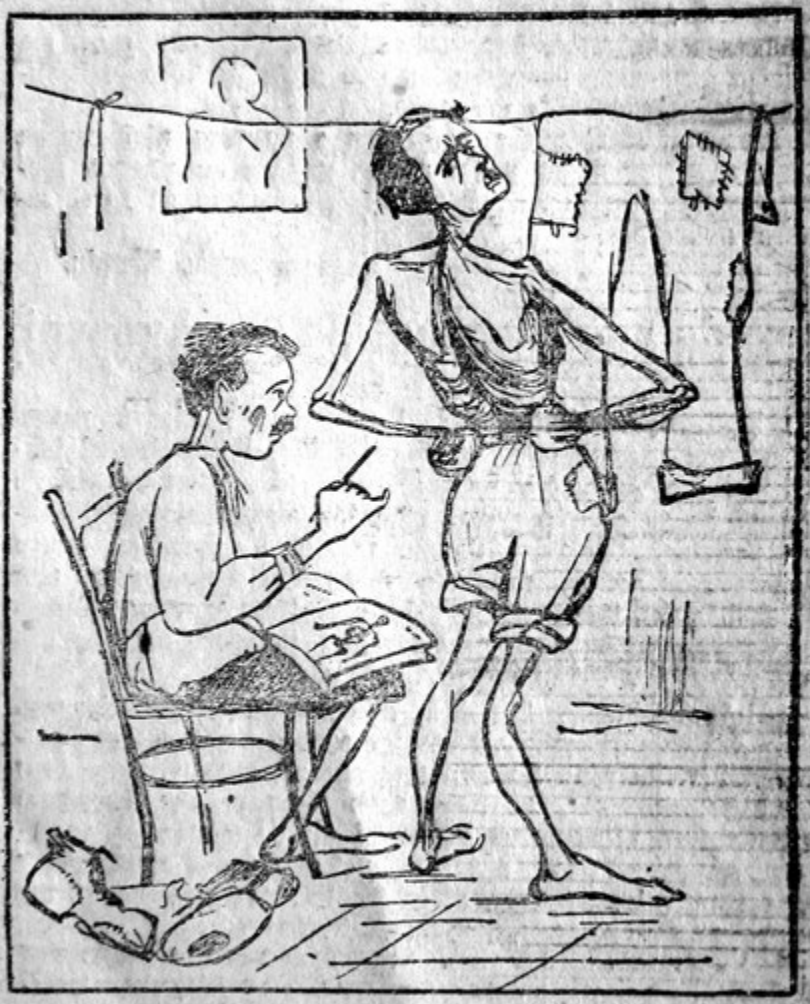

Один студент (другому): може вже годі анатомії?

Другий. Потерпи! А то тиждень допомоги студенству йде — одержимо допомогу, розжиріеш і доведеться десь шкелєти добувати.

Мал. САШКА.
„Христос рождается, славіте“...

Хліборобська культура.

МАЛ. САШКА.

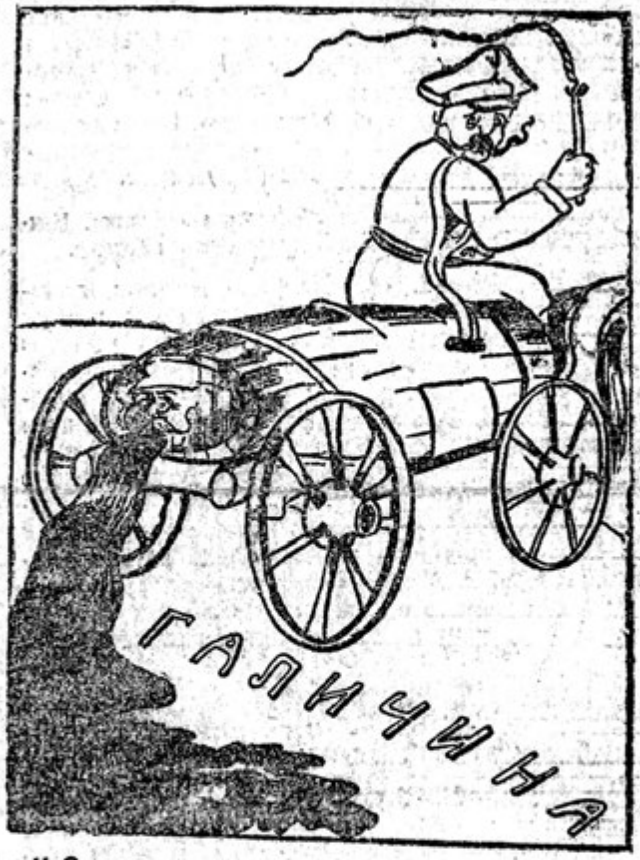

У Сашка
Тремтіла рука
Коли отаке малювала:
— Чи не вийде часом дипломатичного скандала?
А між тим—справа ясна:
— Галичина
Й хліборобські роботи
— Угноєння, асенізація...
Скажіть, будь ласка, при чім тут урядові турботи
Чи якась там полонізація?

ВАЛЕР ПРОНОЗА.

Шарж САШКА.
М. Хвильовий
(Член президії „Гарту").

Шарж САШКА.
С. Пилипенко.
(„Отаман" „Плуга").

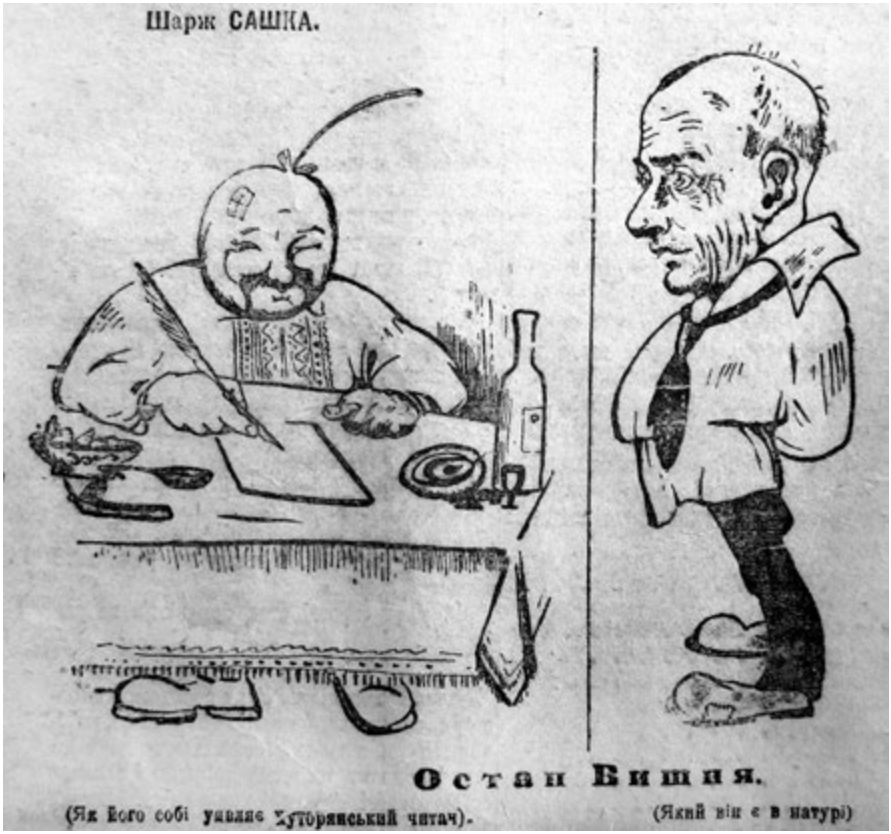
Шарж САШКА.
Остан Вишня.
(Як його собі уявляє хуторянський читач).
(Який він є в натурі)

Мал. Сашка.
В. Сосюра.
Я такий наївний—наївний,
А пальто у мене сіре—сіре,
А штани у мене білі—білі,
Бо чорні у мене вкрали—вкрали...
(Вірш Сосюри в передачі Сашка)

Мал. Сашка.

С. Розентул.

(„Економист" „Вістей" і найуважніший читач статтів С. Розентула).

Шарж САШКА.

В. Корян.

(„Громовержець"-критик з „Гарту").

ШАРЖ. САШКА
„В тихий вечір прощаю-
я з полем".
А. ПАНІВ—Секретар „Плуга".
(Дуже великий укр. поет,—дуже великий—а головне пролетарсько-селянський).

Дружні шаржі.
Мал. САШКА.
В. Радиш. «Закордонщик» «Вістей»

Дружні шаржі.

Мал. САШКА.

Павло Тичина до «Космичного оркестру».

Сонячний кларнетист

Г. Юра—„Еуген Нещасний“.
(„Директор театру ім. Франка“).

Дружні шаржі.
САШКО (Довженко).
авто-жарт.

Шарж САШКА.

Кость Котко

в екстазі творчого натхнення.

Божко'—лідер „Плугу" за роботою.

Ларик (Евг. Касяненко). Керовник „Космосу" в Європі.

Дружні шаржі
Мал. Сашка.
Ів. Шевченко.

Дружні шаржі,
Мал. Зашка.
Копиленко. Критик з «Плуга».
Я власне не хотів виступати, але... мені
подобається...

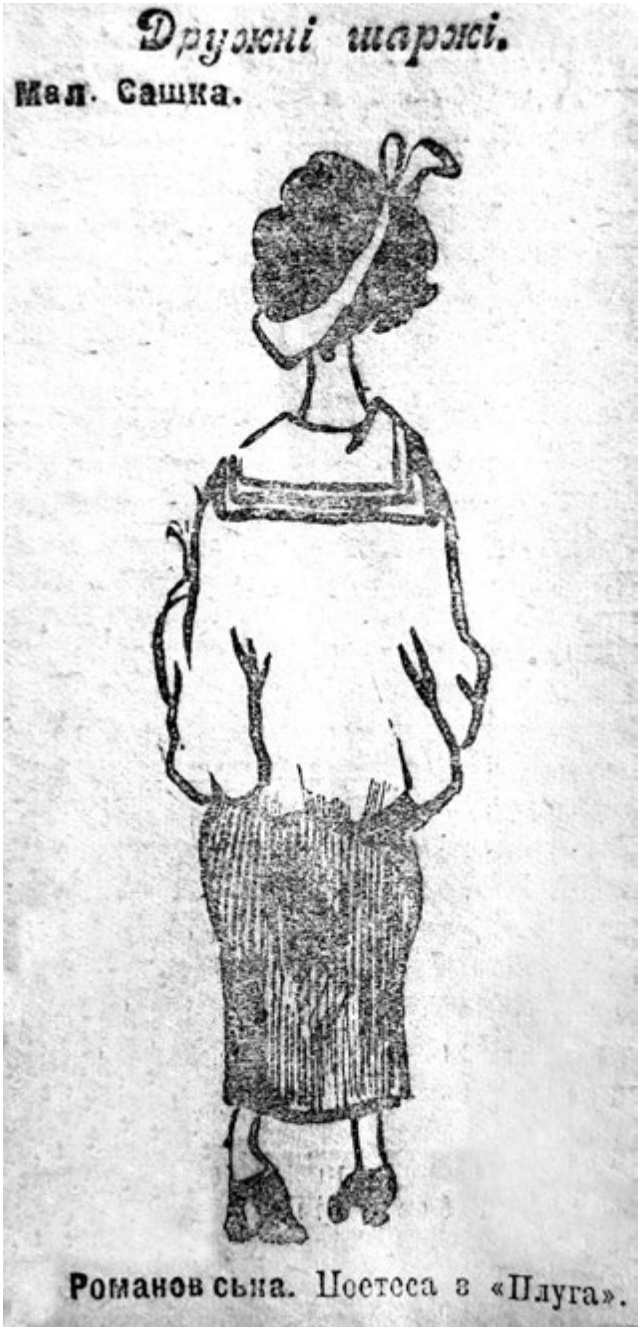
Дружні шаржі.
Мал. Сашка.
Романов сьна. Поетеса з «Плуга».

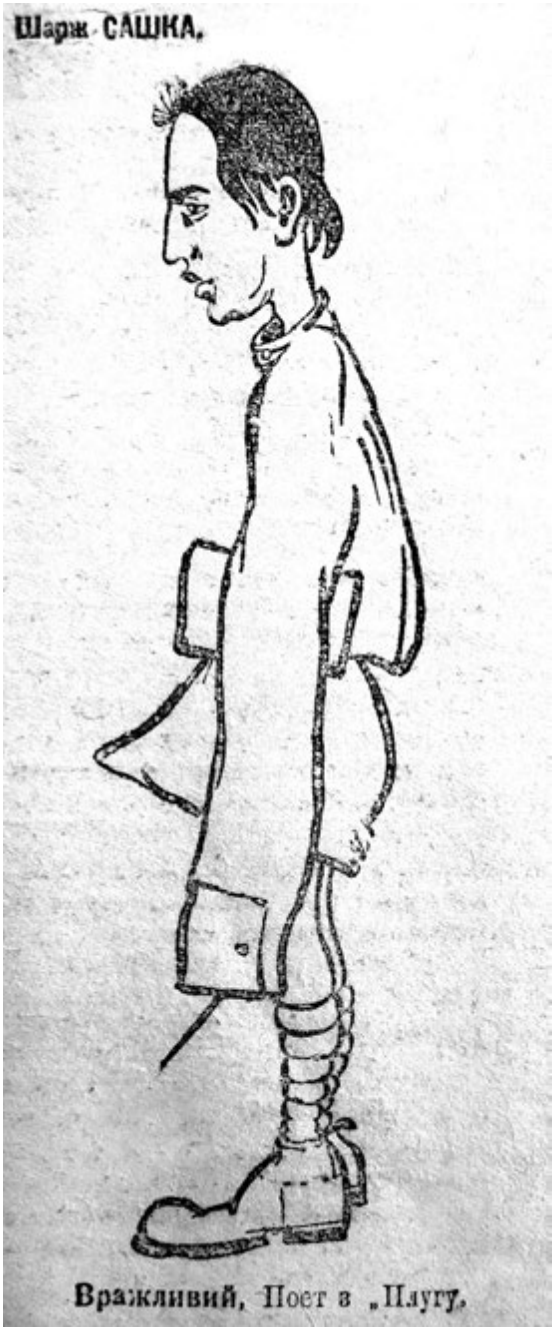

Вражливий, Поет з „Плугу.

Дружні шаржи

Мая сашка.

С. Пилипенко.

Товариші і громадяне! Наш плуг стоїть міцно на ногах!

(З промови).

Дружні шаржи
Мал. Сашка.
Валер Проноза.

Депутат.

Відомий знавець східньої літератури і автор перекладихта оригінальних віршів зі східними мотивами, академик А. Кримський, змору обраний до Київської Ради робітн. депутатів. Це його надзвичайно розчулило, як передають присутні на виборах.

З Газет.

МАЛ. САШКА.

Проф. Кримський. (Деклямує):

Прощай Бейрут мула й Коран,
Тепер я—депутат:
Знайшли мене в стінах УАН*)
Й дали до рук мандат.

Підслухав Вал. Пронова.

Шарж БАЗЦКА.
І. С. Турнольтауб.
Професор естетики.

Шарж САШКА.
П. Голота.

Дружні шаржі.
Мал. САШКА
М. Йогансен.

«Знаття»

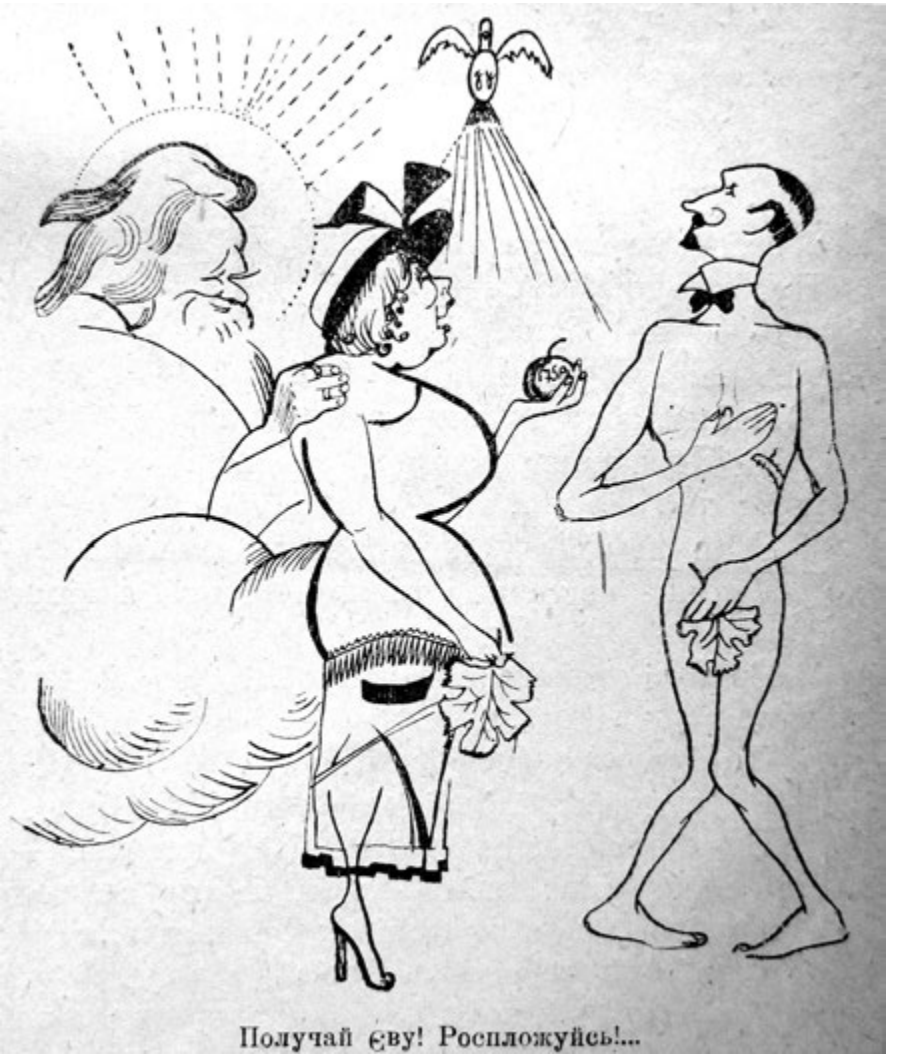

Получай єву! Роспложуйсь!...

... Сидів бог. Літав...

— ... Ох, і паробив-же!..

1924

«Вісті ВУЦВК»

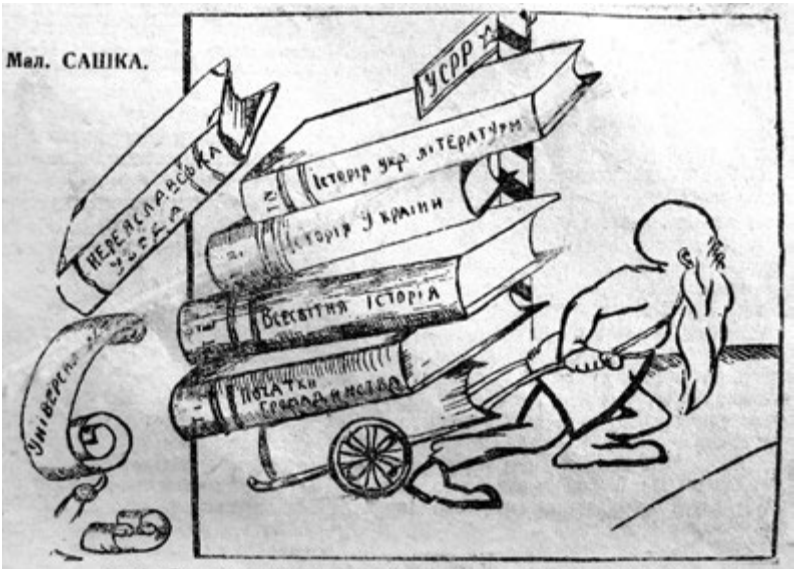

Проф. Грушевський: Ех, їхати, так їхати... І так запізнився...

ОСТАП ВИШНЯ.
Один із перших співробітників і фейлетоніст «Вістей».

Малюнок САШКА.

„Петлюра втік з Польщі то Угорщини з пашпортом на ім'я Степана Могиляна".
З газет

Головний отаман С. Петлюра в новій ставці.

Промова короля в парламенті.

Володар світу.

На біржах Європи стан близький до паніки. Не тільки марки (німецька, польська) знецінюються, але й усі європейські валюти. Останніми часами катастрофічно знецінюється французький франк. На всіх біржах господарем лишається американський доляр.

З газет.

Мал. Сашка.

Скавчить роздушена Європа
— Фунт штерлінгів, марки і франк
Доляр усі прибутки злопав,
Все перетер, важкий, мов танк.

ВАД. ПРОНОЗА.

В черзі.

Після визнання Англією СРСР по всіх держ[illegible] розпочалась кампанія за негайне визнання...

У Франції деякі політичні кола [illegible] Франції, котра й так „потеряла чергу", повинна [illegible] ганню визнати СРСР.

З газет.

Передній. Р—р—р... Не напірай, не бачиш—черга...

Голоси ззаду: А ти не задержуй! А то потім уже вони нас не [illegible] визнаватимуть!..

На пражській вулиці.
НОВА УКРАЇНА
В. Винниченко (до Шаповала): Микито, може й нам уже визнати?...

Ну й лусне...

Малюнок САШКА.

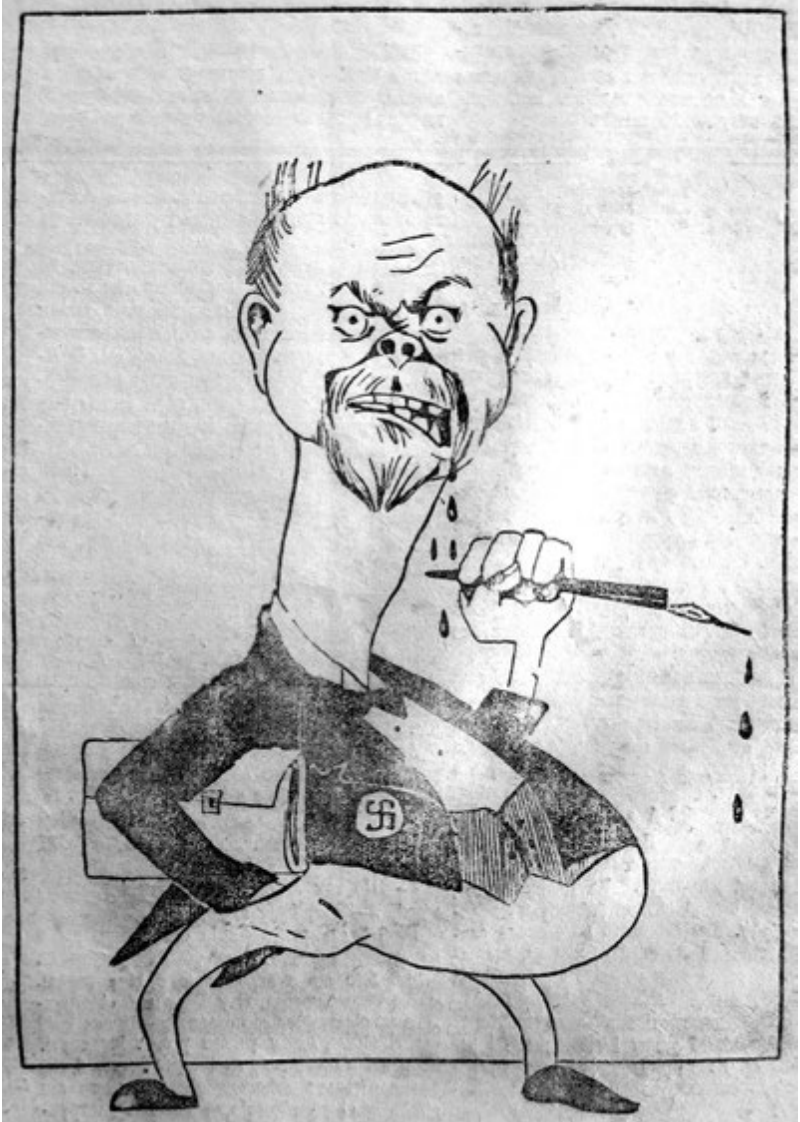

Р. Пуанкаре: Лусну, а не визнаю!...

Народня освіта по „малопольські".
Мол. САШКА.
НАРОДНЯ
ШКОЛА
ТЮРМА

Воріжка ворожить...

Мал. САШКА.

Румунська воріжка. Кинула на свій інтерес—а вийшло отакеє.. Щоб воно значило?..

УВАГА
ЧЕРВОНІЙ
АРМІЇ
УВАГА
ЖИВИ,
ЧЕРВОНА
АРМІЄ!

Дитинка--шостилітка.

(Картинка без підпису).

Мал. САШКА.

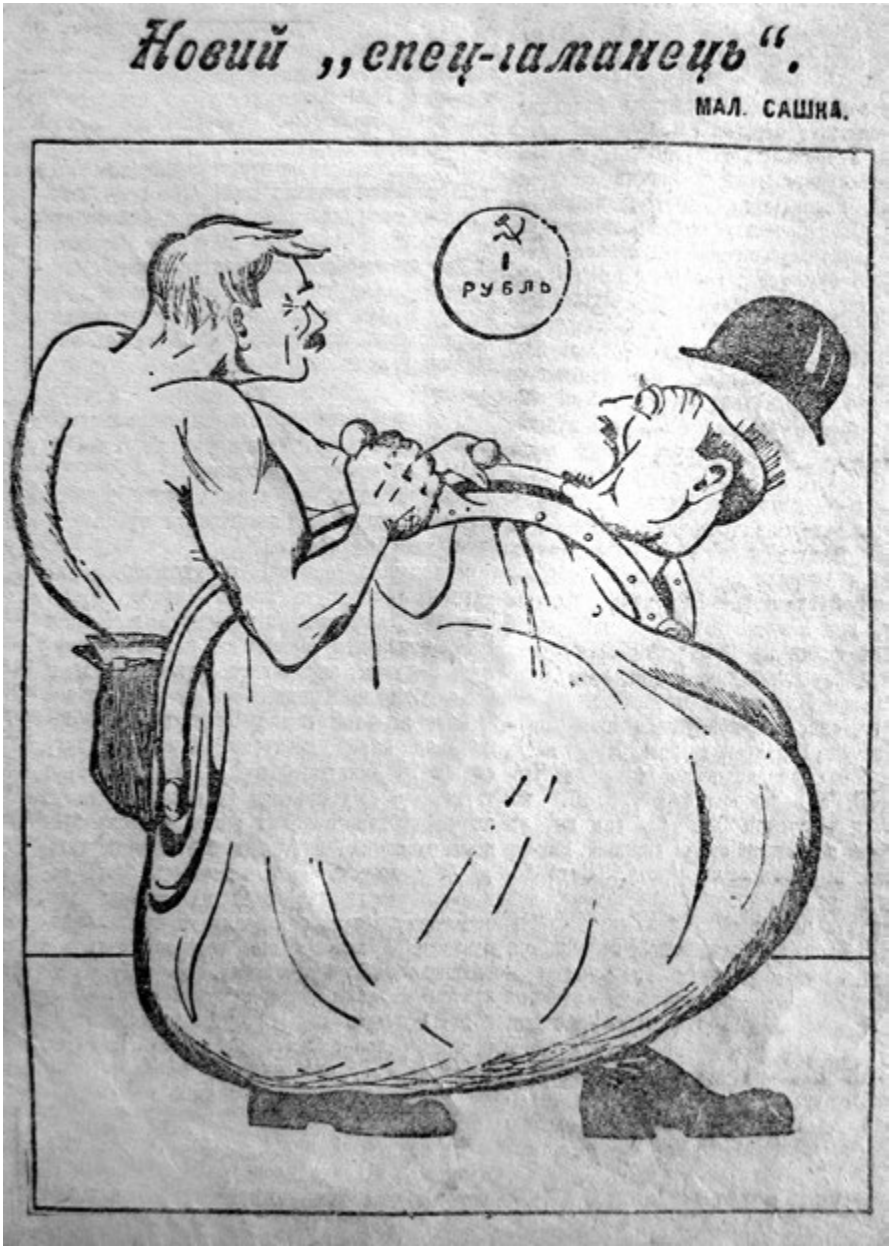
Новий „спец-гаманець“.
МАЛ. САШКА.
1
РУБЛЬ

Після нафтової операції.

САШКО

Політика миру.

САШУО.

МАКДОНАЛЬД. Так, так. Англія буде провадити політику миру. Що ж до нових військових кораблі — так їх же тільки п'ять. Це ж така дуже мало. А потім — не можна ж справді лишити робітників з корабельних підприємств без роботи. Ми мусимо боронити інтереси своєї класи...

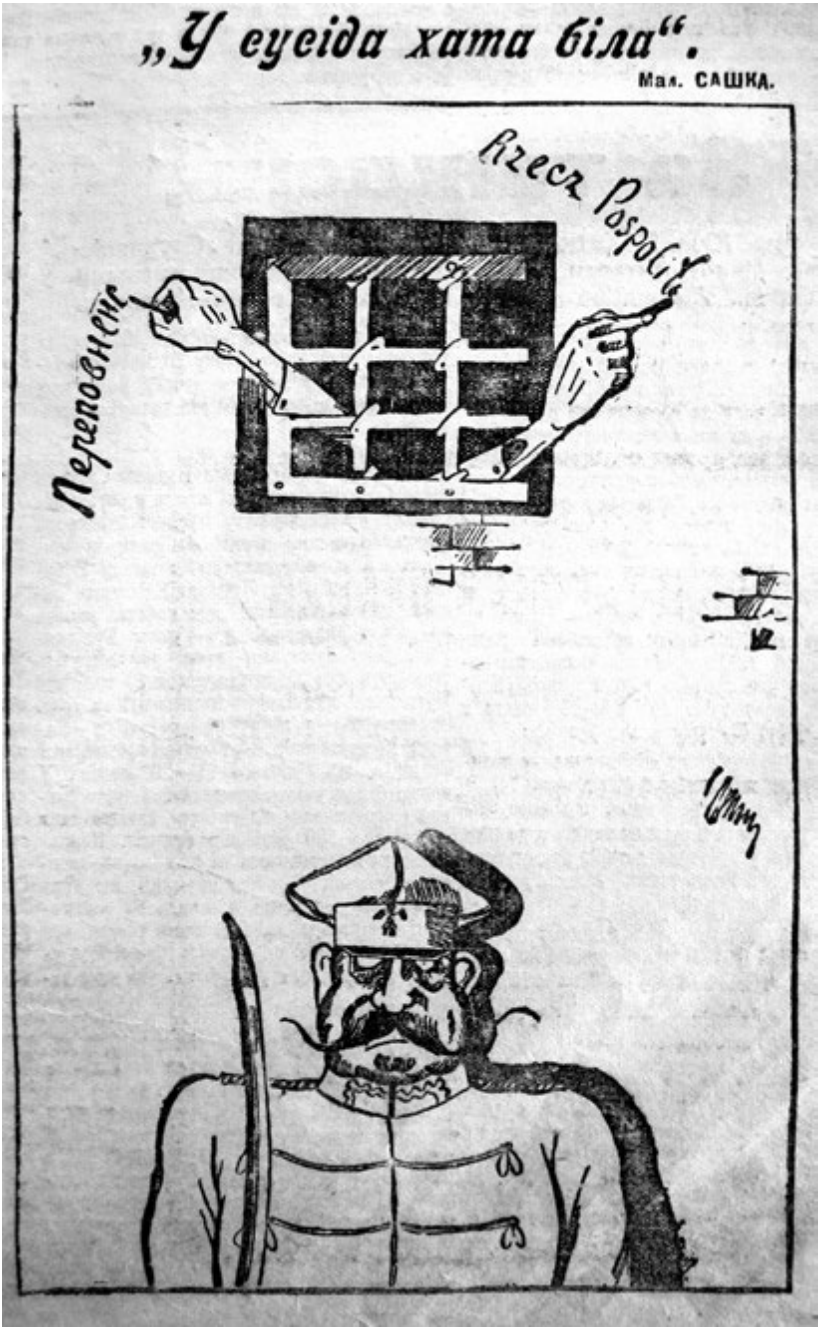
„У сусіда хата біла“.
Мал. САШКА.
Rzecz Pospolita
Переповнена

"Святителю отче
Христіане,
Моли ВУЦВК
о нас:
Христіан Раковський
К.Р.

Історія одного визнання.

САШКО.

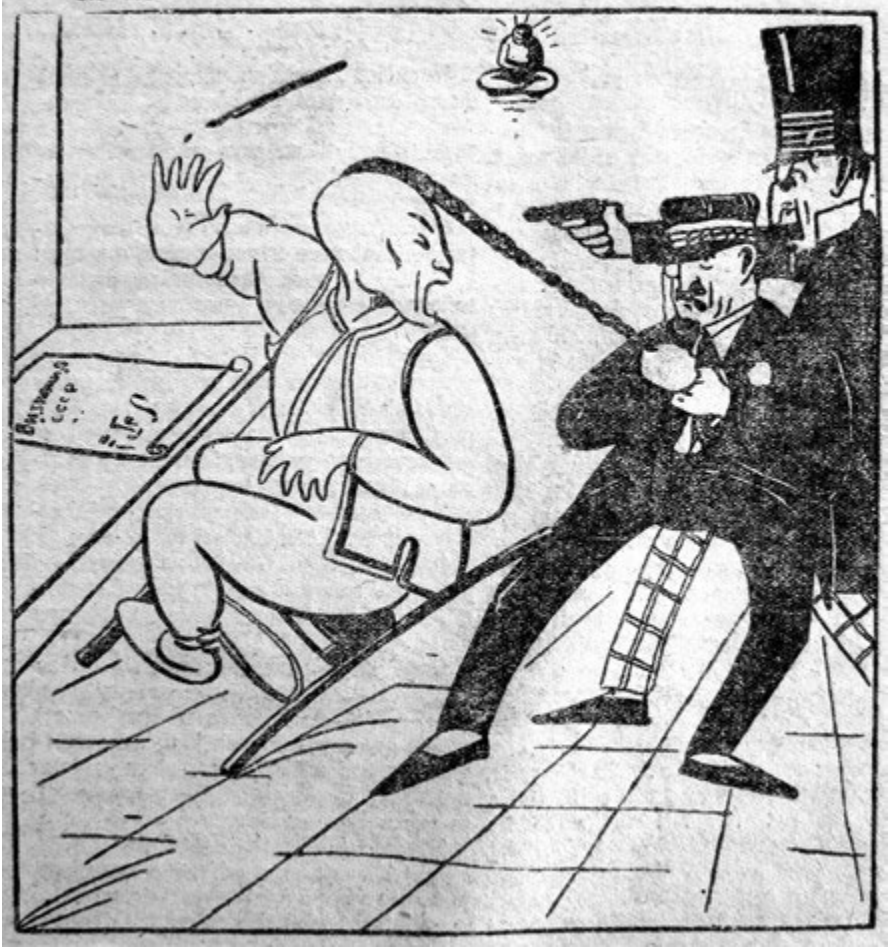

Чванько.

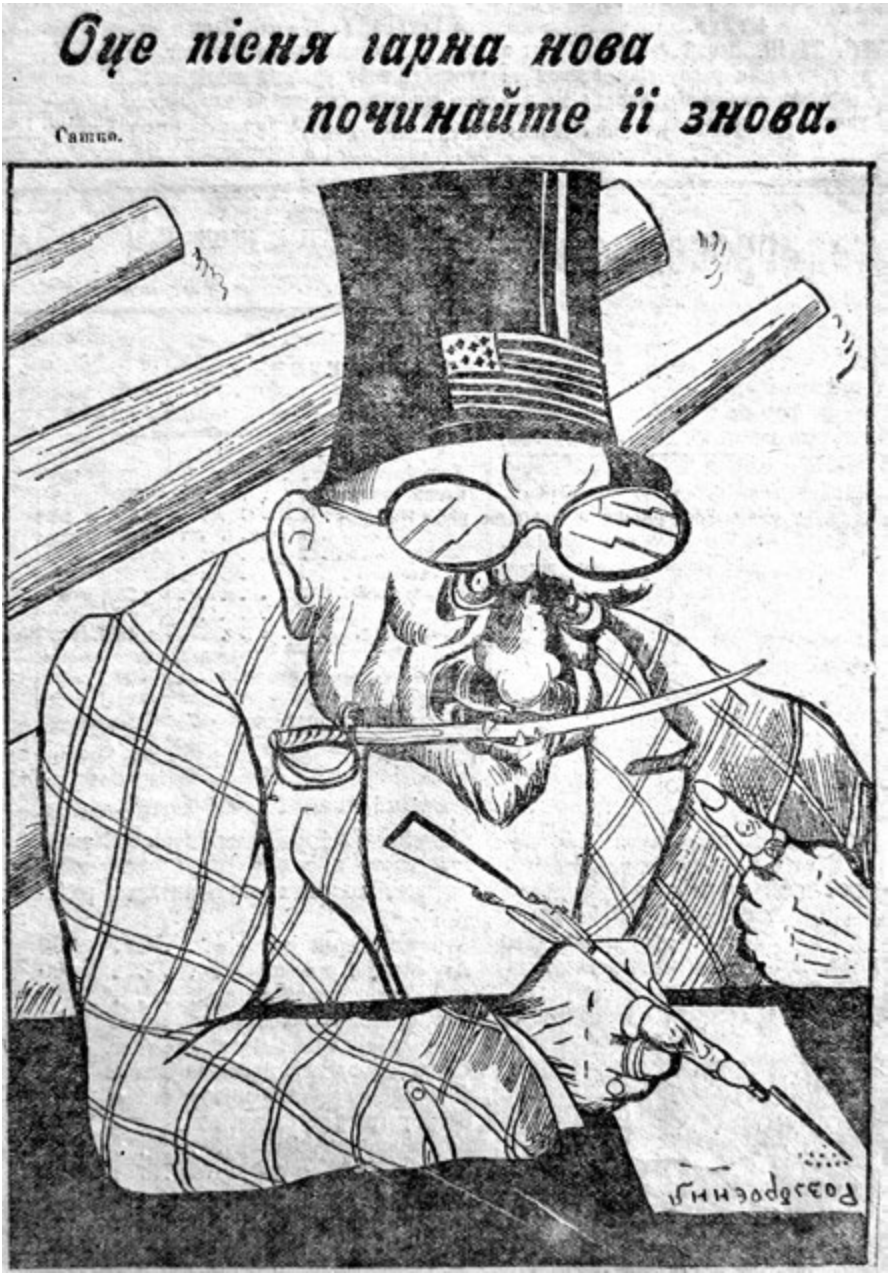
Оце пісня гарна нова
починайте її знова.
Сашко.

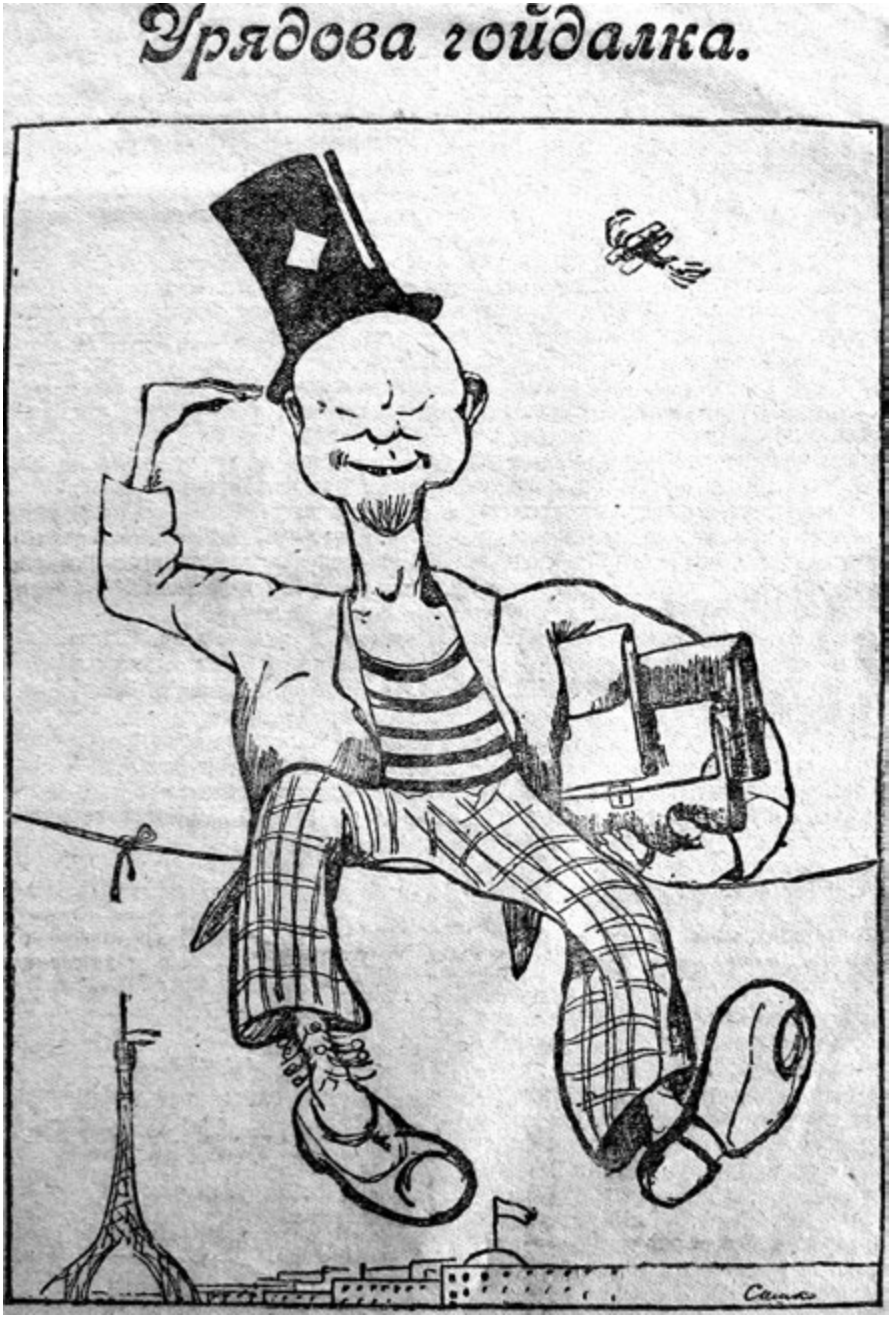
Урядова гойдалка.

Весняна іділія.

САШКО.

Польсько-румунський дует.

(Елегантна пісенька на зловіщому тлі)

Наш проект.
Сатко.
RZECZ
Pospolit

„Друг друга обимем... і возопієм“...

Паук утік, лишилась павутина.

Сашко.

Справжнє „Проміння смерти“.

САШКО.

Незакінчена історія.
САШКО.

Сумніви не без підстав.
САШКО.
ПРАВДА
РУМУНІЯ

Не-шарж Сашка.

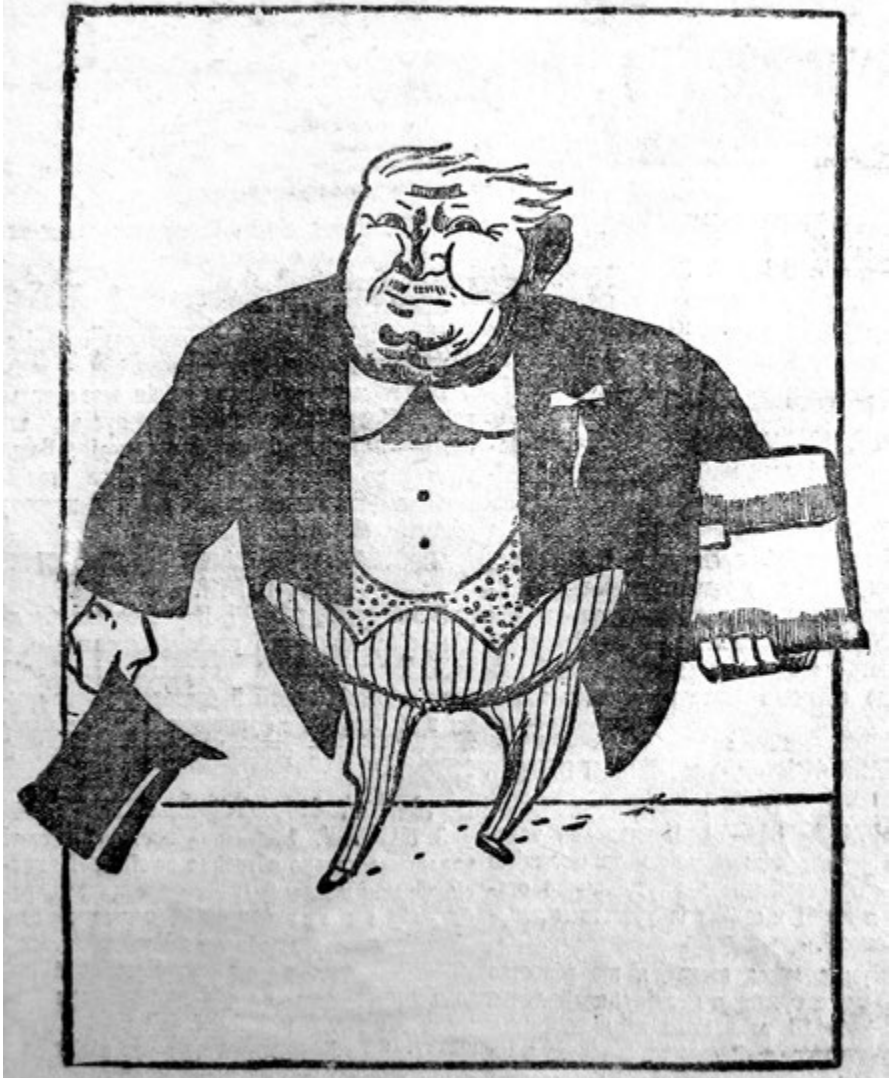

Думерг: Ось і я!..

В італійському парляменті.

Сашко.

Мусоліні. Ви тільки мені дозвольте: я без суду перестріляю всіх убивців Матеоті..

Фашисти-депутати: Ні, ні, навіщо таке порушення підвалин права!?..

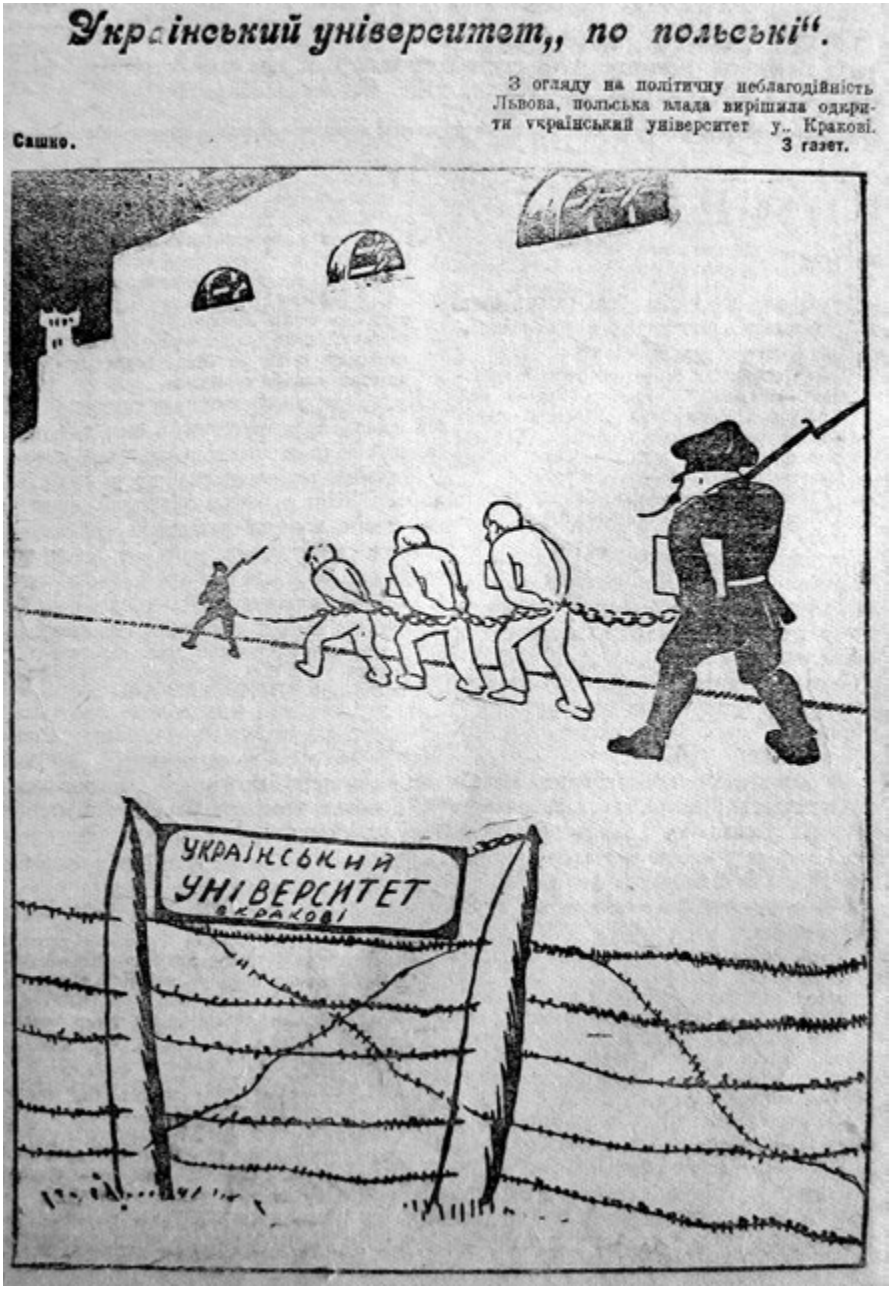
Український університет„ по польські“.
З огляду на політичну неблагодійність Львова, польська влада вирішила одкрити український університет у.. Кракові.
Сашко.
З газет.
УКРАЇНСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ в Кракові

ЖИВИ,
ВСЕСВІТНЯ КОМУНО!

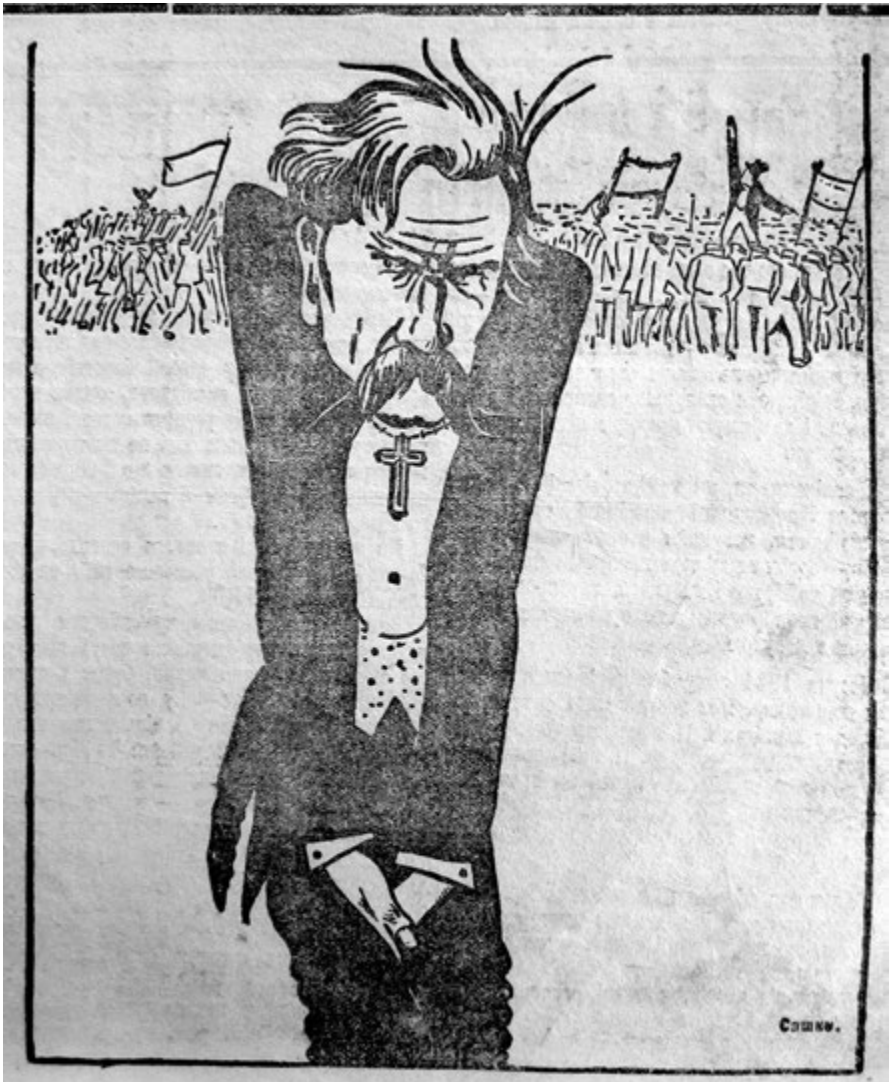

Уітлі (лідер „Роб. Партії"): Товариші робітники, ми вступаємо в добу класової боротьби...

Макдональд: Господи, що він говорить, що він говорить!.. Добре, коли робітники послухають та й підуть, а як повірять?..

Під час промови лідера II Інтернаціоналу Макдональда на передвиборчих зборах, завалився поміст. Макдональд провалився.
(З телеграм).

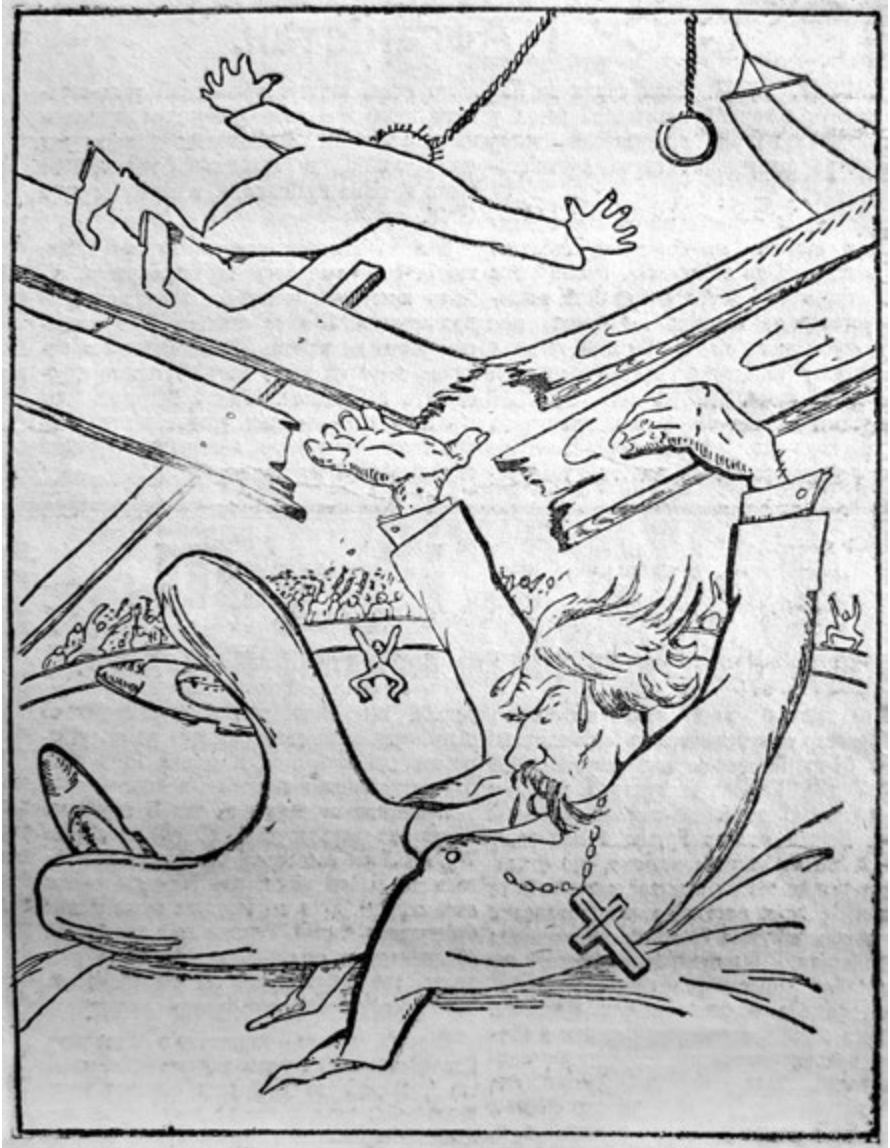

Геп, стара шельма з воза!
Казав мамо—не чіпляйтесь!

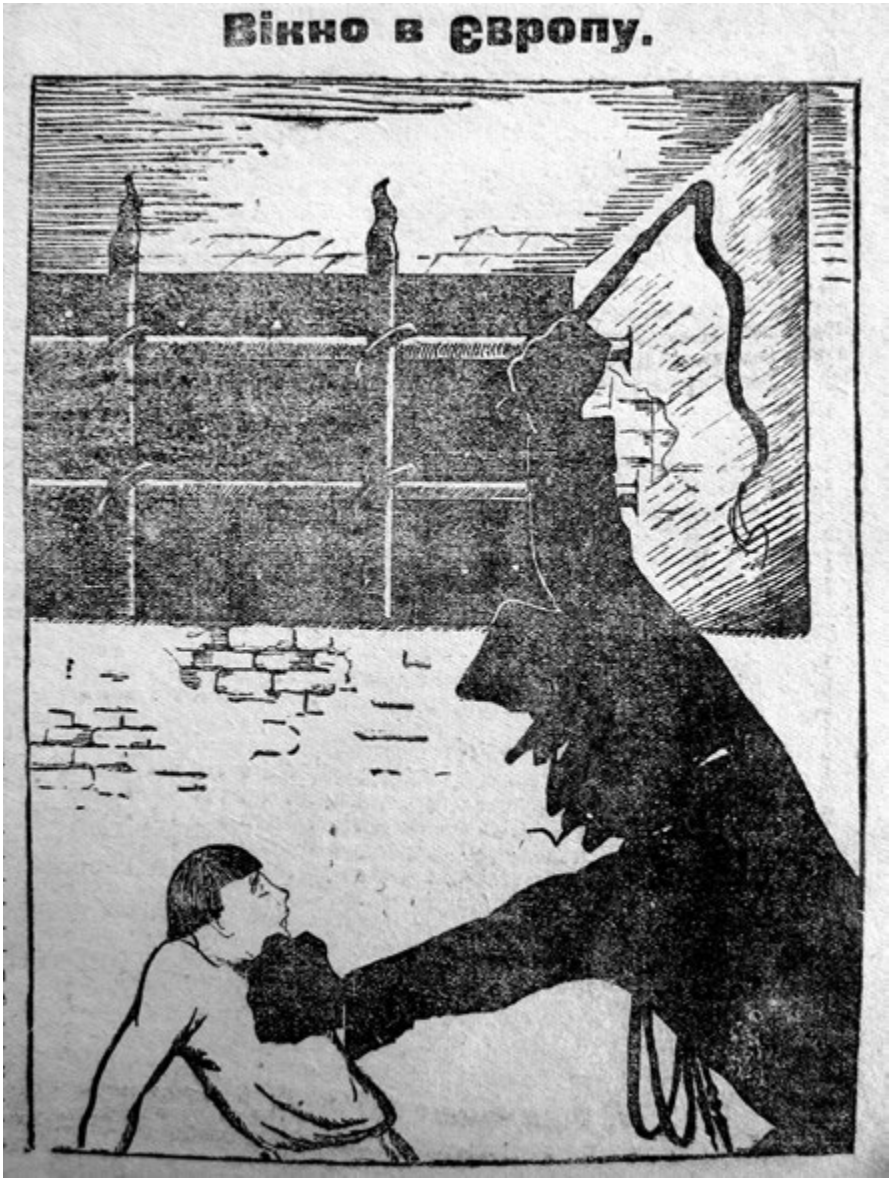
Вікно в Європу.

Після виборів.

Переказують, що уряд Макдональда піде до демісії раніше а-ніж збереться новий парламент.

(З телеграм).

Консерватори — (Макдональдові): Ну витряхайся! Іш, хахло, всю одежу попсував...

Макдональд: Вибачте... Я нічого... То я тільки приміряв...

В „демократичній“ охранці.

Шеф жандармерії. 7-е! У, пся крев, уже знов! Нагаїв, готуйте в'язниці—завтра 7-е!

З промови Чемберлена:
„Я звичайно знаю, як більшовики зустрінуть мою ноту!"

Тайна міністерського архіву.

Сашко.

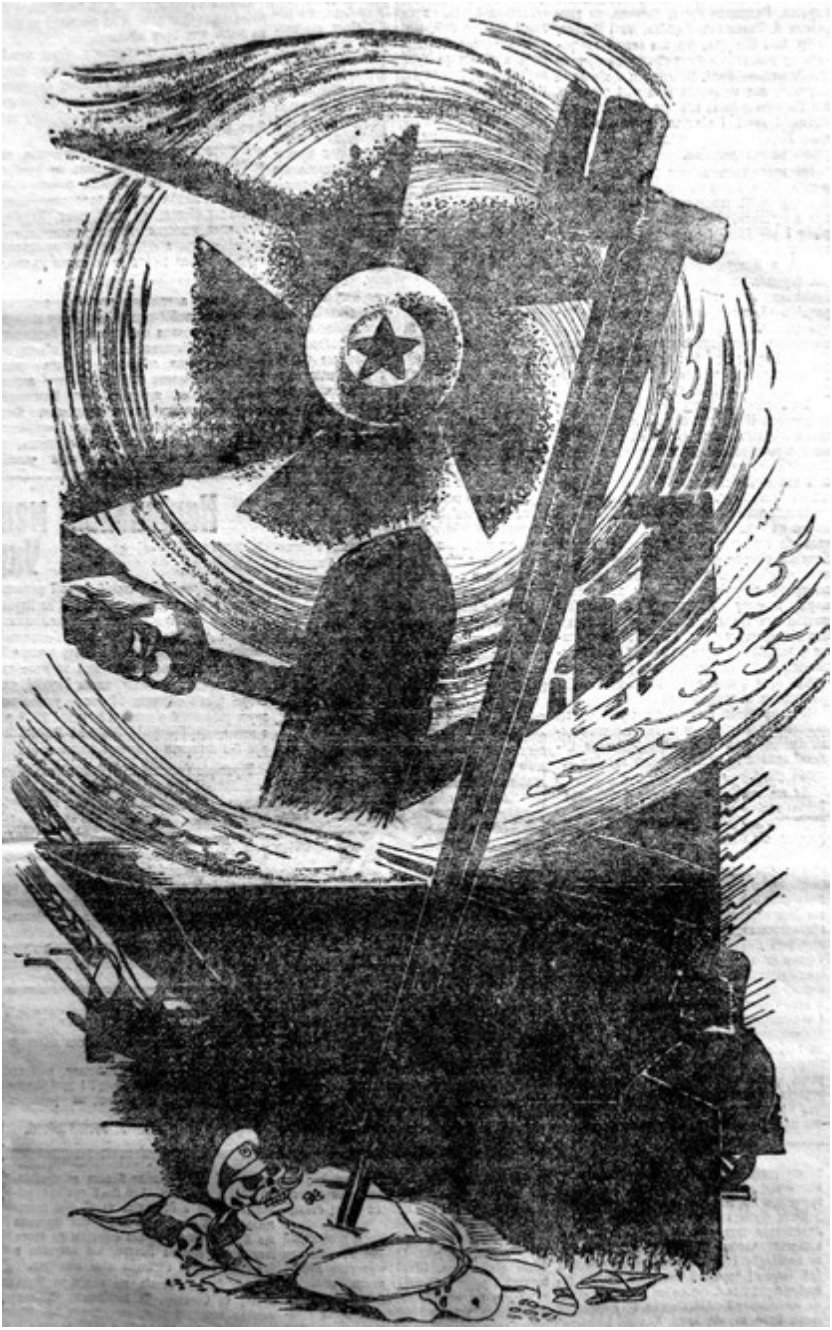

Поет иде ти.
І. М. С. ГРУШЕВСЬКИЙ.

Претенденти.
П. СКОРОПАДСЬКИЙ

Претенденти.
III. С. ПЕТЛЮРА.

Претенденти.

IV. ДЕНІКІН, ВРАНГЕЛЬ і т. д.

Претенденти.

V. ПІЛЬСУДСЬКИЙ.

Манила Україна,
Манило «Чарне може»...
Відчула чобіт... спина...
— Чи досить вже?
А може?

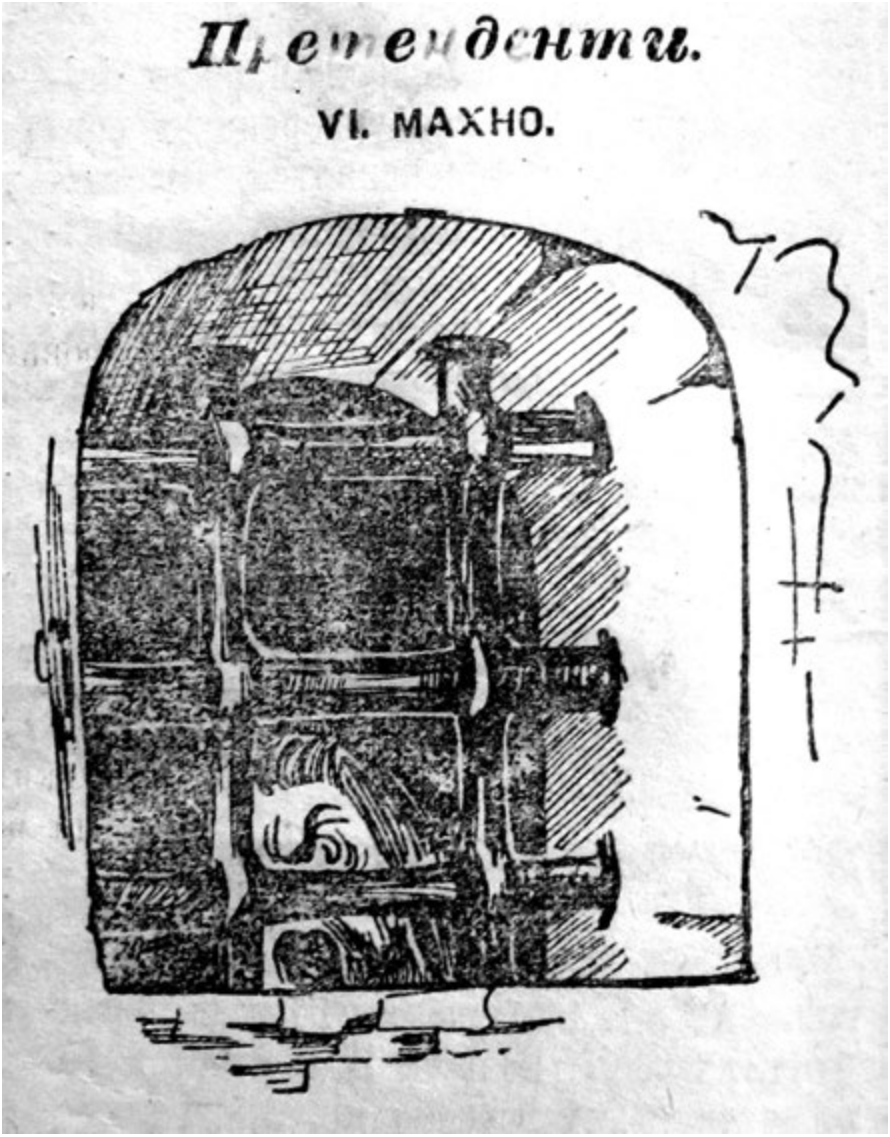
Претенденти.
VI. МАХНО.

Тпрру!.. Доїхали...

Італійський фашизм доживає дні своєї слави. Мусоліні виробив проекта парламенської реформи, яка по суті означатиме здачу фашистами свого диктаторства. Мусоліні заявляє, що це він зробив би давно, але знає, що нормальний парламентаризм не зможе втримати власть—її візьмуть комуністи.

(З газет).

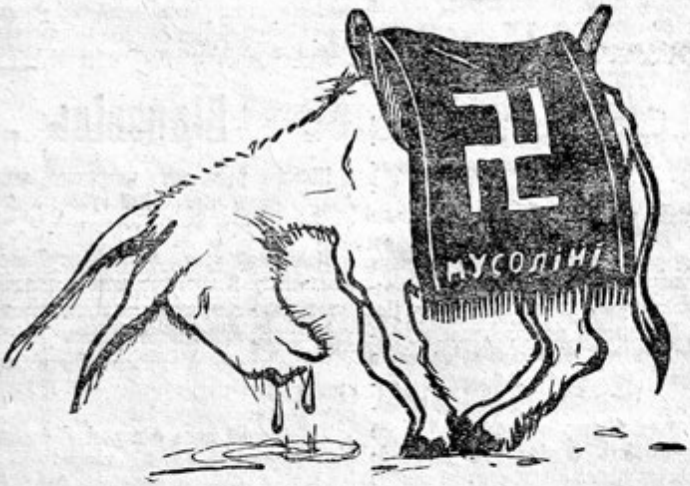

Сашко.

«Коммунист»

Павло Скоропадский, чемпион тяжелого веса...

Очень запутанный бег, с психологией.

Деникин—пришел как будто навсегда...

Проходия тяжелым шагом...

Дружні шаржі.
Мал. САШКА.
КАССА
«Динамічний лят» В. Поліщука.
1) Туди. (Далі буде).

Дружні шаржі.

мал. САШКА.

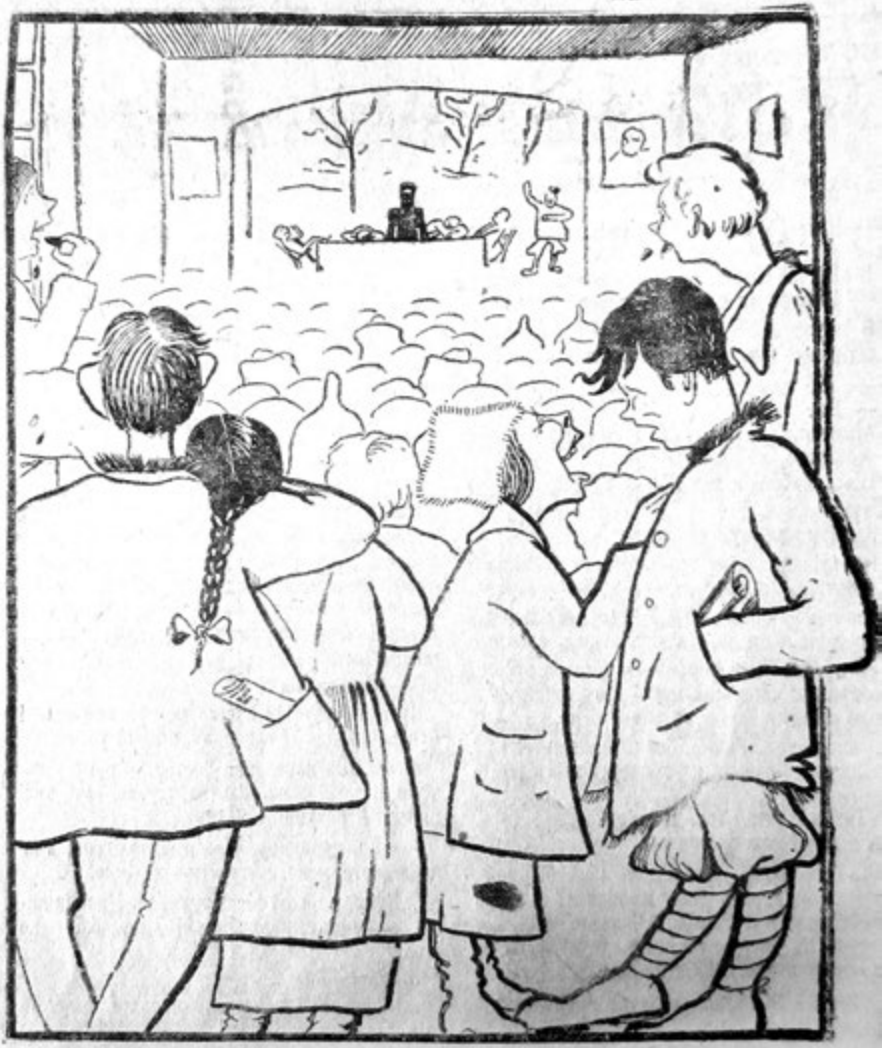

Доклад тов. Озерського в „Плузі" про кіно-техніку.

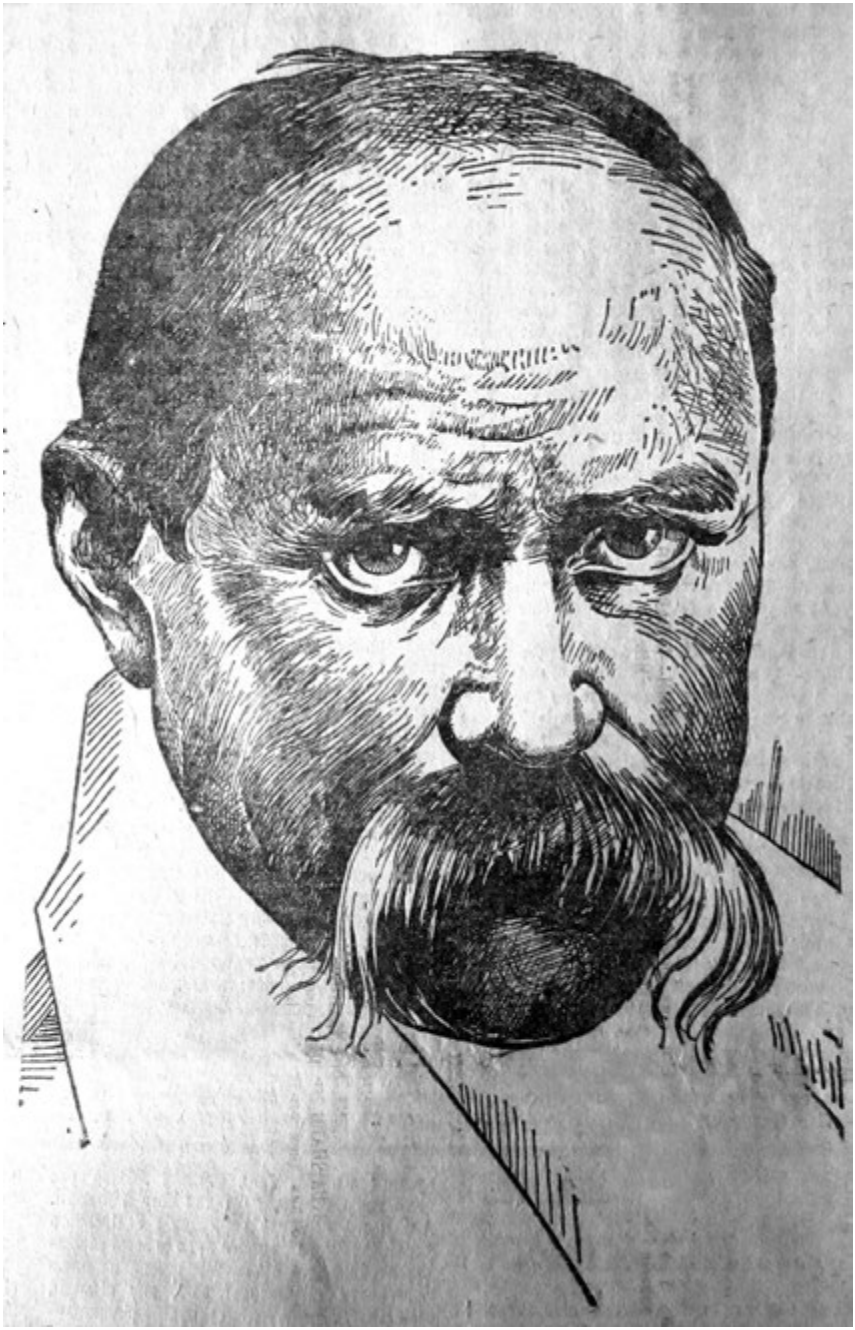

„Славних прадідів великих“...

БАТЬКО. Синку, може б ти до роботи якої взявся... Я ж уже старий тебе годувати.

СИН. Одчепися із своєю роботою! Не заважай творчости. Побачиш, як попишу років 10—ще одного «Кобзаря» світ побачить.

Шарж Сашка.

„Моб“ про „Березіль“.

ГЛАГОЛІН (відповідає на анкету «Березня»)—Да, да, хорошо... Почти хорошо... Жаль только что по украински...

До гастролів майстерні „Березіль“ у Харкові.

АРТ. МАР'ЯНЕНКО.
(«Макбет»).

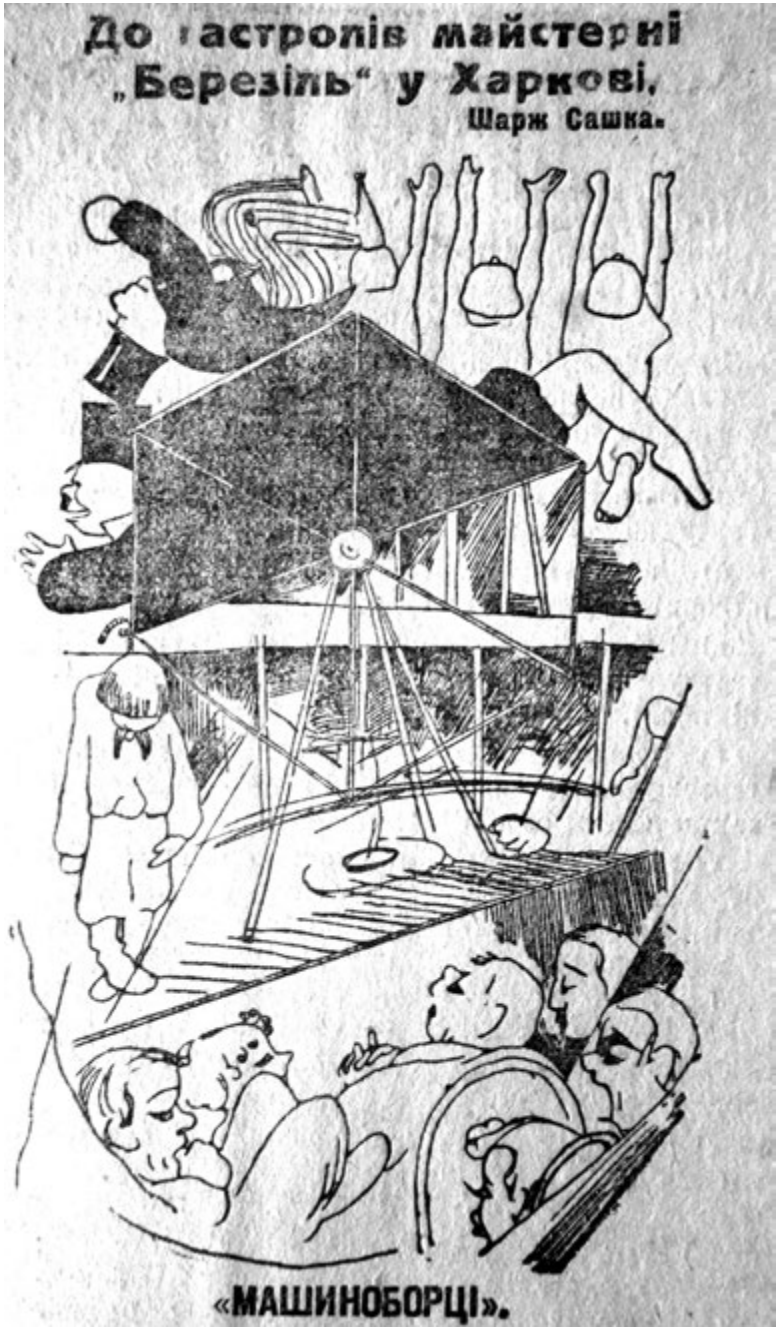
До гастролів майстерні
„Березіль“ у Харкові.
Шарж Сашка.
«МАШИНОБОРЦІ».

Остап Вишня в Сімеізі.

(Імострація до „Вишневих усмішок кримських").

Сашка.

Ф-фу! Хар-рашо ж відпочинути!

Великодні писанки:

Останній виливок гальськсго півня, нічим уже не запідкений. Розбовтьок —і одне слово.

Макдональд: Воістину...воскрес!...

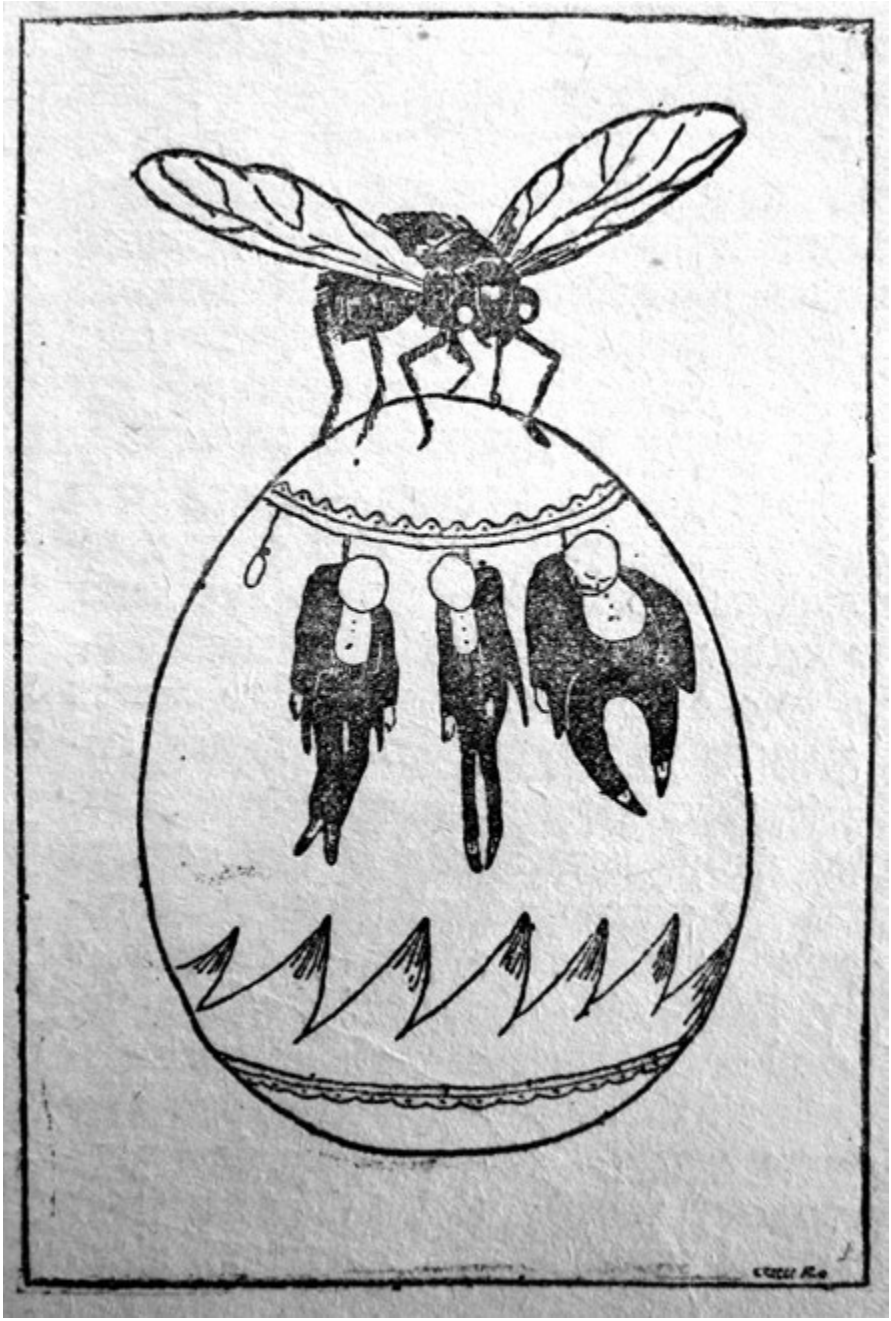

Циги-циги, скрипоньо...
Чим знесешся куроньо,
Чим порадуєш тепер?
...Молдаванську СРР
Куд-ку-да!

Коцюба: „Тепер розглянемо ще раз справу про помешкання для Гарту. Та скоріше, бо дощ!"

Христовий: Та що тут розглядать! хиба й так не видно.

Хвильовий: А мені подобається.

«Селянська правда»

«І це буде навіки».

„І випустив Макаревич незаможників на свої чверті".

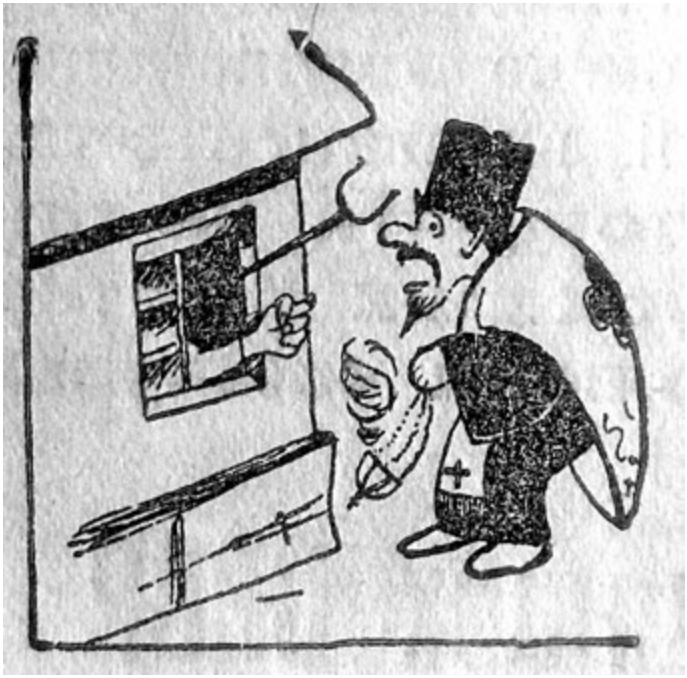

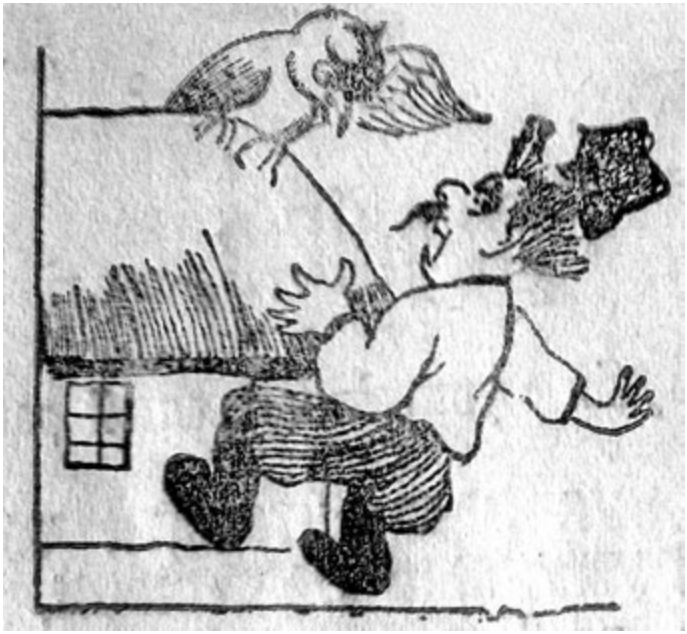

Дуже дякую за таке тепле привітання!

«Свобода» скрізь, як після революції.

— Поздіймати-б ото, старий, чи що?

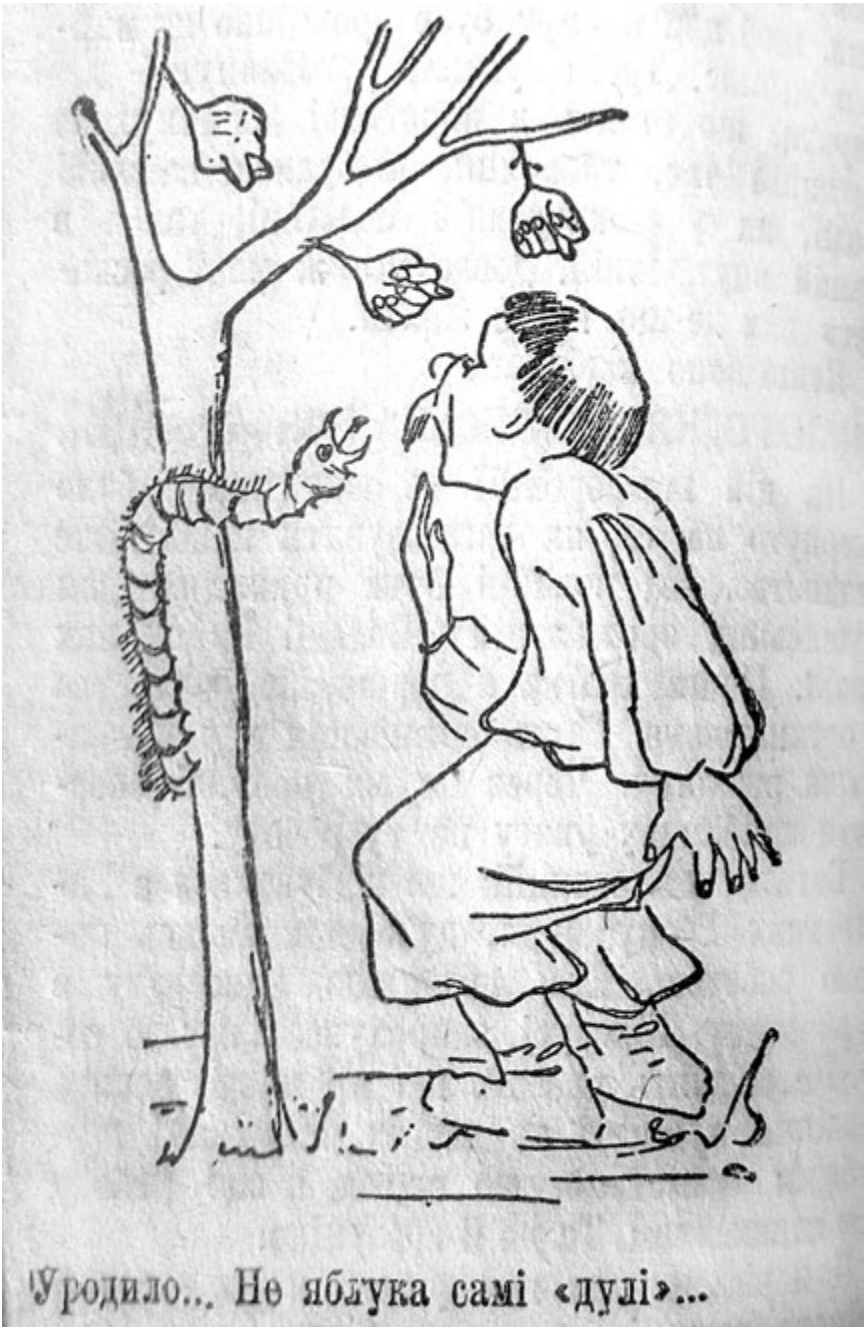

Уродило... Не яблука самі «дулі»...

Нате й вибійчані! Пийте мою кров!...

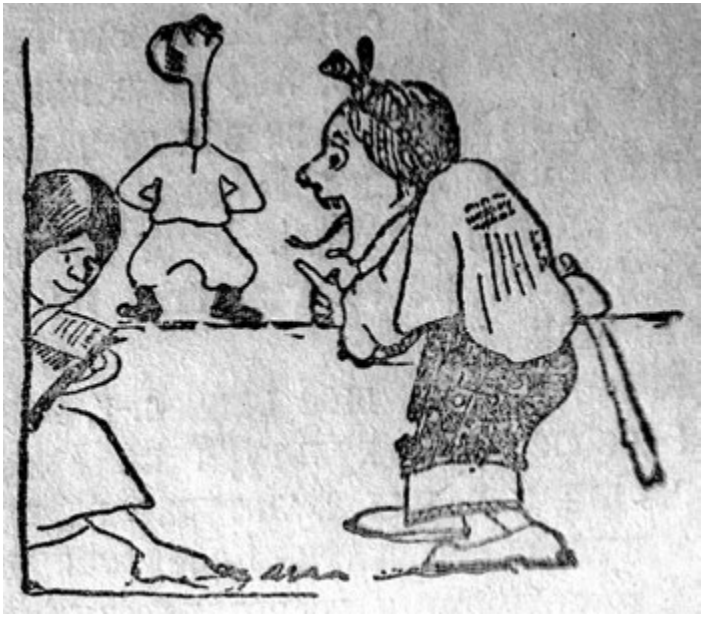

Без докладу
не сунься

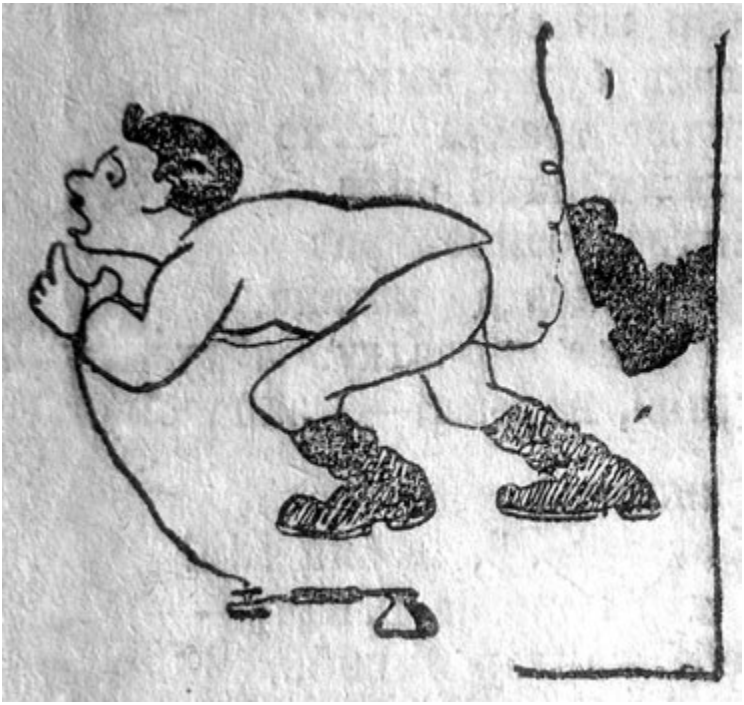

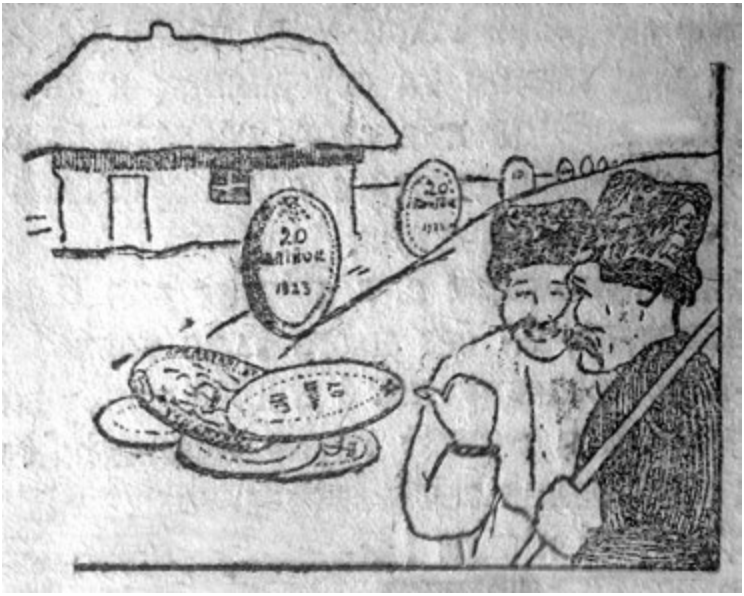
20
1923

Caupo

1. Оце такий Остап Вишня, як він про нього думають.

2. Оце такий, як він думає писати фейлетона.

2. Еще такий, як у гості йде.

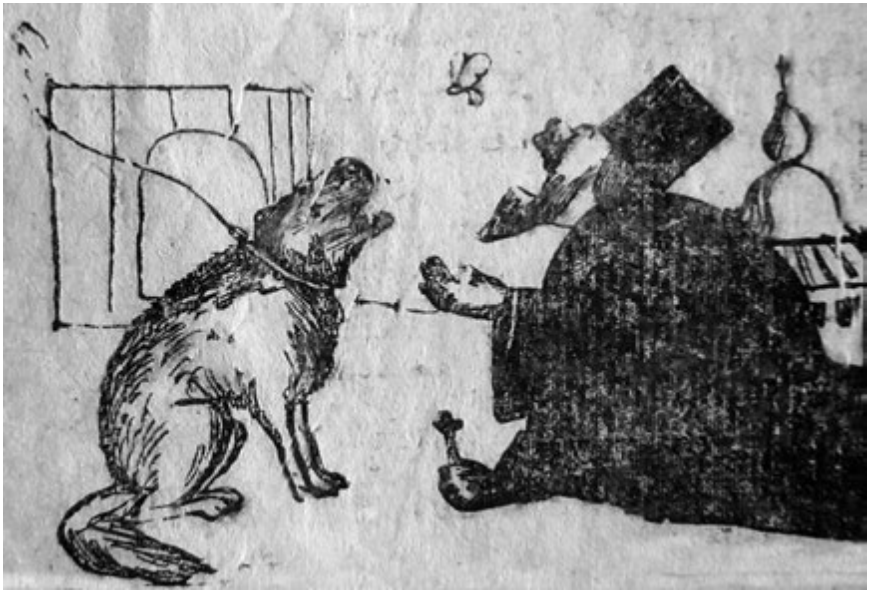

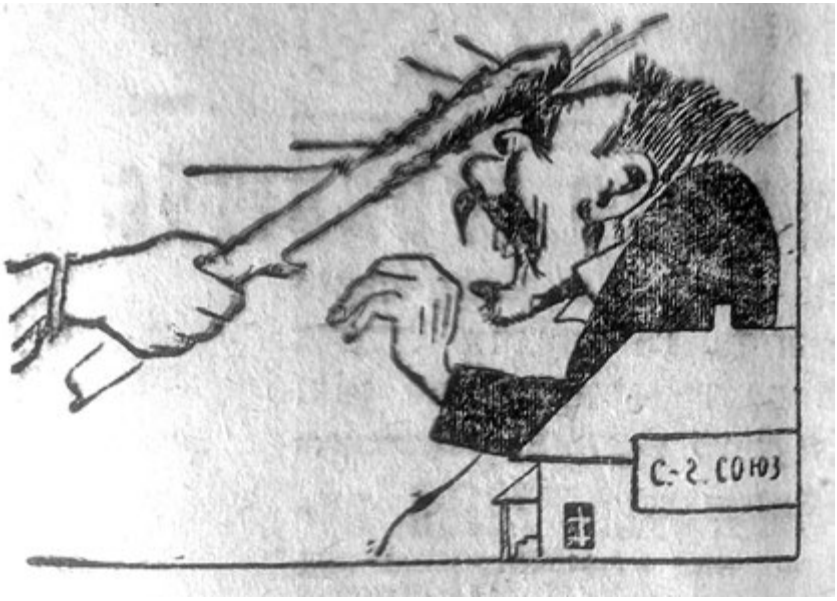
С-Z. СОЮЗ

Відчиняю двері до „фабрики“ і.... дійсно....

Отак буржуям в нами мірні зносини завести кортить.

Отак буржуї зараз про загальний мир дбають.

Червоні оборонці радянського ладу пильно
— — — — виконують свій обов'язок
Зі ними ми можемо працювати спокійно.

«Знання»

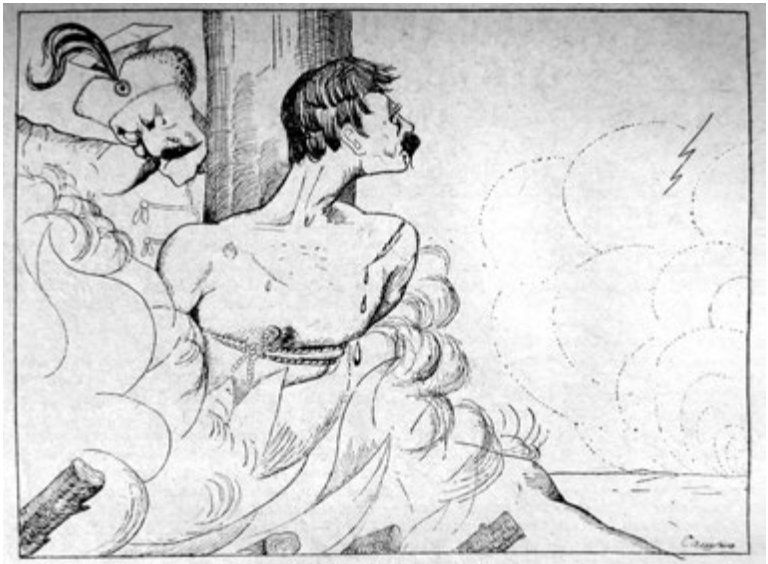

— Чи чуєшь, батьку?!

— Чую, сину!!!

Мал. 1. Бігун Денікин.

Мал. 2. Бігун Петлюра.

Мал. 3. Бігун Скоропадський.

Мал. 4. Бігун Винниченко.

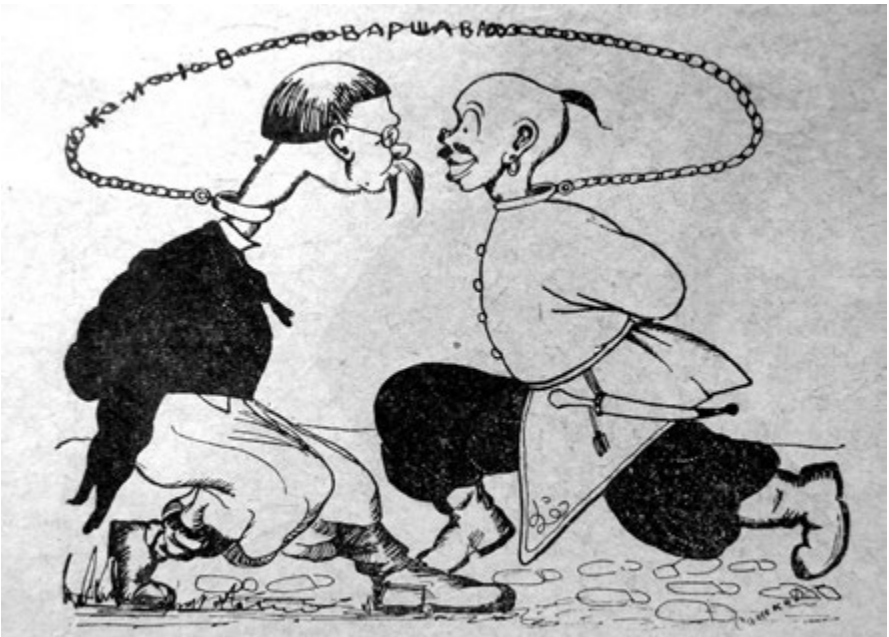

Мал. 5. Приват-доцент Дурієнко і сотник Грошодеренко.

Мал. 6. Той, хто не бігав.

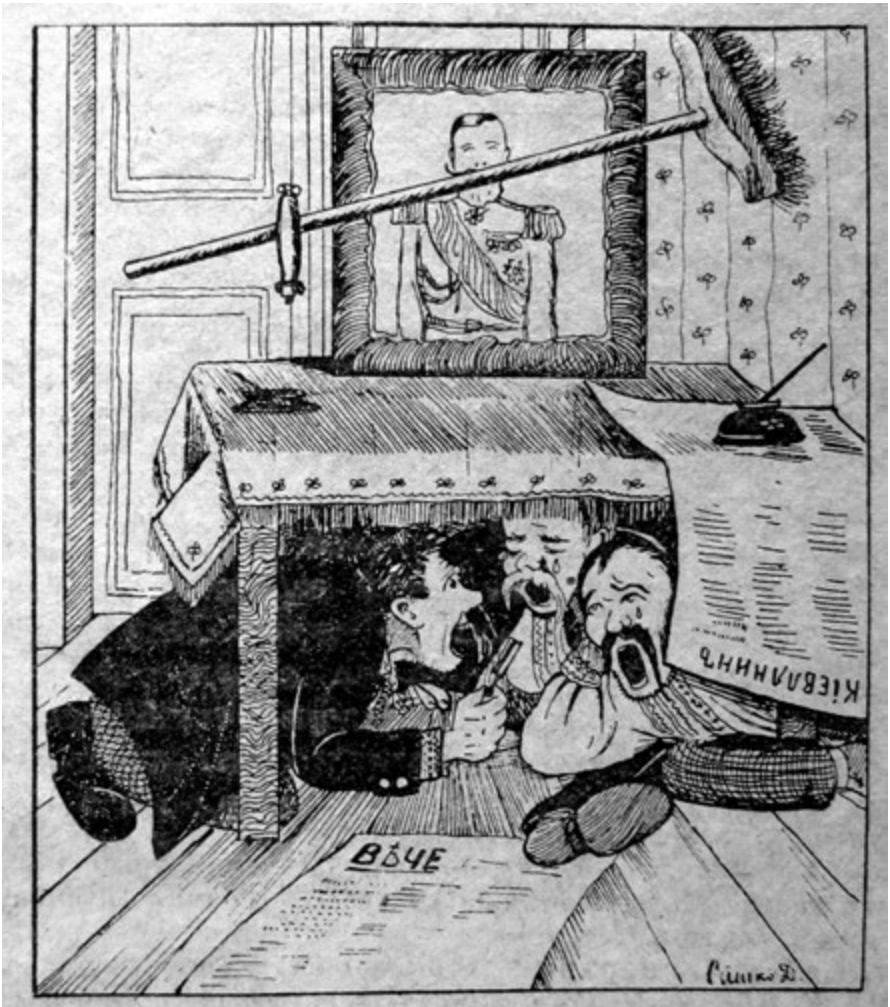

... і пошепки співали „Ще не вмерла Україна“...

Влада безсило скреготала зубами.

До кредитування. Кредитувався. Після кредитування.

Земний поклін тобі, страднику селянине!
Ми визволили тебе з-під ярма чужинців—тепер будуть нові порядки. Рідні!..

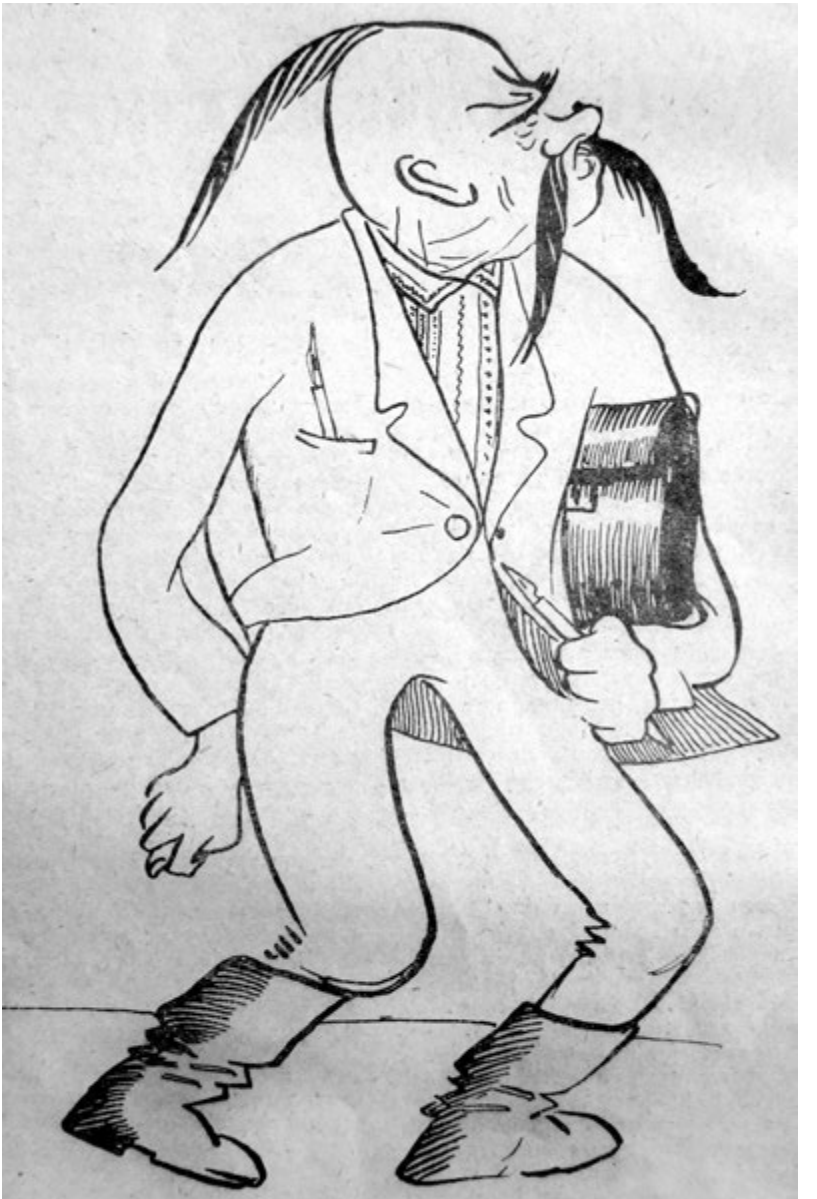

З'явилися на вулицях чуби чуприни й оселедці..
Запанувала дипломатія на зразок колишнього листування з турецьким султаном..
... Не ставало лише довгої й широкої матні.

І побачивши поблизу вивіску „Трактир“ наказав перемалювати на „Шинок“.

Видання Універсалів, що знаменували собою революції Ц. Р. проти самої себе.

Петлюра оголошує всіх царських вояків на терені України українським військом.

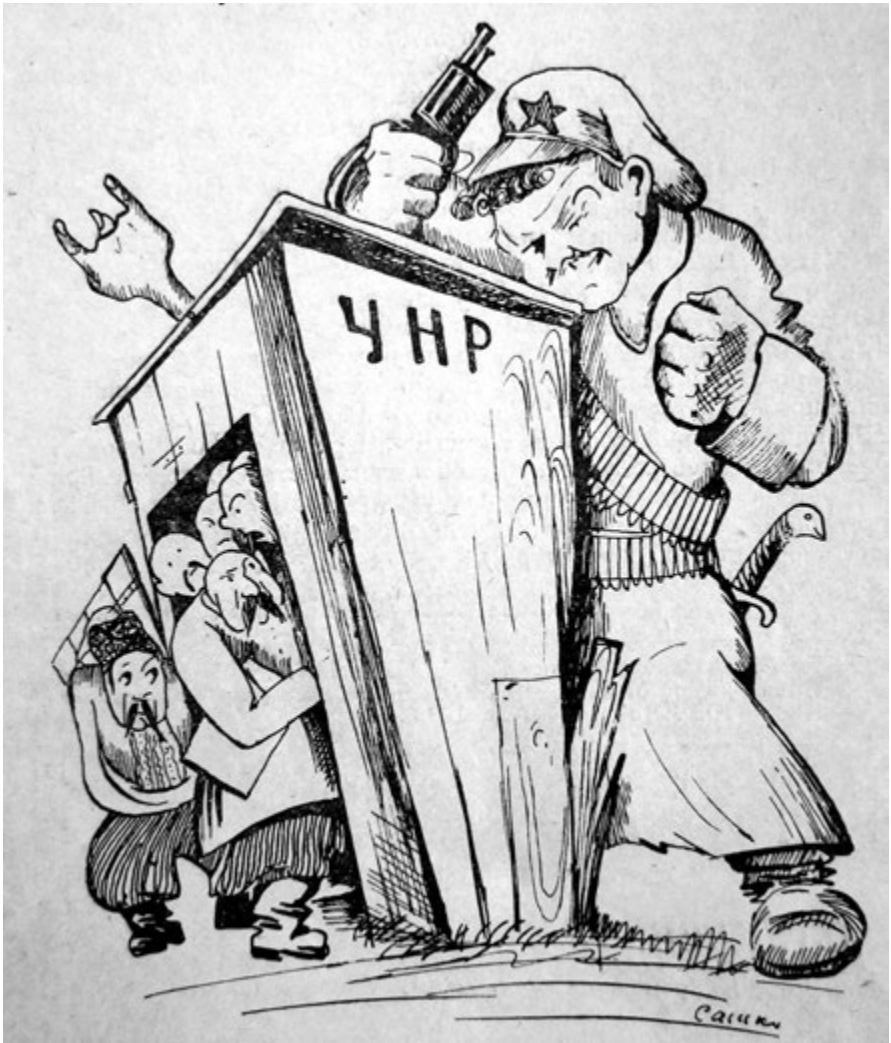

...Зі східнього боку паркан почав тріщати й хилитись.

Хай буде земля селянська, а влада панська.

Ерріо зробив перший крок.

„Новий доказ того, як гетьманщина за-для добробуту селянства не шкодувала нічим".

(Див. „Істукрев").

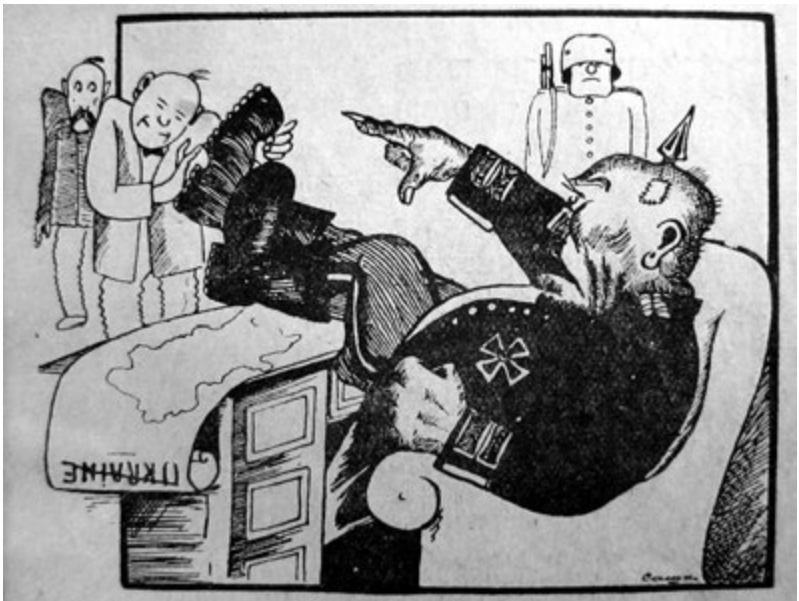

Zu spaet (запізно).

„Хлібороб“.

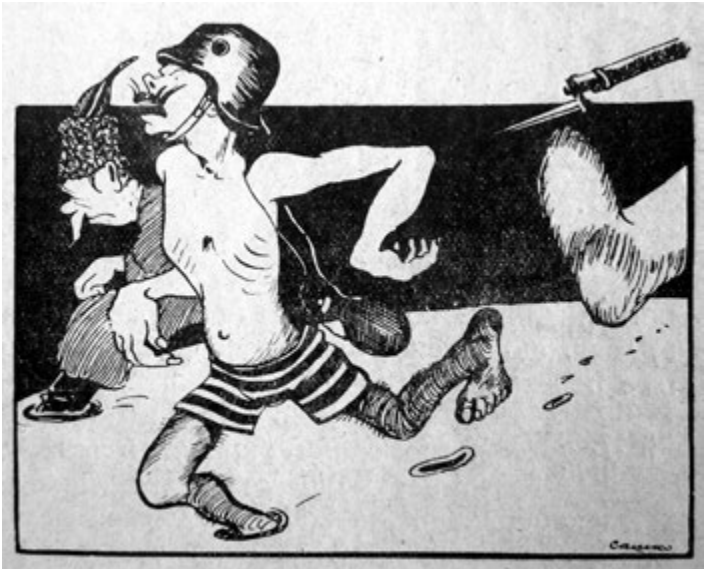

„Геть, ман!“

Автор скоропадських реформ — пан Лизогуб.

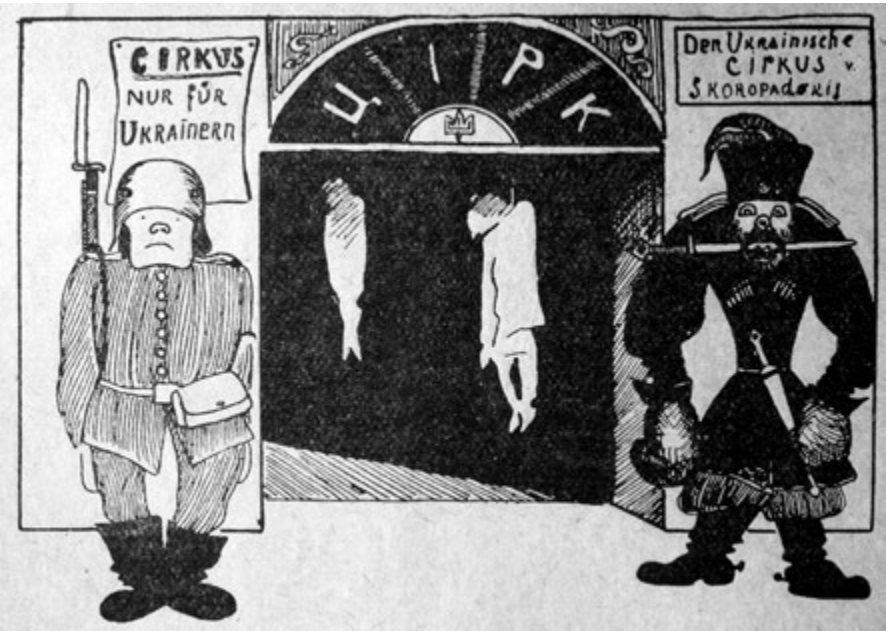

Правління ціркове, але не опереткове.

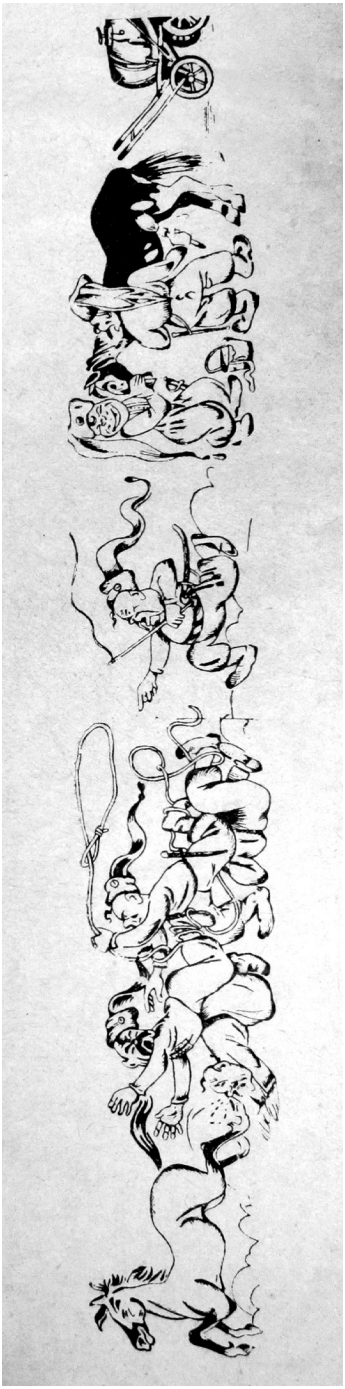

Побачення монархів.

«Пламя»

БИОГРАФИЯ УКРАИНСКОГО ПИСАТЕЛЯ.

Рис. Сашко.

Прирожденный писатель — Источник вдохновения

Первая студия „Плуга" — Первая критика

Подающий надежды.

На перепутьи.

На первый вечер „Плуга“.

Напечатали!

Признанный поэт. Писатель кредитовался.

Павло Тычина. Рис. Довженко.

«Гарт»

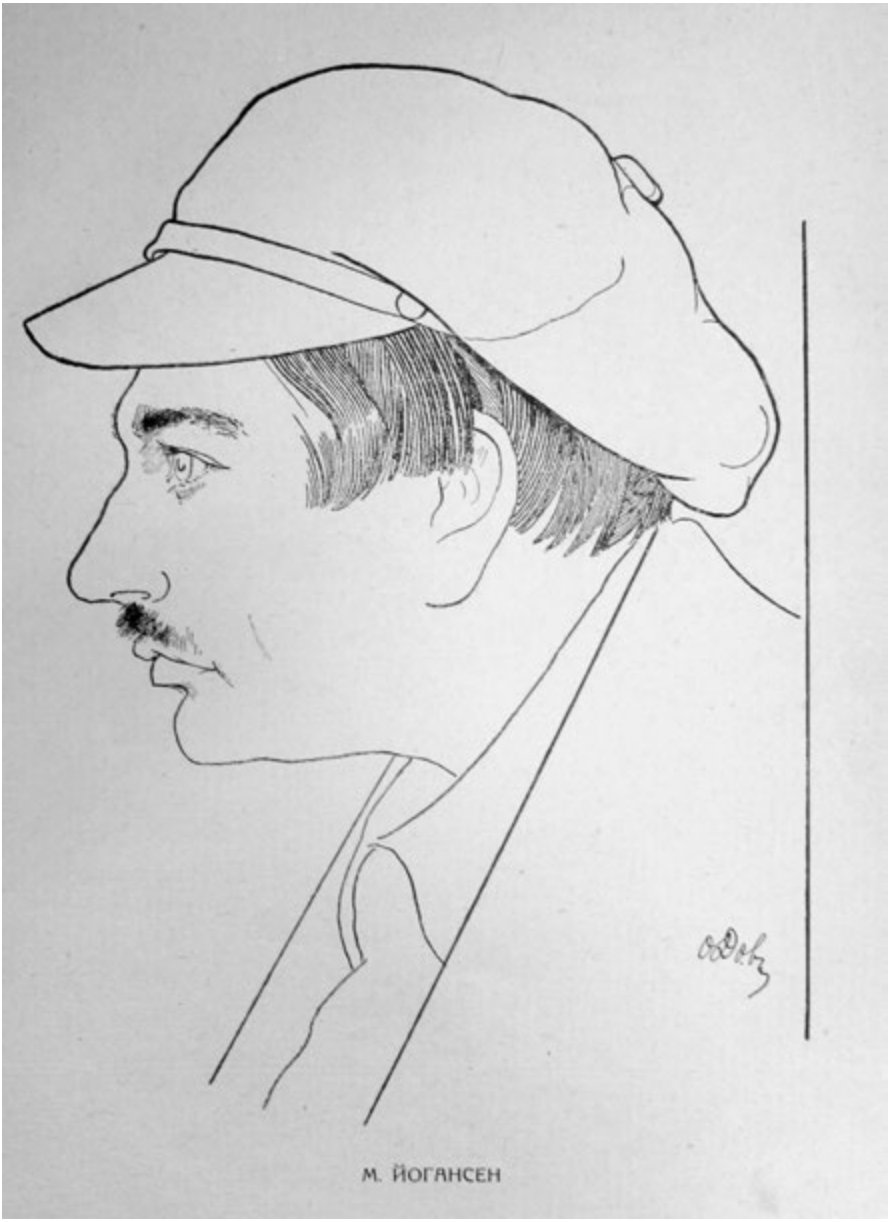

М. ЙОГАНСЕН

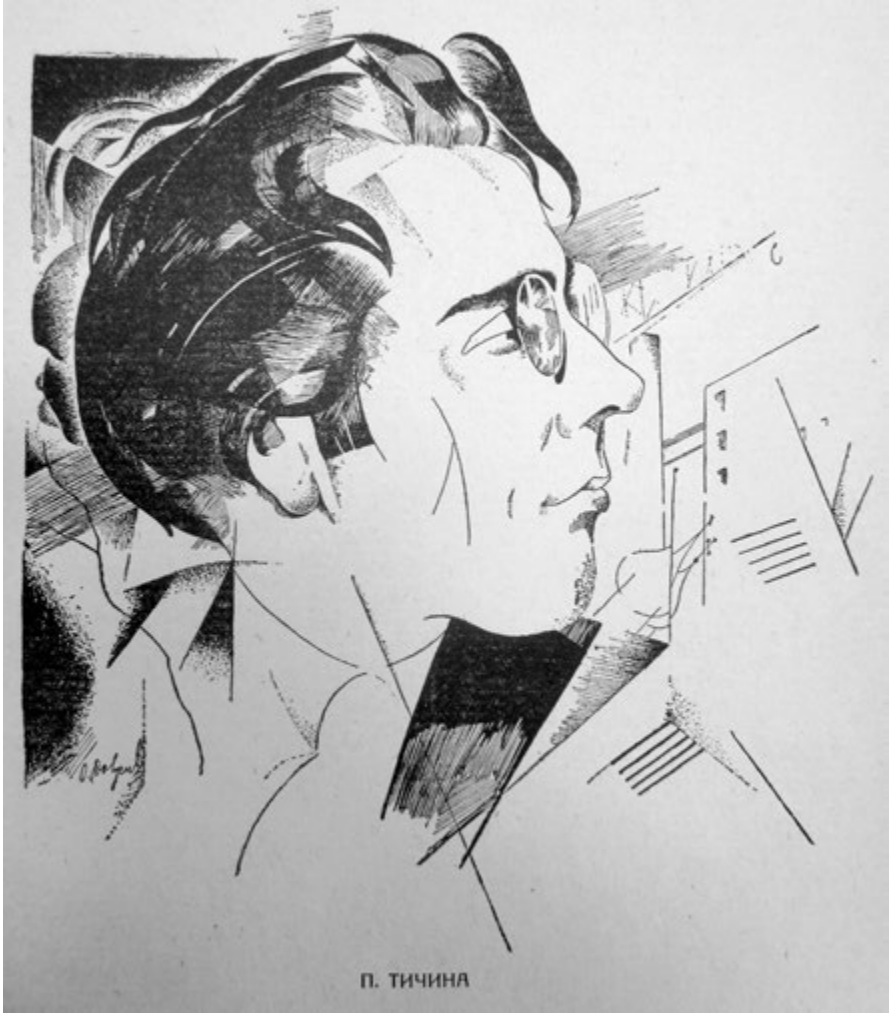

П. ТИЧИНА

В. ПОЛІЩУК

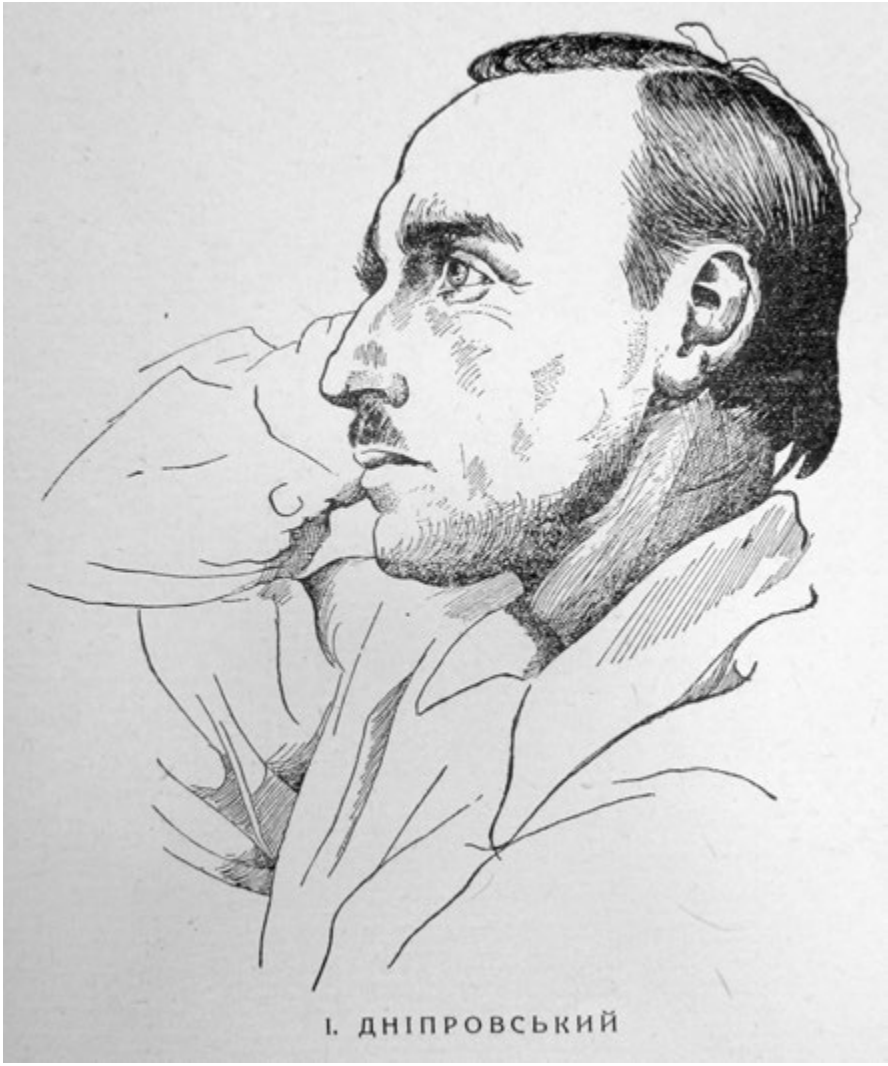

І. ДНІПРОВСЬКИЙ

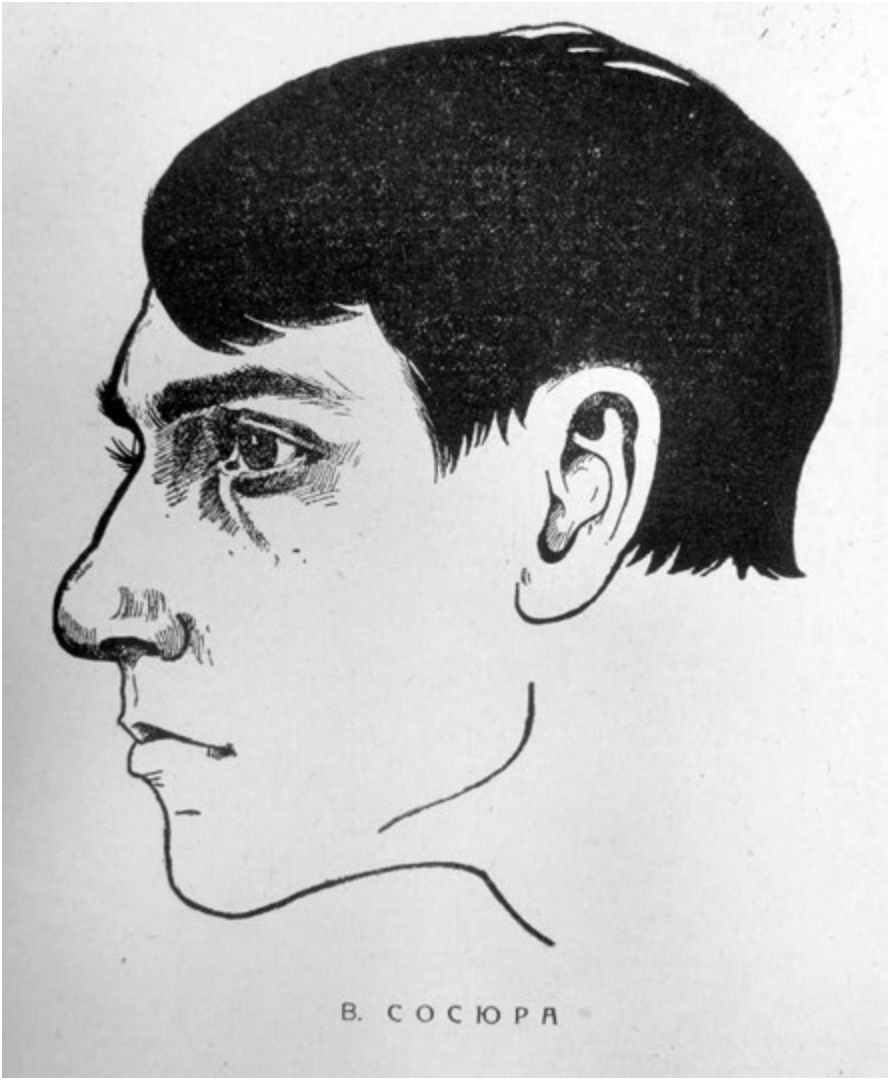
В. СОСЮРА

«Плуг»

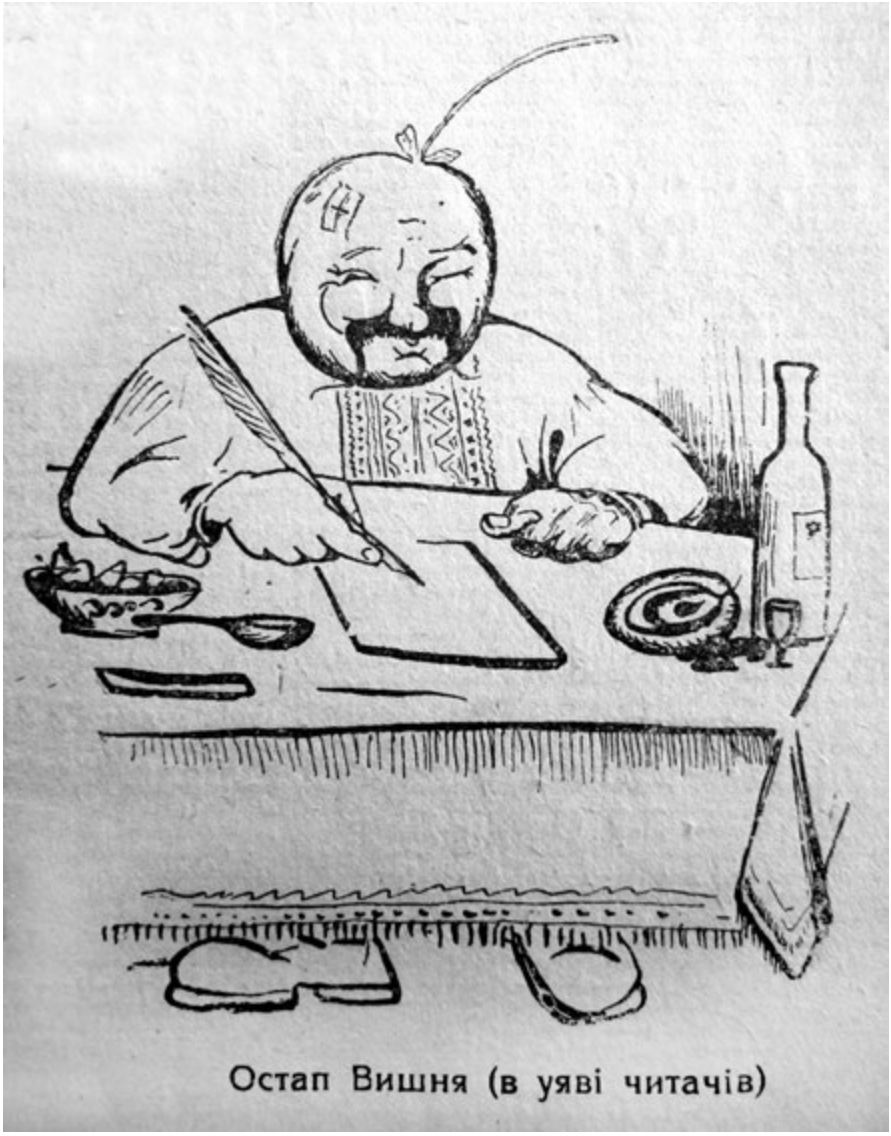

Остап Вишня (в уяві читачів)

Остап Вишня (в натурі)

Андрій Панів

Іван Шевченко

Петро Панч

Василь Вражливий

Володимир Сосюра

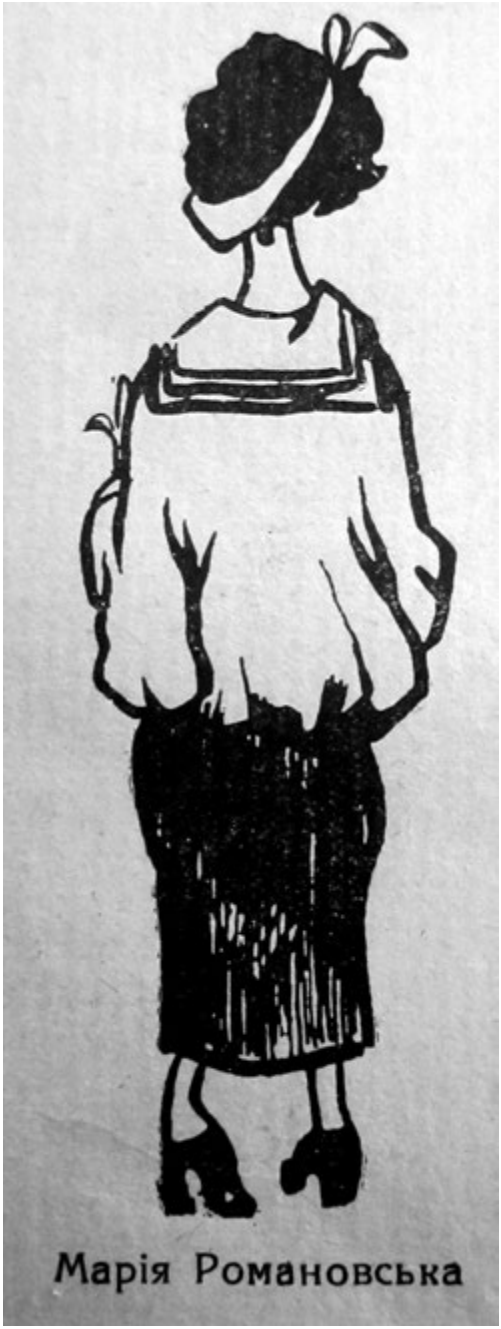
Марія Романовська

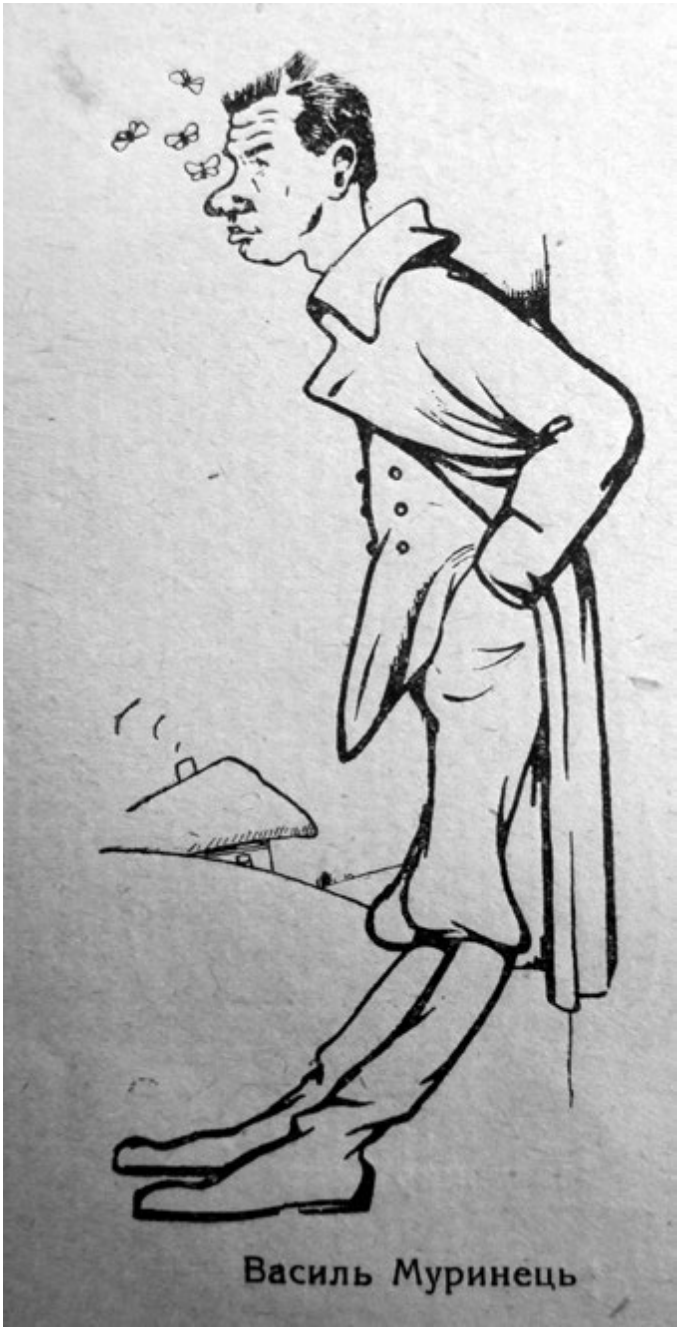
Василь Муринець

Володимир Коряк, критик гартованський

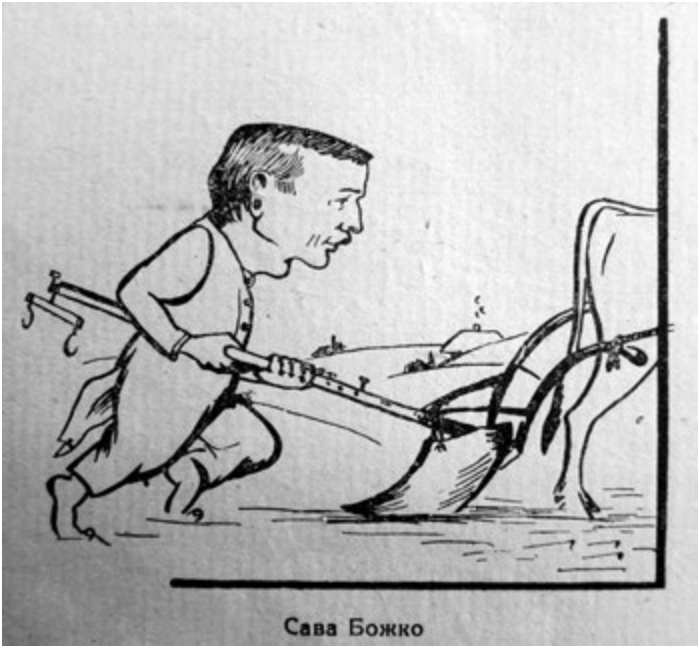

Сава Божко

Петро Голота

Микола Хвильовий,

Сергій Пилипенко

Іван Кириленко

Олександер Копиленко

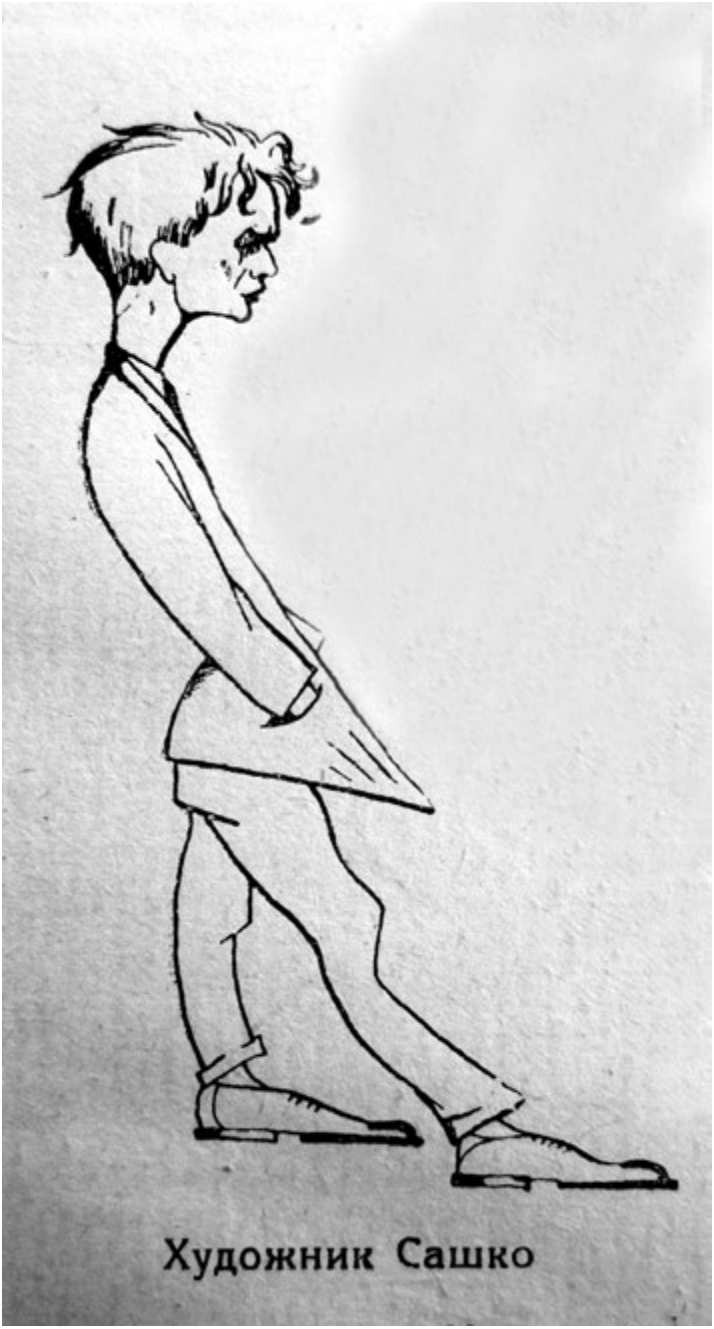

Художник Сашко

1925

«Вісті ВУЦВК»

Тяжка задума.
Фашизм. Що рік майбутнім нам готує?.
Фашизм. Ах, нащо й ти мене дратуєш!
І так несе мене в потоці
(Червоний, бурливий потоці).
Туди де безвість, смерть і морок...
Ах, що ще в нім нам буде році...
Не вимиш рук... Підмок наш порох
І сили ізбірає ворог...
В. П.

На бойні.
1925
ЕБЕРТ

Симон Петлюра звернувся до румунського уряду з пропозицією організувати з недобитків його „армії" корпус, доручивши йому охороняти бесарабський кордон. Румунський уряд погодився на пропозицію Петлюри.

З газет.

Оце й усе...

Чим жахають обивателя в европі.

З газет: шведський король покладе на могилу Брантінга вінок.

За богом служба, а за царем молитва

соціял-демократові не пропадають.

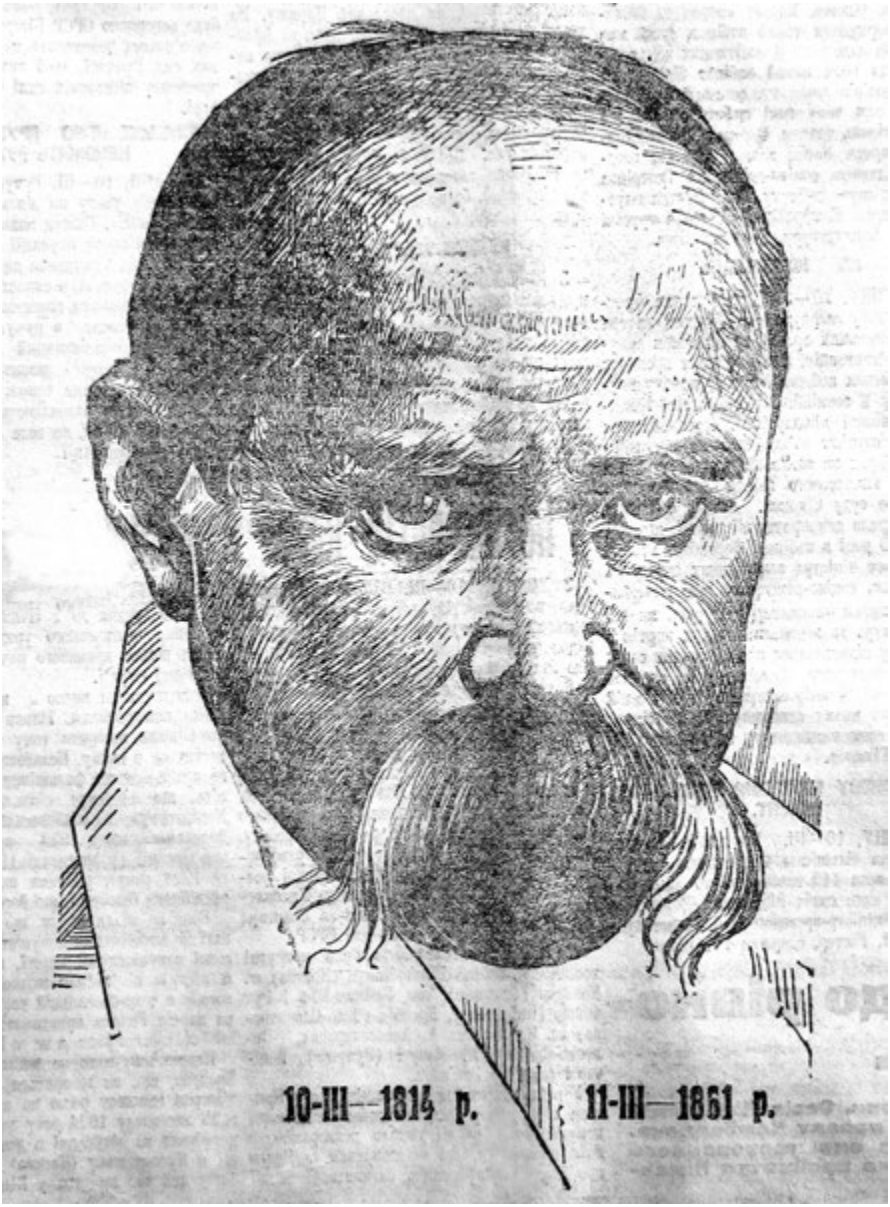
10-III—1814 р.
11-III—1861 р.

Піеля демієї.
Мал. САШКА.

КАПІТАЛ
Папа—„маркеиет“.

„...на страх врагам...“

Каутський на старті: Не гнівайтесь, ваша величність, моя не добіжить...

Справи дипломатичні.

Приєяла президента.
ЛЕБЕ
ГІНДЕНБУРГ: Ось я тебе заприсягну!

Соціял-демократичні перспективи.

Вельс, голова німецької с. д-ії: Хі ба ж це нам перанна?...

Королівська робота.

„Румунська окупаційна військо за час 1918—1925 р. убило в Бесарабії 15,333 душі люду.

З газет.

Румунський Фердинанд: Клята Бесарабія вкидає мене роботою по горло.

Геть білий терор! Геть фашизм!

От Морока!

Абд-Ель-Керім не зможе зброї...
(З газет).

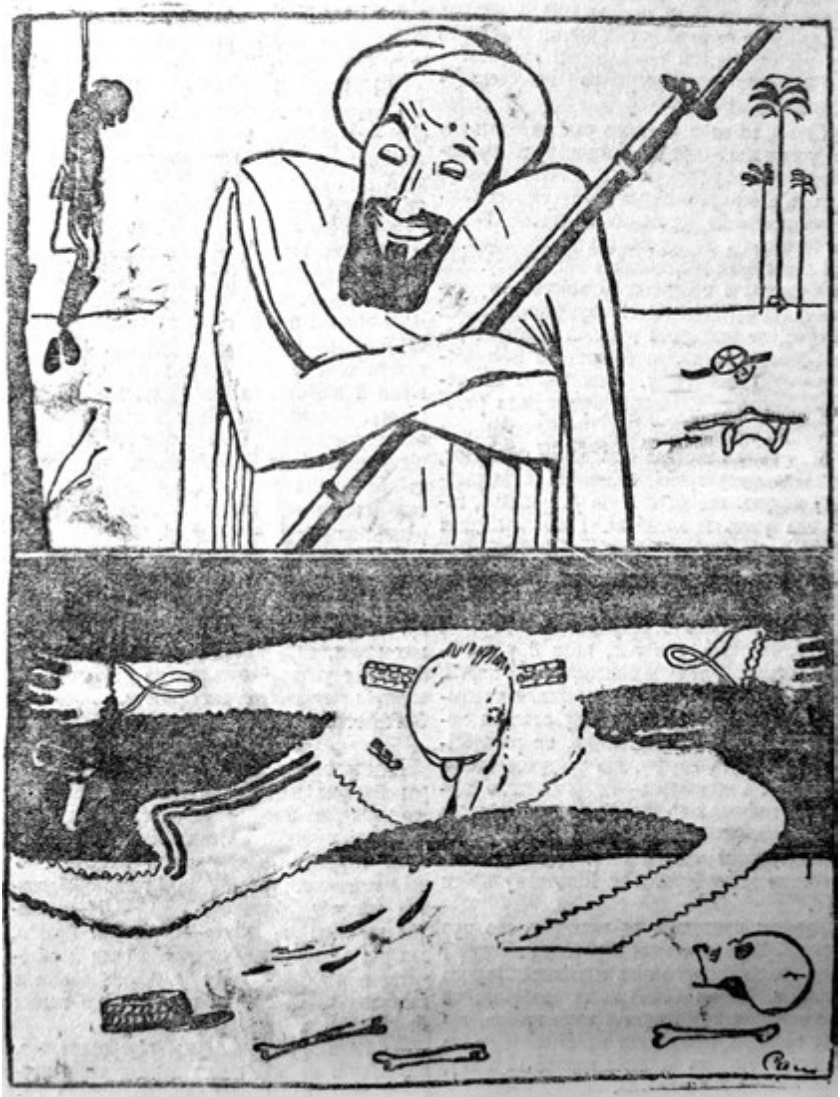

Ну й морока!

Чемберлен лицем до СРСР.

На протязі найближчих 9-х місяців ми станемо лицем до російського питання.

З промови в англійському парляменті.

З одинадцятого серпня в районі Брод роспочнуться маневри польської кавалерії.

З газет.

ЧЕМБЕРЛЕН: Наше діло мірошницьке—підкрутив та й знову...

МАЛПА АМЕРИКАНСЬКОМУ БІБЛІЄЛЮБЦЕВІ. Протест! Стопроцентові американські ідіоти походять тільки від шиказьких свиней!

— Та будь же Ваша ласка, фрау Німеччино!

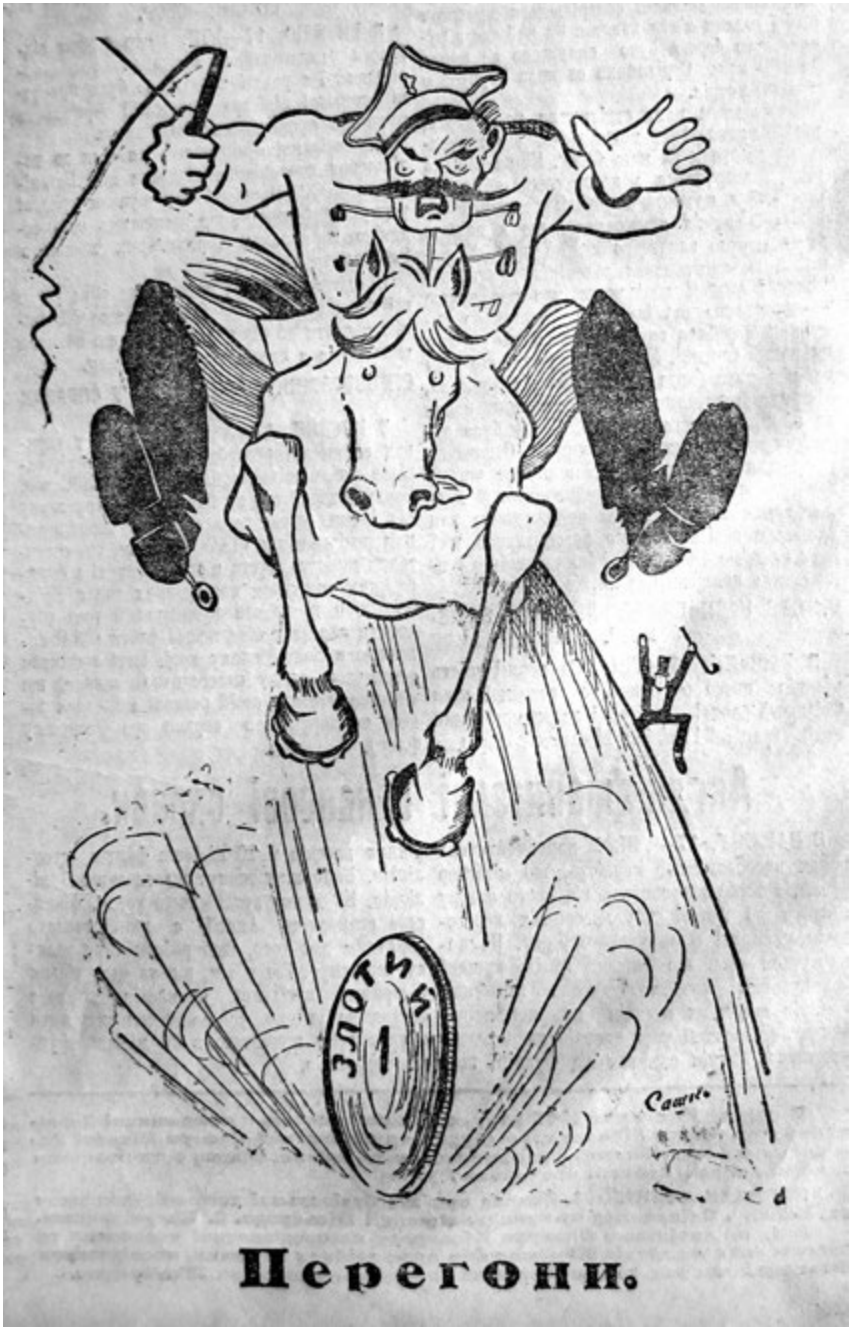
ЗЛОТЫЙ
1
Перегони.

Кваліфікований робітник.

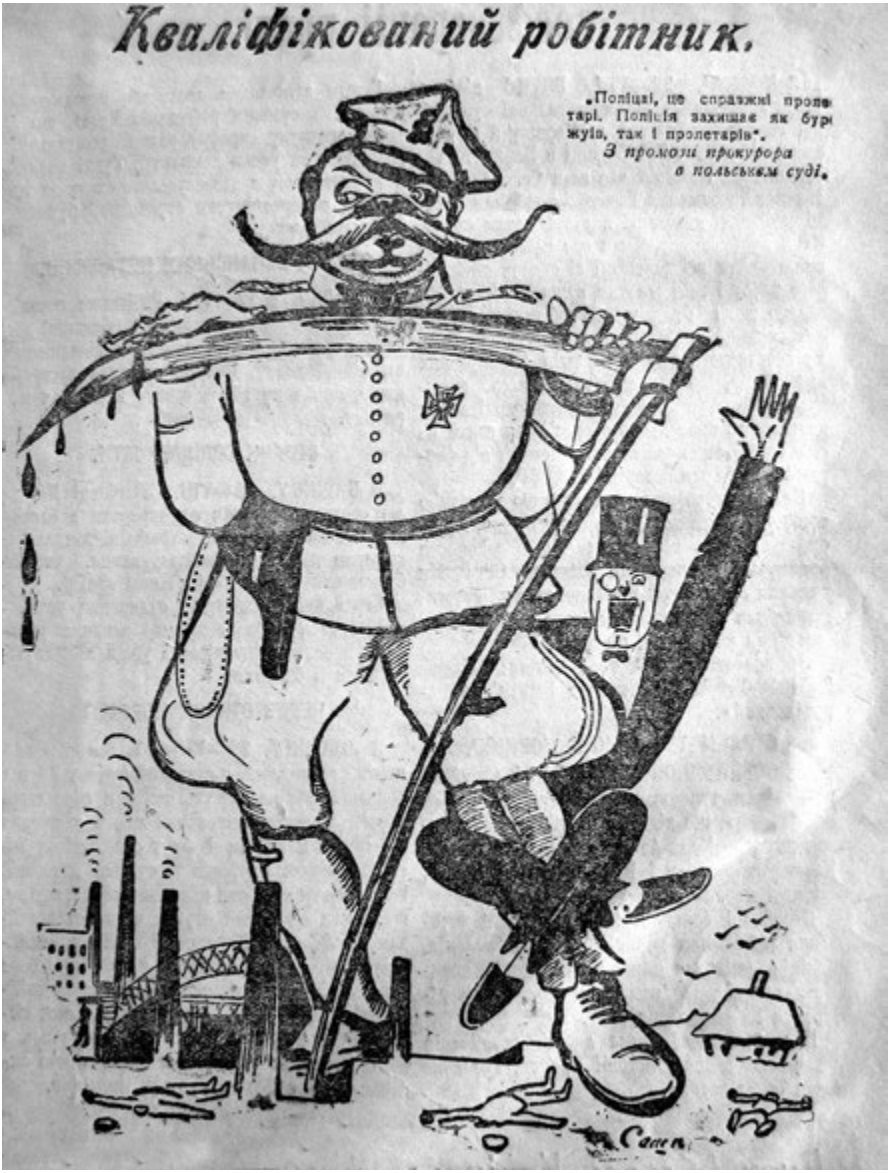

Пролетарський привіт II Інтернаціоналу.
2 ІНТЕРНАЦІОНАЛ 2
Довженко.

Теж... „освічені мореплавці“.

Міністер оборони.
Міністром оборони в Литві призначено ксьондза Бистраса.
З газет.
Сказано ж бо: „не вбий!"...

Тов. Чічерін за кордоном.
Самко

Під французьким парканом.
— Краще вмру, як собака під тином
а не повернусь в С.Р.С.Р.
З „Посл. Новостей“.

Королівський ювілей.
На ювілей румунського короля
ювілейна комісія зібрала біля 75 карб.
(на наші гроші).
(З газет).
Подайте, що милость ваша...

Штреземан на роздоріжжі.
НА МОСКВУ
НАСЬ ЛОКАРНО

В Локарно.
Німецькі газети радіють, що Німеччина бере участь в конференції (в Локарно), як рівноправний член !!.
З газет.
ШТРЕЗЕМАН
Отак, як бачите...

„Маслособорування“ франка...
Для стабілізації франка попи всіх культів у Франції агітують за державну позику... Франк далі падає...
(З газет).
О. Довженко.
КАЙО
О. Дов
„Молітесь, братіє, молітесь!“

Два боки однії медалі.

О. Драженко.

Виявилось, що Макдональд на сесії Ліги Націй (коли він був ще головою уряду) приймав болгарського міністра Калфова і обіцяв йому підтримку в боротьбі з більшовизмом.

З газет.

Шаха зустрічають.
Шахові персидському заборонено в'їзд до Персії.
(З газет).

Після Локарно, або повторення азів.

Версальська угода залишається непорушною.

З газет.

О. Довженко.

Штреземан. А ну за мною: М–и р–а–б–и!..

Король іде...

Під час подорожі румунського короля г наказу поліції двері й вікна в будинках за чинено, на дахах поставлено кулемети—на вул: ц к—гармати. *З газет.*

Болдвінський удав за роботою.

Робітничі квартали переповнені поліцейськими загонами, що з наказу міністра внутрішніх справ Англії Д. Хікса вишукують арештовують комуністів та працівників революційних профспілок.

В газет.

Судді і засуджений.
Під час „суда" над мурашком, до навіть прокурор весь час напирав на те, що Мурашка був вірним „сином ойчизни". Мурашка засуджено на два роки ув'язнення.
З газет.
МУРАШКО
СИНУ ОЙЧИЗНИ

Зльот фашистів.

„Скликається всесвітній конгрес фашистів".

З газет.

О. Довженко

Мусоліні: «Фашисти всіх країн, фффю»!

Іменем короля...

З'їзд англійської робітничої партії ухвалив виключити з партії комуністів.
З газет.

... Заборонено.

«Селянська правда»

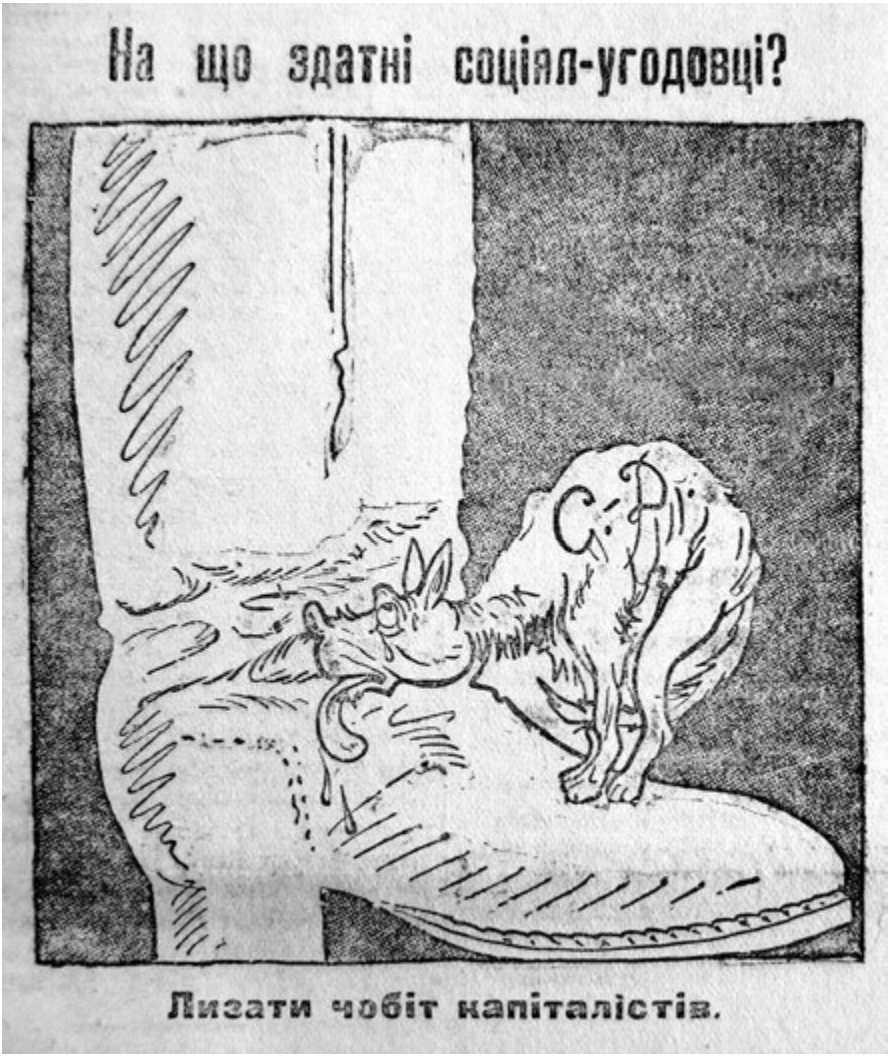

Causse

«Всесвіт»

Дружній шарж.

Сашко.

Первісний проект видавничої марки „Черв. Шлях“.— О. Шумський, С. Пилипенко, М. Полянський в шуканнях за оборотними коштами.

ПОЛІТОСВІТА НА ВУЛИЦІ. *Малюнок худ. О. Довженка.*

— Треба запам'ятати, бо при частій установі, кажуть, про цього Лібкнехта питають...

Траурні дні в Німеччині

Еберт вмер, а діло його живе... О. Довженко

В. Сосюра.

Ол. Корж.

...„Викручувався я довго“...

Мал. худ. Сашко.

„Юні“ піонери „Всесвіту“.

«Безвірник»

Чого, свиня, плачеш? Ой, бачу попа: потрібна богові моя ковбаса.

Піп рабинові:

— У що-б ти вірив, коли-б Мойсей спотикнувся та побив скрижалі?

Рабин:

— А що з твоєю вірою було-б, аби Марія синочка не знайшла?

Га?

1926

«Вісті ВУЦВК»

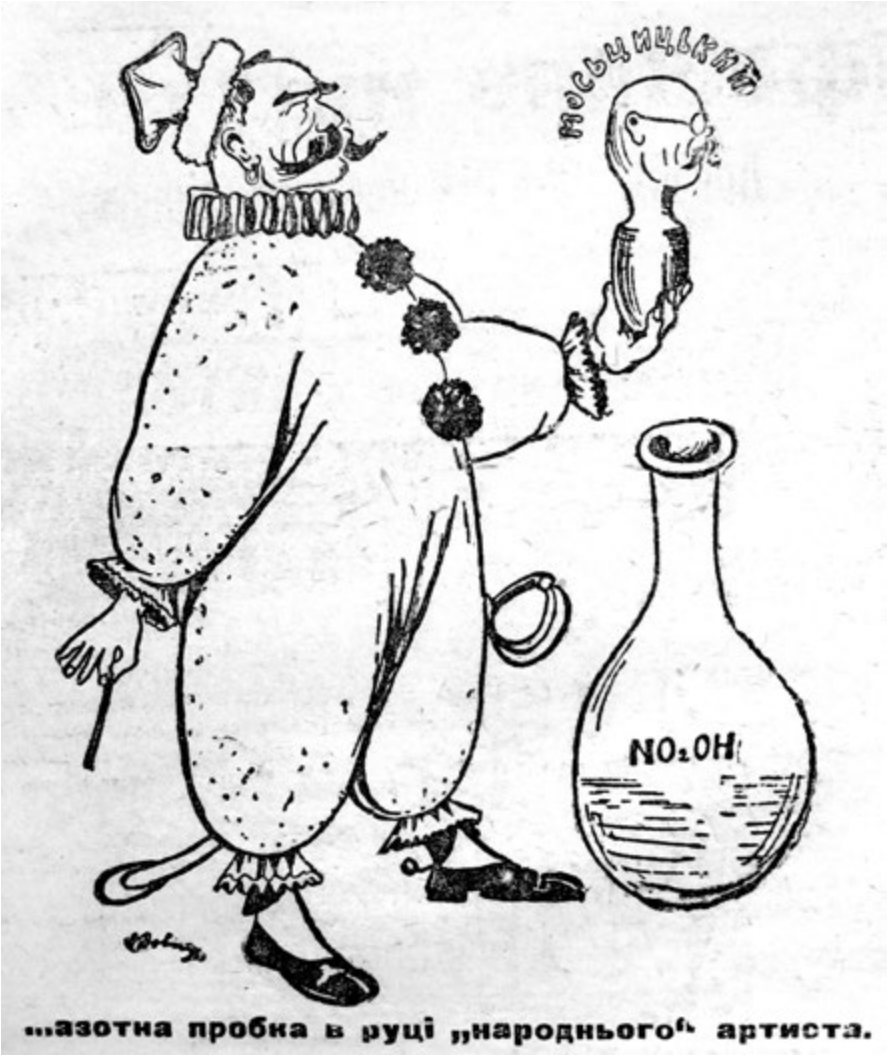

...азотна пробка в руці „народнього" артиста.

Мал. О. Довженка.
Ну? Скільки дано?...

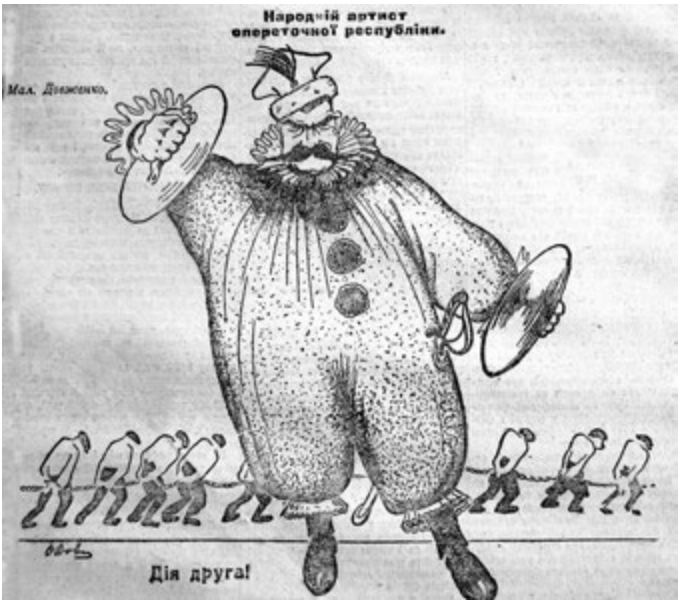
Народній артист
опереточної республіки.
Мал. Довженко.
Дія друга!

Національне свято.

(ДІЯ ТРЕТЯ).

Мал. Довженка.

Оцій пані сьогодні присягає... (див. на 2-й стор.)

Вибори й перевибори.

(Дружній шарж).

Тов. Г. І. Петровського обрано на: почесного моряка, почесного кавалериста, почесного піхотинця, почесного слюсаря, почесного столяра, почесного канатчика, почесного мислівця і т. д., і т. д., і т. д.

(Зі старих газет).

Тов. Г. І. Петровського обрано на почесного члена Сільради....району....округи

(що дня в свіжій газеті).

Тов. Петровський. Коли ж ото все оте та виконувати?!

Боротьба з голодом.

Мал. Дорженко.

З наказу польської влади у Підволочиську затримано 15 вагонів ячменю, пожертвованого українським червоним хрестом голодним Західної України...

Військо з Варшави розброює й арештовує селян у багатьох кутках Польщі.

З газет.

ЗАУІСЦЬ ХЛІБА—НАГАЙ.

Пуанкаре—ватажок національної концентрації.

«Всесвіт»

Отакий був Васька!... Через те й подобався мені...

Вчив мене Васька цікавого життя днового, багато пив, не мало їв.

Ходім у кантору!... Протокол маю составить! Пожалуйте!

Олекса Сабуренко

«Кіно»

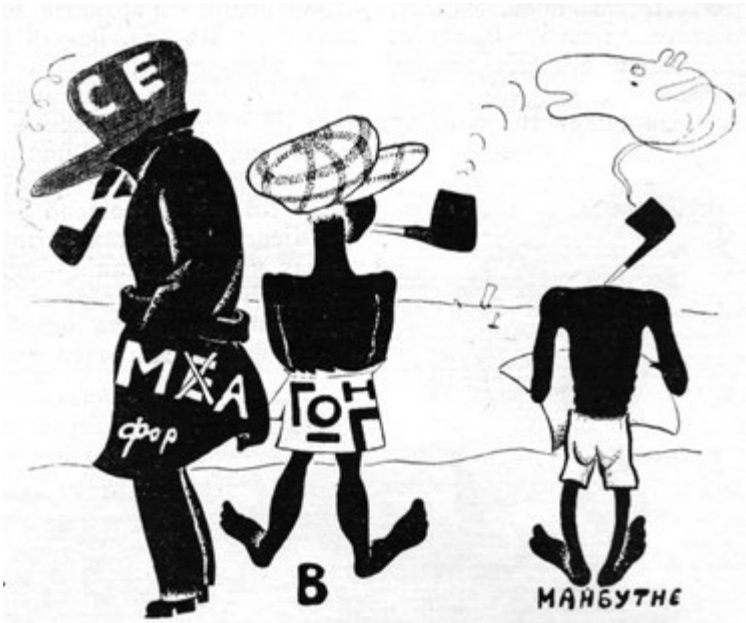

„... найбільше сюди бігають молоді автори й футуристи—поети"

„... першого ж дня скаже Одеса, що Чарлі Чаплін народився від веселого грузчика Каплана"

„... не знайшлося в гавані й одного грузчика—вони грали десь для фільма красиво й шумно"

„... вам доводитимуть, що Дуглас Фербенкс є незаконний син тітки Рухлі з присатні"

„... він огляне вас призирливо і викине свого останнього козиря:—Так собі?! А море?"

«Нове мистецтво»

Універсальний «макет» до конструктивних постановок Держдрами.

Дружній шарж. Мал. О. Довженка.

Проф. І. Туркельтауб.

Дружній шарж

Дм. Ровинський *Мал. О. Довженка*

1928

«Культура и побут»

О. Копиленко.—Дружній шарж О. Довженко.

Автошарж

ДОВЖЕНКО В КОЛЬОРІ

І прокляв бог чоловіка: в поті чола свого істимеш хліб свій. Ори, дурню, на панів та попів за те в царство небесне
падеш. Отакий бог-отець милосердний та милостивий. Любить діток своїх тоблящих, а нерок не жалує.

БОРОТЬБА
ВЕЛЕТНІВ

ВПАЗУР
АХ
РАДВЛАДИ

СИНІЙ ПАКЕТ

ВАСИЛЬ БЛАКИТНИЙ

помер 4 грудня 1925 року

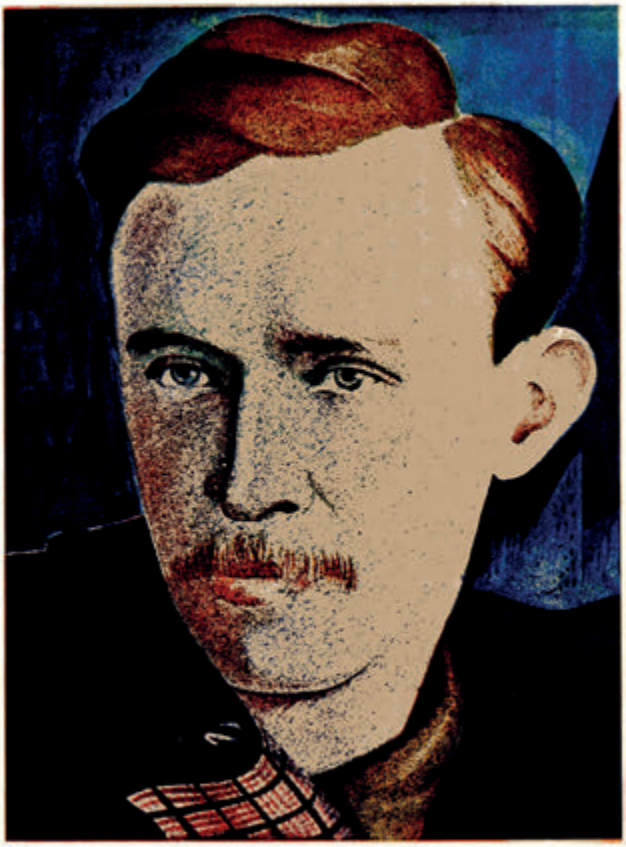

Портрет роботи О. Довженка

Сатира.
„Всі ми під богом ходимо“.

Додаток журналу
«КІНО»
Всеукраїнського Фото-Кіно
Управління

ГРИГОРІЙ ІВАНОВИЧ
ПЕТРОВСЬКИЙ

Портрет роботи О. Довженка
(власність редакції „Вістей ВУЦВКУ")

НАША МОЛОДЬ

Мал. О. Довженка

Вона: Скажіть, ви любили коли небудь?!
Він: Навіть аліменти плачу...

ВСЕСВІТ
N1

всесвіт
N2

всесвіт

І РЕЧЕ ХРИСТОС: воззріте на птиці небесні. Вони не сіють, не жнуть і не звирають в шитниці і господь небесний годує їх.

ДЯДЬКО КАЖЕ: так ото ти, всеблагий та милостивий, отієї гусени наплодив, щоб граків годувати? А моїх дітей не сіяши,

Мал. худ. Сашка.

...ки жовти, чим годувати? Сонцю чи що?

Перелік надрукованих ілюстрацій

1923

1. На кордоні // Молот. 1923. № 13.
2. Добровольці до польської армії // Молот. 1923. № 13.
3. Велике національне свято у Варшаві. Фельдмаршал Фош і Пілсудський об'їжджают військо // Молот. 1923. № 13.
4. Обновление // Коммунист. 1923. 21 августа. С. 1.
5. Лицарі на роздоріжжі // Вісті ВУЦВК. 1923. 24 серпня. С. 3.
6. Ликвидация меньшевизма // Коммунист. 1923. 26 августа. С. 1.
7. Правительство Штреземана // Коммунист. 1923. 31 августа. С. 1.
8. «Святе мистецтво» // Вісті ВУЦВК. 1923. 31 серпня. С. 1.
9. Серенада на новый лад // Коммунист. 1923. 1 сентября. С. 1.
10. Ремонт Харькова // Коммунист. 1923. 4 сентября. С. 1.
11. Верхівець без голови // Вісті ВУЦВК. 1923. 4 вересня. С.1.
12. Наука їде // Вісті ВУЦВК. 1923. 5 вересня. С. 1.
13. Перед ганком Державного політичного управління // Вісті ВУЦВК. 1923. 11 вересня. С. 1.
14. Думки американського дяді // Вісті ВУЦВК. 1923. 13 вересня. С. 1.
15. Ждемо // Вісті ВУЦВК. 1923. 14 вересня. С. 1.
16. Вечные странники // Коммунист. 1923. 14 сентября. С. 1.
17. «Морганатический» брак // Коммунист. 1923. 15 сентября. С. 1
18. Крокодилячі сльози! // Вісті ВУЦВК. 1923. 16 вересня. С. 1.
19. Не буде так! // Вісті ВУЦВК. 1923. 22 вересня. С. 1.
20. Ще один виклик // Вісті ВУЦВК. 1923. 28 вересня. С. 1.
21. Останні часи // Вісті ВУЦВК. 1923. 14 жовтня. С. 1.
22. М. Хвильвий (Член президії «Гарту») // Література, наука, мистецтво. 1923. № 2. 14 жовтня. С. 2.
23. С. Пилипенко (Отаман «Плуга») // Література, наука, мистецтво. 1923. № 2. 14 жовтня. С. 3.
24. Остап Вишня (Як його уявляє читач) // Література, наука, мистецтво. 1923. № 2. 14 жовтня. С. 4.
25. Остап Вишня (Як він є в натурі) // Література, наука, мистецтво. 1923. № 2. 14 жовтня. С. 4.
26. В. Сосюра // Література, наука, мистецтво. 1923. № 3. 21 жовтня. С. 1.
27. С. Розентул. («Економіст» «Вістей» і найуважніщий читач статтів С. Розентула) // Література, наука, мистецтво. 1923. № 3. 21 жовтня. С. 4.

28. В. Коряк (Громовержець-критик з «Гарту» // Література, наука, мистецтво. 1923. № 4. 28 жовтня. С. 1.
29. А. Панів — секретар «Плуга» // Література, наука, мистецтво. 1923. № 4. 28 жовтня. С. 4.
30. Дружні шаржі. В. Радиш «Закордонщик» «Вістей» // Література, наука, мистецтво. 1923. № 6. 11 листопада. С. 1.
31. Павло тичина до «Космічного оркестур». («Соняшний кларнетист») // Література, наука, мистецтво. 1923. № 6. 11 листопада. С. 2.
32. Гнат Юра — «Еуген нещасний». («Директор театру ім. Франка») // Література, наука, мистецтво. 1923. № 6. 11 листопада. С. 3.
33. Дружні шаржі. Сашко (Довженко). Автошарж // Література, наука, мистецтво. 1923. № 6. 11 листопада. С. 4.
34. Божко — лідер «Плугу» за роботою // Література, наука, мистецтво. 1923. № 7. 18 листопада. С. 1.
35. Дружеские шаржи. Наркомпрос т. Затонский, редактор «Селянської правди» С. Пилипенко // Коммунист. 1923. 14 ноября. С. 1
36. Кость Котко в екстазі творчого натхнення // Література, наука, мистецтво. 1923. № 7. 18 листопада. С. 2.
37. Ларик (Евг. Касяненко). Керівник «Космосу» в Європі // Література, наука, мистецтво. 1923. № 7. 18 листопада. С. 3.
38. Ів. Шевченко // Література, наука, мистецтво. 1923. № 8. 25 листопада. С. 1.
39. Копиленко. Критик з «Плуга» // Література, наука, мистецтво. 1923. № 8. 25 листопада. С. 3.
40. Дружні шаржі. Романовська. Поетеса з «Плугу» // Література, наука, мистецтво. 1923. № 8. 25 листопада. С. 4.
41. Получай Єву! Росплоджуйсь!... // Знаття. 1923. № 13. 1 грудня.
42. …Сиідв бог. Літав… // Знаття. 1923. № 13. 1 грудня.
43. …Ох, і паробив-же!... // Знаття. 1923. № 13. 1 грудня.
44. Вражливий. Поет з «Плугу» // Література, наука, мистецтво. 1923. № 9. 2 грудня. С. 3.
45. Новий Маркс та його капітал // Вісті ВУЦВК. 1923. 7 грудня. С. 1.
46. Махно на волі // Вісті ВУЦВК. 1923. 8 грудня. С. 1.
47. Дружні шаржі. С. Пилипенко // Література, наука, мистецтво. 1923. № 10. 9 грудня. С. 1.
48. Дружні шаржі. Валер Проноза // Література, наука, мистецтво. 1923. № 10. 9 грудня. С. 3.
49. «Ножиці». Ой, сходяться !!! // Вісті ВУЦВК. 1923. 14 грудня. С. 1.
50. Депутат // Література, наука, мистецтво. 1923. № 11. 16 грудня. С. 1.
51. І. С. Туркельтауб. Професор естетики // Література, наука, мистецтво. 1923. № 11. 16 грудня. С. 3.

52. Студентський побут // Вісті ВУЦВК. 1923. 21 грудня. С. 1.
53. П. Голота // Література, наука, мистецтво. 1923. № 12. 23 грудня. С. 1.
54. Дружні шаржі. М. Йогансен // Література, наука, мистецтво. 1923. № 12. 23 грудня. С. 3.
55. «Христос рождається, славіте…» // Вісті ВУЦВК. 1923. 25 грудня. С. 1.
56. Хліборобська культура // Вісті ВУЦВК. 1923. 30 грудня. С. 1.
57.

1924

58. Професор Грушевський: Ех, їхати, так їхати… так і запізнився… // Вісті ВУЦВК. 1924. 4 січня. С. 1.
59. Дружні шаржі. «Динамичний льот» В. Поліщука // Література, наука, мистецтво. 1924. № 14. 6 січня. С. 1.
60. Остап Вишня. Один із перших співробітників і фейлетоніст «Вістей» // Вісті ВУЦВК. 1924. 14 січня. С. 1.
61. Головний отаман С. Петлюра в новій ставці // Вісті ВУЦВК. 1924. 18 січня. С. 1.
62. Промова короля в парламенті // Вісті ВУЦВК. 1924. 19 січня. С. 1.
63. Володар світу // Вісті ВУЦВК. 1924. 20 січня. С. 1.
64. В черзі // Вісті ВУЦВК. 1924. 8 лютого. С. 1.
65. На пражській вулиці // Вісті ВУЦВК. 1924. 9 лютого. С. 1.
66. Ну й лусне … // Вісті ВУЦВК. 1924. 12 лютого. С. 1.
67. Народна освіта по «малопольські» // Вісті ВУЦВК. 1924. 19 лютого. С. 1.
68. Ворожка ворожить… // Вісті ВУЦВК. 1924. 21 лютого. С. 1.
69. [Б. Н.] // Вісті ВУЦВК. 1924. 21 лютого. С. 1.
70. Дитинка-шостилітка // Вісті ВУЦВК. 1924. 24 лютого. С. 1.
71. Новий «спец.-гаманець» // Вісті ВУЦВК. 1924. 26 лютого. С. 1.
72. Після нафтової операції // Вісті ВУЦВК. 1924. 27 лютого. С. 1.
73. Політика миру // Вісті ВУЦВК. 1924. 28 лютого. С. 1.
74. Дружні шаржі. Доклад тов. Озерського в «Плузі» про кіно-техніку // Література, наука, мистецтво. 1924. № 9. 2 березня. С. 1.
75. «У сусіда хата біла» // Вісті ВУЦВК. 1924. 4 березня. С. 1.
76. [Т. Г. Шевченко] // Література, наука, мистецтво. 1924. № 10. 9 березня. С. 1.
77. Славних прадідів великих // Література, наука, мистецтво. 1924. № 10. 9 березня. С. 6.

78. «Святителю отче Християне, моли ВУЦВК о нас…» // Вісті ВУЦВК. 1924. 9 березня. С. 1.
79. Історія одного визнання // Вісті ВУЦВК. 1924. 21 березня. С. 1.
80. Чванько // Вісті ВУЦВК. 1924. 27 березня. С. 1.
81. Оце пісня гарна нова починайте її знова // Вісті ВУЦВК. 1924. 28 березня. С. 1.
82. Урядова гойдалка // Вісті ВУЦВК. 1924. 30 березня. С. 1.
83. Весняна іділія // Вісті ВУЦВК. 1924. 6 квітня. С. 1.
84. Ілюстрація до фейлетону «Не "визволили" таки» // Селянська правда. 1924. 6 квітня. С. 5.
85. Ілюстрація до фейлетону «Не "визволили" таки» // Селянська правда. 1924. 6 квітня. С. 5.
86. Ілюстрація до фейлетону «Не "визволили" таки» // Селянська правда. 1924. 6 квітня. С. 5.
87. Ілюстрація до листа з рубрики «Життя-буття селянське» // Селянська правда. 1924. 9 квітня. С. 2.
88. Ілюстрація до листа з рубрики «Життя-буття селянське» // Селянська правда. 1924. 9 квітня. С. 2.
89. Ілюстрація до листа з рубрики «Життя-буття селянське» // Селянська правда. 1924. 9 квітня. С. 2.
90. Ілюстрація до листа з рубрики «Життя-буття селянське» // Селянська правда. 1924. 9 квітня. С. 2.
91. Ілюстрація до фейлетону «Як гусениця у дядьки Кіндрата штани ззіла…» // Селянська правда. 1924. 11 квітня. С. 4.
92. Ілюстрація до фейлетону «Як гусениця у дядьки Кіндрата штани ззіла…» // Селянська правда. 1924. 11 квітня. С. 4.
93. Ілюстрація до фейлетону «Як гусениця у дядьки Кіндрата штани ззіла…» // Селянська правда. 1924. 11 квітня. С. 4.
94. Ілюстрація до фейлетону «Як гусениця у дядьки Кіндрата штани ззіла…» // Селянська правда. 1924. 11 квітня. С. 4.
95. Польсько-румунський дует // Вісті ВУЦВК. 1924. 12 квітня. С. 1.
96. Ілюстрація до оповідання «Весна своє берьоть!» // Селянська правда. 1924. 13 квітня. С. 5.
97. Ілюстрація до оповідання «Весна своє берьоть!» // Селянська правда. 1924. 13 квітня. С. 5.
98. Ілюстрація до оповідання «Весна своє берьоть!» // Селянська правда. 1924. 13 квітня. С. 5.
99. Чуєш, батько // Знання. 1924. № 15/16. 19 квітня. С. 36.
100. Чую, синку // Знання. 1924. № 15/16. 19 квітня. С. 36.
101. Ілюстрація до листа «Не голова, а міністр» // Селянська правда. 1924. 20 квітня. С. 3.

102. Ілюстрація до листа «Не голова, а міністр» // Селянська правда. 1924. 20 квітня. С. 3.
103. Ілюстрація до листа «Не голова, а міністр» // Селянська правда. 1924. 20 квітня. С. 3.
104. Чи скрізь так ділять братів? // Селянська правда. 1924. 8 червня.
105. Ілюстрація до листа з рубрики «Життя-буття селянське» // Селянська правда. 1924. 23 квітня. С. 3.
106. Ілюстрація до листа з рубрики «Життя-буття селянське» // Селянська правда. 1924. 23 квітня. С. 3.
107. Ілюстрація до листа з рубрики «Життя-буття селянське» // Селянська правда. 1924. 23 квітня. С. 3.
108. Наш проект // Вісті ВУЦВК. 1924. 25 квітня. С. 1.
109. «Друг друга обимем… і возопієм…» // Вісті ВУЦВК. 1924. 26 квітня. С. 1.
110. Ой неслися бідні кури… // Селянська правда. 1924. 27 квітня. С. 1.
111. Биография украинского писателя // Пламя. 1924. № 4. 30 апреля. С. 16–17.
112. Оце такий Остап Вишня, як ви про нього думаєте // Селянська правда. 1924. 11 травня. С. 4.
113. Оце такий, як він думає писати фейлетон // Селянська правда. 1924. 11 травня. С. 4.
114. Оце такий, як у гості йде // Селянська правда. 1924. 11 травня. С. 4.
115. Паук утік, лишилась павутина // Вісті ВУЦВК. 1924. 14 травня. С. 1.
116. «Моб» про «Березіль» // Література, наука, мистецтво. 1924. № 20. 25 травня. С. 1.
117. Арт. Марь'яненко («Макбет») // Література, наука, мистецтво. 1924. № 20. 25 травня. С. 2.
118. Заставка // Селянська правда. 1924. 25 травня. С. 2.
119. «Машиноборці» // Література, наука, мистецтво. 1924. № 20. 25 травня. С. 4.
120. Заставка // Селянська правда. 1924. 29 травня. С. 2.
121. Заставка // Селянська правда. 1924. 29 травня. С. 2.
122. Незакінчена історія // Вісті ВУЦВК. 1924. 31 травня. С. 1.
123. Остап Вишня в Сімеізі // Література, наука, мистецтво. 1924. № 21. 1 червня. С. 1.
124. Справжнє «Проміння смерти» // Вісті ВУЦВК. 1924. 4 червня. С. 1.
125. Лихий голова // Селянська правда. 1924. 5 червня. С. 3.
126. Бегун Денікін // Знання. 1924. № 21/22. 7 червня. С. 31.
127. Бегун Петлюра // Знання. 1924. № 21/22. 7 червня. С. 31.
128. Чи скрізь так ділять братів? // Селянська правда. 1924. 8 червня.
129. Бегун Скоропадський // Знання. 1924. № 21/22. 7 червня. С. 32.

130. Бегун Винниченко // Знання. 1924. № 21/22. 7 червня. С. 32.
131. Приват-доцент Дурієнко і сотник Грошодеренко // Знання. 1924. № 21/22. 7 червня. С. 36.
132. Той, хто не бігав // Знання. 1924. № 21/22. 7 червня. С. 36.
133. Сумніви не без підстав // Вісті ВУЦВК. 1924. 7 червня. С. 1.
134. Ілюстрація до листа «Чи на сміх, чи як» // Селянська правда. 1924. 8 червня. С. 3.
135. Ілюстрація до листа «Чи на сміх, чи як» // Селянська правда. 1924. 8 червня. С. 3.
136. Думерг: Ось і я… // Вісті ВУЦВК. 1924. 19 червня. С. 1.
137. В італійському парламенті // Вісті ВУЦВК. 1924. 20 червня. С. 1.
138. Заставка // Селянська правда. 1924. 22 червня. С. 3.
139. Піп зрадів // Селянська правда. 1924. 25 червня. С. 2.
140. Відчиняю двері до «фабрики» і… дійсно… // Селянська правда. 1924. 25 червня. С. 2.
141. «І пощебки співали "Ще не вмерла Україна"» // Знання. 1924. № 25. 12 липня. С. 23.
142. «Владо безсило скреготала зубами» // Знання. 1924. № 25. 12 липня. С. 23.
143. До кредитування. Кредитувався. Після акредитування // Знання. 1924. № 26. 19 липня. С. 24.
144. «З'явилися на вулицях чуби, чуприни й оселедці…» // Знання. 1924. № 27. 26 липня. С. 18.
145. «Земний поклін тобі, страднику селянине!...» // Знання. 1924. № 27. 26 липня. С. 19
146. «І побачив поблизу вивіску «Трактир» наказав перемалювати на «Шинок»» // Знання. 1924. № 27. 26 липня. С. 19
147. Отак буржуї з нами мірні зносини завести кортить // Селянська правда. 1924. 27 липня. С. 1.
148. Отак буржуї зараз про загальний мир дбають // Селянська правда. 1924. 27 липня. С. 1.
149. Український університет «по польські» // Вісті ВУЦВК. 1924. 14 серпня. С. 1.
150. «Червоні оборонці радянського ладу пильно виконують свій обов'язок. За ними ми можемо працювати спокійно» // Селянська правда. 1924. 31 серпня. С. 1.
151. [Б. Н.] // Вісті ВУЦВК. 1924. 1 жовтня. С. 1.
152. Великодні писанки: Останній виливок гальського півня, ні чим уже не запіднений… // Література, наука, мистецтво. 1924. № 39. 5 жовтня. С. 1.

153. Великодні писанки: Макдональд: Воістіну… воскрес!... // Література, наука, мистецтво. 1924. № 39. 5 жовтня. С. 1.
154. [Б. Н.] // Література, наука, мистецтво. 1924. № 39. 5 жовтня. С. 1.
155. Циги-циги, скрипонько… // Література, наука, мистецтво. 1924. № 39. 5 жовтня. С. 1.
156. [Уітлі та Макдональд] // Вісті ВУЦВК. 1924. 10 жовтня. С. 1.
157. Геп, стара шельма з воза! Казав мамо не чіпляйтесь // Вісті ВУЦВК. 1924. 18 жовтня. С. 1.
158. Чергове засідання // Література, наука, мистецтво. 1924. № 41. 19 жовтня. С. 1.
159. Вікно в Європу // Вісті ВУЦВК. 1924. 24 жовтня. С. 1.
160. Після виборів // Вісті ВУЦВК. 1924. 4 листопада. С. 1.
161. В «демократичній» охранці // Вісті ВУЦВК. 1924. 6 листопада. С. 1.
162. Видання Універсалів, що знаменовали собою революції Ц. Р. проти самої себе // Знання. 1924. № 41/42. 15 листопада. С. 28.
163. Петлюра оголошує всіх царських вояків на терені України українським військом // Знання. 1924. № 41/42. 15 листопада. С. 29.
164. «Зі східного боку паркан почав тріщати» // Знання. 1924. № 43/44. 22 листопада. С. 32.
165. «Хай буде земля селянська, а влада панська» // Знання. 1924. № 43/44. 22 листопада. С. 32.
166. Ерріо зробив перший крок // Знання. 1924. № 43/44. 22 листопада. С. 33.
167. Не помилився! З промови Чемберлена // Вісті ВУЦВК. 1924. 29 листопада. С. 1.
168. Тайна міністерського архіву // Вісті ВУЦВК. 1924. 30 листопада. С. 1.
169. «Новий доказ того, як гетманщина за-для добробуту селянства не шкодувала нічим» // Знання. 1924. № 45. 6 грудня. С. 26.
170. Zu spaet (запізно) // Знання. 1924. № 45. 6 грудня. С. 27.
171. «Хлібороб» // Знання. 1924. № 45. 6 грудня. С. 27.
172. «Геть, ман!» // Знання. 1924. № 45. 6 грудня. С. 28.
173. Автор скоропадських реформ — пан Лизогуб // Знання. 1924. № 46. 6 грудня. С. 23.
174. Правління ціркове, але не опереткове // Знання. 1924. № 46. 6 грудня. С. 24.
175. Розворот // Знання. 1924. № 46. 6 грудня. С. 26. Колір.
176. [Б. Н.] // Вісті ВУЦВК. 1924. 8 грудня. С. 1.
177. Где шлепнулся сам Семен Петлюра // Коммунист. 1924. 12 декабря. С. 4.
178. Павло Скоропадский, чемпион тяжелого веса… // Коммунист. 1924. 12 декабря. С. 4.

179. Очень запутанный бег с психологией // Коммунист. 1924. 12 декабря. С. 4.
180. Деникин — пришел как будто навсегда… // Коммунист. 1924. 12 декабря. С. 4.
181. Прохлдил тяжелым шагом… // Коммунист. 1924. 12 декабря. С. 4.
182. Побачення монархів // Знання. 1924. № 47. 13 грудня. С. 22.
183. Претенденти. I. М. С. Грушевський // Вісті ВУЦВК. 1924. 24 грудня. С. 1.
184. Претенденти. II. П. Скоропадський // Вісті ВУЦВК. 1924. 24 грудня. С. 1.
185. Претенденти. III. С. Петлюра // Вісті ВУЦВК. 1924. 24 грудня. С. 1.
186. Претенденти. IV. Денікін, Врангель і т.д. // Вісті ВУЦВК. 1924. 24 грудня. С. 1.
187. Претенденти. V. Пільсудський // Вісті ВУЦВК. 1924. 24 грудня. С. 1.
188. Претенденти. VI. Махно // Вісті ВУЦВК. 1924. 24 грудня. С. 1.
189. Т прру!... Доїхали… // Вісті ВУЦВК. 1924. 24 грудня. С. 1.
190. Павло Тичина // Пламя. 1924. № 19. Грудень. С. 13.
191. Остап Вишня в уяві читачів // Плуг. Збірник перший. 1924. С. 141.
192. Андрій Панів // Плуг. Збірник перший. 1924. С. 142.
193. Іван Шевченко // Плуг. Збірник перший. 1924. С. 143.
194. Петро Панч // Плуг. Збірник перший. 1924. С. 144.
195. Василь Вражливий // Плуг. Збірник перший. 1924. С. 144.
196. Володимир Сосюра // Плуг. Збірник перший. 1924. С. 145.
197. Марія Романовська // Плуг. Збірник перший. 1924. С. 145.
198. Василь Муринець // Плуг. Збірник перший. 1924. С. 146.
199. Володимир Коряк, критик гартованський // Плуг. Збірник перший. 1924. С. 147.
200. Сава Божко // Плуг. Збірник перший. 1924. С. 148.
201. Петро Голота // Плуг. Збірник перший. 1924. С. 149.
202. Микола Хвильовий, новеліст гартованський // Плуг. Збірник перший. 1924. С. 150.
203. Сергій Пилипенко // Плуг. Збірник перший. 1924. С. 151.
204. Іван Кириленко // Плуг. Збірник перший. 1924. С. 151.
205. Олександр Копиленко // Плуг. Збірник перший. 1924. С. 153.
206. Художник Сашко // Плуг. Збірник перший. 1924. С. 153.
207. Остап Вишня (в натурі) // Плуг. Збірник перший. 1924. С. 154.
208. [Валер Проноза] // Плуг. Збірник перший. 1924. С. 154.
209. М. Ойогансен // Гарт. Альманах перший. Х.: ДВО, 1924. С. 11.
210. П. Тичина // Гарт. Альманах перший. Х.: ДВО, 1924. С. 29.
211. В. Поліщук // Гарт. Альманах перший. Х.: ДВО, 1924. С. 40.
212. І. Днепровскій // Гарт. Альманах перший. Х.: ДВО, 1924. С. 56.

213. В. Сосюра // Гарт. Альманах перший. Х.: ДВО, 1924. С. 68.
214. Автопортрет. 1924. Колір
215. Автопортрет. 1924.
216. Ілюстрація до книги Остапа Вишні «Літературні усмішки». 1924.
217. Ілюстрація до книги Остапа Вишні «Літературні усмішки». 1924.
218. Ілюстрація до книги Остапа Вишні «Літературні усмішки». 1924.
219. Ілюстрація до книги Остапа Вишні «Літературні усмішки». 1924.
220. Ілюстрація до книги Остапа Вишні «Літературні усмішки». 1924.
221. Ілюстрація до книги Остапа Вишні «Літературні усмішки». 1924.
222. Ілюстрація до книги Остапа Вишні «Літературні усмішки». 1924.
223. Ілюстрація до книги Остапа Вишні «Літературні усмішки». 1924.

1925

224. Тяжка задумка // Вісті ВУЦВК. 1925. 1 січня. С. 1.
225. На бойні // Вісті ВУЦВК. 1925. 1 січня. С. 2.
226. Перша сторінка обкладинки // Всесвіт. 1925. № 1. 15 січня. Колір.
227. Первісний проект видавничої марки «Черв. шлях». — О. Шумський, С. Пилипенко, М. Полянський в шуканнях за оборотними коштами // Всесвіт. 1925. № 1. 15 січня. С. 21.
228. Треба запам'ятати, бо при чистці установ, кажуть, про цього Лібкнехта питають… // Всесвіт. 1925. № 1. 15 січня. С. 22.
229. «Всі ми під богом ходимо» // Безвірник. 1925. № 1. Січень. 1-ша стор. обкладинки. Колір.
230. Дядько каже: Так ото ти, всеблагий та милостивий, отієї гусени наплодив, щоб граків годувати? А моїх дітей не сіявши, не жавши чим годувати? Совною чи що? // Безвірник. 1925. № 1. Січень. С. 6–7.
231. Заставка // Безвірник. 1925. № 1. Січень. С. 11.
232. «Чого, свиня плачеш?» — «Ой, бачу попа: потрібні богові моя ковбаса!» // Безвірник. 1925. № 1. Січень. С. 11.
233. [Б. Н.] // Безвірник. 1925. № 1. Січень. 4-та стор. обкладинки. Колір.
234. Перша сторінка обкладинки // Всесвіт. 1925. № 2. 1 лютого. Колір.
235. Оце й усе … // Вісті ВУЦВК. 1925. 13 лютого. С. 1.
236. Чим жахають обивателя в Європі // Вісті ВУЦВК. 1925. 15 лютого. С. 1.
237. За богом служба, а за царем молитва // Вісті ВУЦВК. 1925. 1 березня. С. 1.
238. [Т. Г. Шевченко] // Вісті ВУЦВК. 1925. 11 березня. С. 1.
239. Еберт вмер, а діло його живе // Всесвіт. 1925. № 5. 15 березня. С. 22.

240. [Б. Н.] // Селянська Правда. 1925. 1–2 квітня. С. 1.
241. Після демісії // Вісті ВУЦВК. 1925. 14 квітня. С. 1.
242. Перша сторінка обкладинки // Всесвіт. 1925. № 7. 15 квітня. Колір.
243. В. Сосюра // Всесвіт. 1925. № 7. 15 квітня. С. 10.
244. Ол. Корж // Всесвіт. 1925. № 7. 15 квітня. С. 10.
245. Папа «марксист» // Вісті ВУЦВК. 1925. 16 квітня. С. 1.
246. «…на страх врагам…» // Вісті ВУЦВК. 1925. 18 квітня. С. 1.
247. Два кандидати // Вісті ВУЦВК. 1925. 24 квітня. С. 1.
248. Справи дипломатичні // Вісті ВУЦВК. 1925. 26 квітня. С. 1.
249. Соціально-демократичні перспективи // Вісті ВУЦВК. 1925. 28 квітня. С. 1.
250. Присяга президента // Вісті ВУЦВК. 1925. 29 квітня. С. 1.
251. [Диспут] // Безвірник. 1925. № 3/4. Квітень-травень. С. 9.
252. Геть білий терор! Геть фашизм! // Вісті ВУЦВК. 1925. 1 травня. С. 1.
253. От Морока! // Вісті ВУЦВК. 1925. 27 травня. С. 1.
254. …«Викручувався довго я довго»… // Всесвіт. 1925. № 10. 1 червня. С. 14.
255. «Юні» піонери «Всесвіту» // Всесвіт. 1925. № 10. 1 червня. С. 15.
256. Королівська робота // Вісті ВУЦВК. 1925. 30 червня. С. 1.
257. Чемберлен лицем до СРСР // Вісті ВУЦВК. 1925. 9 серпня. С. 1.
258. До малоп'ячого процесу в Дайтоні // Вісті ВУЦВК. 1925. 13 серпня. С. 1.
259. Перегони // Вісті ВУЦВК. 1925. 18 серпня. С. 1.
260. Кваліфікований робітник // Вісті ВУЦВК. 1925. 23 серпня. С. 1.
261. Пролетарський привіт II Інтернаціоналу // Вісті ВУЦВК. 1925. 26 серпня. С. 1.
262. Гарантійна угода в творенню // Вісті ВУЦВК. 1925. 30 серпня. С. 1.
263. Теж … «освічені мореплавці» // Вісті ВУЦВК. 1925. 26 вересня. С. 1.
264. Міністр оборони. Сказано ж бо: «Не вбий» // Вісті ВУЦВК. 1925. 30 вересня. С. 1.
265. Тов. Чічерін за кордоном // Вісті ВУЦВК. 1925. 3 жовтня. С. 1.
266. На що здатні соціял-угодовці? Лизати чобіт капіталістів // Селянська Правда. 1925. 4 жовтня. С. 3.
267. Іменем короля… Заборонено // Вісті ВУЦВК. 1925. 5 жовт. С. 1.
268. Під французьким парканом // Вісті ВУЦВК. 1925. 6 жовтня. С. 1.
269. Королівський ювілей // Вісті ВУЦВК. 1925. 7 жовтня. С. 1.
270. Штреземан на роздоріжжі // Вісті ВУЦВК. 1925. 8 жовтня. С. 1.
271. В Локарно. Отак, як бачите… // Вісті ВУЦВК. 1925. 9 жовтня. С. 1.
272. «Маслособорування» Франко «Молітесь, братіє, молітесь!» // Вісті ВУЦВК. 1925. 10 жовтня. С. 1.
273. Два боки однієї медалі // Вісті ВУЦВК. 1925. 11 жовтня. С. 1.

274. Шаха зустрічають // Вісті ВУЦВК. 1925. 13 жовтня. С. 1.
275. Після Локарно, або повторення азів. Штруземан. А ну за мною: М-И Р-А-Б-И! // Вісті ВУЦВК. 1925. 22 жовтня. С. 1.
276. Король іде // Вісті ВУЦВК. 1925. 24 жовтня. С. 1.
277. Болдвінський удав за роботою // Вісті ВУЦВК. 1925. 25 жовтня. С. 1.
278. Судді і засуджені // Вісті ВУЦВК. 1925. 27 жовтня. С. 1.
279. Зльот фашистів. Мусоліні: фашисти всіх країн, ф-ф-р-ю! // Вісті ВУЦВК. 1925. 28 жовтня. С. 1.
280. Незакінчений автопортрет. 1925.
281. На засіданні 20.11.25 у ВУФКУ утворення ВАПЛІТЕ, намалював С. Довженко проект жетона для академіків.

1926

282. Універсальний «макет» до конструктивних постановок Держдрами // Нове мистецтво. 1926. № 3. 19–26 січня. С. 11.
283. Проф. І. Туркельтауб // Нове мистецтво. 1926. № 4. 26 січня. С. 11.
284. В. Еланн-Блакитний // Кіно. 1926. № 2/3. Січень. 3-я стор. обкл. Колір.
285. Г. І. Петровський // Кіно. 1926. № 4. Лютий. 3-я стор. обкл. Колір.
286. Вибори й перевибори // Вісті ВУЦВК. 1926. 14 березня. С. 2.
287. Олекса Слісаренко Секретар Вільної Академії Пролетарської Літератури // Всесвіт 1926. № 8. 1 травня. С. 18.
288. Д. Ровинський // Нове мистецтво. 1926. № 18. 4 травня. С. 13.
289. Ну? Скільки дано?... // Вісті ВУЦВК. 1926. 15 травня. С. 1.
290. «Найбільше сюди бігають молоді автори й футуристи — поети» // Кіно. 1926. № 6/7. Травень. С. 20.
291. «Першого дня скаже Одеса, що Чарлі Чаплін народився від веселого грузчика Каплана» // Кіно. 1926. № 6/7. Травень. С. 20.
292. «Не знайшлося в гавані й одного грузчика — вони грали десь для фільма красиво й шумно» // Кіно. 1926. № 6/7. Травень. С. 20.
293. «Вам доводитимуть, що Дуглас Фербенкс є незаконний син тітки Рухлі з пристані» // Кіно. 1926. № 6/7. Травень. С. 21.
294. «Він огляне вас призирливо і викине свого останнього козиря: — Так собі?! А море?» // Кіно. 1926. № 6/7. Травень. С. 21.
295. Народний артист опере точної республіки. Дія друга // Вісті ВУЦВК. 1926. 2 червня. С. 1.
296. Національне свято. Оцій пані сьогодні присягає… // Вісті ВУЦВК. 1926. 4 червня. С. 1.

297. …азотна пробка в руці «народного» артиста // Вісті ВУЦВК. 1926. 4 червня. С. 2.
298. Боротьба з голодом // Вісті ВУЦВК. 1926. 10 червня. С. 1.
299. Отакий був Васька!... Через те й подобався мені… Ілюстрація до оповідання О. Вишні «Нраствінна робота» // Всесвіт 1926. № 11. 15 червня. С. 2.
300. Вчив мене Васька цікавого життя днового, багато пів, не мало їв. Ілюстрація до оповідання О. Ходім у контору!... Притикол надо составить! Пожалуйте! Ілюстрація до оповідання О. Вишні «Нраствінна робота» // Всесвіт 1926. № 11. 15 червня. С. 2.
301. Ілюстрація до оповідання О. Вишні «Нраствінна робота» // Всесвіт 1926. № 11. 15 червня. С. 3.
302. Нудно видовисько // Вісті ВУЦВК. 1926. 16 червня. С. 1.
303. Акули Нью-Йорка. Кіноплакат. 1926. Колір.
304. Боротьба велетнів. Кіноплакат. 1926. Колір.
305. В пазурах Радвлади. Кіноплакат. 1926. Колір.
306. Синій пакет. Кіноплакат. 1926. Колір.
307. Трипільська трагедія. Кіноплакат. 1926. Колір.

1927

308. Наша молодь // Червоний перець. 1927. № 10. Травень. С. 7. Колір.

1928

309. Автошарж // Культура і побут. 1928. № 8. 25 лютого. С. 5.
310. О. Копиленко // Культура і побут. 1928. № . 39. 29 вересня. С. 4.

Б\Р

311. [Емблема ВУФКУ].
312. Типовий лістудієць 20-х років.

Науково-популярне видання

Упорядник

Миславський Володимир Наумович

Довженко-графік

Редактор *Л. П. Гобельовська*

Підписано до друку 24.07.2021 р.
Формат 60х84/16. Папір офсетний. Друк цифровий.
Гарнітура Myriad Pro. Ум. друк. арк. 18,37.
Наклад 100 прим. Зам. № 1658.

Видавець:
ТОВ «Видавництво «Точка»
61024, м. Харків, вул. Гуданова, 18
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи:
ДК №6863 від 02.08.2019 року

Тел.: 0 800 33 67 62

Виготовлювач:
ТОВ «Друкарня Мадрид»
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи:
ДК №4399 від 27.08.2012 року
info@madrid.in.ua

shop.madrid.in.ua